శ్రీః

శ్రీమత్కవికథకకంఠీరవ

శ్రీమన్నిగమాన్తమహాదేశికమధికృత్య

తచ్చరణవిన్యస్తసమస్తాత్మభరైః శ్రీమద్వేదమార్గప్రతి

ష్ఠాపనాచార్యైః పరమహంసపరివ్రాజకాచార్యైః

శ్రీమత్కర్ణాటసింహాసనాధీశ్వర శ్రీకృష్ణరాజేంద్ర

సార్వభౌమసంతతిదేశికైః

శ్రీ శ్రీకృష్ణబ్రహ్మతన్త్రపరకాలమహాదేశికైః

స్వోపజ్ఞప్రసన్నాభరణాఖ్యవ్యాఖ్యయా సాకం గ్రథితా

ప్రపన్నసౌభాగ్యస్తుతిః

తత్పూర్వాశ్రమద్వితీయనన్దనేన నూత్నదుర్గాభిజన

రఙ్గనాథదేశికశర్మణా ముద్రణప్రమాదం పరిహృత్య

మహీశూరరాజధాన్యాం

శ్రీనివాస ముద్రాక్షరశాలాయాం విరోధికృత్సంవత్సర

చైత్ర శుక్లపఞ్చమ్యాం ముద్రాపితం సద్విజయతే.

౧౯౧౧

THE SREENIVASA PRESS, MYSORE.

PRINTED BY
H. SREENIVASARAGHAVACHARYA AT THE
SREENIVASA PRESS, MYSORE.

శ్రీః

శ్రీశ్రీకృష్ణబ్రహ్మతన్త్రపరకాలమహాదేశికసంయమి
సార్వభౌమైరనుగృహీతాః షష్టిప్రబన్ధానామతోఽత్రసంగృహ్యన్తే

ఆద్యా చమ్పూర్లలితా శ్రీమత్పరకాలగురువిజయనామా ।
అన్యా సులలితపదభాగుత్తరపరకాలగురువిజయచమ్పూః ॥౧॥
నరసింహరఙ్గరాజశ్రీవాసవిలాసచమ్పవస్తిస్రః ।
రామేశ్వరవిజయాఖ్యా చమ్పూ రఘునాథవిజయచమ్పూశ్చ ॥ ॥౨॥
చమ్పూశ్చ కార్తికోత్సవదీపాఖ్యా కేశవోత్సవాఖ్యాఽన్యా ।
ఆనన్దమరన్దామృతకృతయస్తిస్రః ప్రపన్నపూర్వపదాః ॥ ॥౩॥
శ్రీరామశ్రీవాసావధికృత్య ద్వే చ వేదపాదనుతీ ।
శ్రీదేశికేన్ద్రగురువరవిషయాఽన్యా వేదపాదఘటితనుతిః ॥ ॥౪॥
ఆచార్యవేదపాదస్తవస్తథాన్యస్తదీయటీకా చ ।
నవరత్నహారసంజ్ఞాస్తుతిరన్యాఽన్యా తదీయవివృతిశ్చ ॥ ॥౫॥
శ్రీరఙ్గేశచపేటాహతిస్తుతీ రామసుప్రభాతం చ ।
శ్రీవాసరఙ్గనాయకగోపాలానాం చ సుప్రభాతాని ॥ ॥౬॥
ఆచార్యవర్యగద్యం హృద్యం నిర్ధూతనతజనావద్యమ్ ।
సూర్యోపరాగదర్పణసమయామృతనామనీ చ లఘుకావ్యే ॥౭॥
శ్రీరాజవంశరత్నాకర నామాన్యచ్చ లఘుకావ్యమ్ ।
శ్రీరామాయణ వైభవ ముత్తరరఙ్గాధినాథమాహాత్మ్యమ్ ॥ ॥౮॥
మదనోపపదాకలిత శ్రీమద్గోపాలమాహాత్మ్యమ్ ।
శ్లాఘ్యా చ సూర్యదణ్డకనామనుతిర్గీతమఞ్జరీ చ శుభా । ॥౯॥
విక్రాన్తరాఘవాఖ్యోన్యాయోగశ్చాద్భుతస్సమగ్రాఙ్గః ।
ఉన్మత్తపాణ్డవాఖ్యం ప్రేక్షణికం కరుణరసమనోహారి ॥ ॥౧౦॥
చారుసుభద్రాపరిణయనాటకమన్యత్సమగ్రాఙ్గమ్ ।
రత్నప్రకాశికాఖ్యా శ్రీమల్లక్ష్మీసహస్రటీకా చ ॥ ॥౧౧॥
శ్రీమత్కృష్ణజయన్తీపౌర్వాపర్యస్య నిర్ణయశ్చాపి ।
శూద్రాశీర్నిర్ణీతి స్సరస్వతీమూలధనమితి నిబన్ధః ॥ ॥౧౨॥

అన్యశ్చశిష్టసిద్ధాన్తపద్ధతిర్మేఘమాలాచ ।
కర్తృక్రమనిర్ణీతిః కావ్యోత్కర్షస్యరత్నాచ ॥ ॥౧౩॥

లఘుతరభగవత్పూజా సంగ్రహనామాపికశ్చన గ్రన్థః ।
సోదర్యకన్యకాద్వయవివాహనిర్ణీతినామకో గ్రన్థః ॥ ॥౧౪॥

గార్హస్థ్యేమీ గ్రథితా గ్రంథా గురుభిః కనద్రసనిబద్ధాః ।
కవిసార్వభౌమబిరుదైరేభిః కవికరటిగండభేరుండైః ॥ ॥౧౫॥

ప్రాబోధికస్తుతీద్వే శ్రీహయముఖవేదమౌళిగురువరయోః ।
శ్రీలక్ష్మీహయముఖయోర్లలితతమే పఞ్చరత్ననామనుతీ ॥ ॥౧౬॥

వ్యాఖ్యాచ హంససందేశస్య రసాస్వాదినీతివిఖ్యాతా ।
శ్రీనారాయణసంపత్కుమార రఘునన్దనస్తుతిత్రితయమ్ ॥ ॥౧౭॥

అష్టాష్టపద్యసున్దరమనఘానుప్రాసబన్ధురం మధురమ్ ।
అక్లిష్టపదపదార్థాశ్లిష్టాపఞ్చాయుధీయనుతిరన్యా ॥ ॥౧౮॥

కించ నవరత్నమాలే ద్వేశ్రీశ్రీవాసగుణగణమనోజ్ఞే ।
బవబాలవాదికరణాభిఖ్యాసూచనకనచ్చమత్కారా ॥ ॥౧౯

స్వయంవ్యక్తప్రతిష్ఠాయా అధిమాసోత్సవస్యచ ॥
అతీతశ్రాద్ధకర్తవ్యకాలస్యాపి వినిర్ణయాః । ॥౨౦॥

శ్రీలక్ష్మీస్తుతిరన్యా లలితాఽలంకరణమాలికాభిఖ్యా ।
కావేరీలహరీస్తుతిరతిమధురోద్వాహకాలనిర్ణీతిః ॥౨౧॥

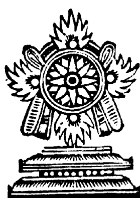
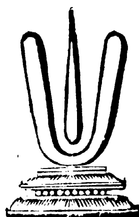
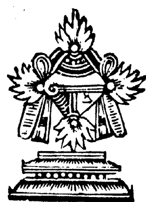
నానాశాస్త్రధ్వన్యస్సర్వాలంకృతినిబద్ధమూర్ధన్యః ।
సవ్యాఖ్యోఽతిగభీరోలలితోఽలంకారమణిహారః ॥ ॥౨౨॥

సకలబుధవితతిభోగ్యం స్తోత్రం కిమపిప్రపన్నసౌభాగ్యమ్ ।
వ్యాఖ్యాఽస్యచ ప్రపన్నాభరణాఖ్యాలలితమితమనోజ్ఞపదా ॥౨౩॥

షడధికషష్టిరమీభిర్గ్రన్థాశ్శ్రీకృష్ణకలిమథనగురుభిః ।
ఆసప్తతితమవర్షాద్రచితా అగ్రేకతిప్రణేష్యన్తే ॥ ॥౨౪॥

పరిగణితేభ్యోప్యన్యేచాటుగ్రంథాః కృతా గురుభిరేతైః ।
గద్యమయాః పద్యమయాశ్చైషాం సంఖ్యానశక్యతేవక్తుమ్ ॥౨౫॥

శ్రీః

శ్రియైనమః

శ్రీహయవదనపరబ్రహ్మణేనమః

శ్రీమన్నిగమాన్తమహాదేశికాయనమః

శ్రీమాన్ వేంకటనాథార్యః కవితార్కికకేసరీ ।
వేదాన్తాచార్యవర్యో మే సన్నిధత్తాం సదాహృది ॥

శ్రీవాసబ్రహ్మతన్త్రోత్తమకలిమథనావాప్తచక్రాఙ్కభాష్యం
శ్రీవాసే దేశికేన్ద్రే కలిమథనగురావర్పితాత్మీయభారమ్ ।
రఙ్గేన్ద్రే బ్రహ్మతన్త్రాదిమపదకలిజిద్దేశికేన్ద్రాత్తతుర్యం
శ్రీకృష్ణబ్రహ్మతన్త్రాగ్రిమపదపరకాలార్యవర్యం శ్రయామః ॥

శ్రీమతే శ్రీశ్రీకృష్ణబ్రహ్మతన్త్రపరకాల
మహాదేశికాయనమః



శ్రీ ప్రపన్నసౌభాగ్యస్తవారమ్భః

శ్రీశశ్రీసేనాపతిశఠరిపునాథమునిపుణ్డరీకాక్షాన్ ।
రామం యామునపూర్ణౌ రామానుజమపినమా
మి మద్గురుభిః ॥ ॥౧॥

శ్రీమాన్సూక్తిమయోద్దామదామాఞ్చితహయాననః।
నిగమాన్తగురుర్భాయాన్నియమాన్మమమానసే ॥
యోఽసౌ ప్రపన్నసౌభాగ్యస్తవోఽస్మాభిరుదీరితః ।
ప్రపన్నాభరణాఖ్యాఽస్యవ్యాఖ్యాఽపి క్రియతే లఘుః ॥
అత్రయేసుగ్రహార్థాస్స్యుశ్శ్లోకాస్తాన్నవివృణ్మహే ।
దుర్గ్రహార్థా ఇవాభాన్తి యేతానేవక్వచిత్క్వచిత్ ॥

వ్యాఖ్యారమ్భః

అథ శ్రీమాన్ శ్రీకృష్ణబ్రహ్మతన్త్రపరకాలాభిధానస్సంయమీ స్వచికీర్షితస్య ప్రపన్నసౌభాగ్యాభిధానస్య శ్రీమన్నిగమాన్తమహాదేశికవిషయకస్య స్తవనస్య నిష్ప్రత్యూహప్రచయస్థైమ్నే ప్రథమం ప్రథమాచార్యాదిగురుపరమ్పరానమనాత్మకం మఙ్గలం నిబధ్నాతి॥ శ్రీతి॥ అత్రాదౌ శ్రీశబ్దప్రయోగాన్మగణన్యాసాచ్చ వర్ణగణశుద్ధ్యాదిర్నిరర్గలైవ॥

ఆర్యాభినన్ద్యసులలితవృత్తం శ్రుత్యన్తదేశికం
కలయన్ । ఆర్యాభినన్ద్యసులలిత వృత్తస్తుత్యా
ధినోమి తదుచితయా ॥ ॥౧॥

వివక్షితం ప్రతిజానీతే ॥ ఆర్యేతి ॥ శ్రుత్యన్తదేశికం ఆర్యైః అభినన్ద్యం సులలితం వృత్తం చరిత్రం యస్య తథావిధం కలయన్ జానన్ తదుచితయా ఆర్యాభినన్ద్య సులలితవృత్తస్య ఉక్తోఽర్థః । స్తుత్యా ధినోమి ప్రీణయామి । అనేన స్తవ్యస్య స్తుతేశ్చానురూప్యం దర్శితం । ఆర్యా ఇత్యభినన్ద్యాని సులలితాని వృత్తాని మాత్రావృత్తాని యస్యాం సా । తయా స్తుత్యేతి వస్తుస్థితిః । శ్లేషోత్తమ్భితస్సమాలంకారః ॥ ॥౨॥

లగతు హృది విమతమూర్ఛిత జగదగదంకారసు
గుణగణ మనఘమ్ । నిగమాన్తదేశికాఖ్యం ప్ర
గుణితయతిపతిమతం పరంబ్రహ్మ ॥ ॥౩॥

వివక్షితాం స్తుతిమారభతే ॥ లగత్వితి ॥ విమతైః వేదవిరుద్ధార్థ ప్రతిపాదకైః మతైః మూర్ఛితస్య జగతః అగదంకారాః భిషజః । దుర్మతజనిత మూర్ఛాప్రతీకారేణోజ్జీవయితారః సుగుణాః ఆస్తిక్యపూర్వక నిరవధికవైదుష్యాదయః యస్యతం । ప్రగుణితం ఋజూకృతం యతిపతిమతం శ్రీరామానుజసిద్ధాన్తో యేనతం "ఋజావజిహ్మప్రగుణా" విత్యమరః । మతాన్తరైర్వక్రమతిభిరన్యథాన్యథోత్ప్రేక్షితస్య శ్రీమద్యామునముని శ్రీభాష్యకారీయస్యసిద్ధాన్తస్యార్జవప్రదర్శయితేతిభావః । యద్వా- ప్రగుణితం ప్రకృష్టగుణశాలికృతం సర్వమతేభ్యోఽగుణవత్తమత్వేన ప్రకాశితం యతిపతిమతం యేనతదిత్యర్థః సుగమమన్యత్ ॥ ॥౩॥

నిర్ధుత కథక వితానం కవితానన్దిత జగత్త్రయం
కిమపి । రత్నం హృది భాతు తమాం భాతు
తమాంస్యస్య మమ విధూనయతు ॥ ॥౪॥

నిర్ధుతేతి ॥ ఉత్తరార్ధే- భాతుతమాం, భా, తు, తమాంసి అస్య, ఇతిచ్ఛేదః।రత్నం తత్త్వేనాధ్యవసితో నిగమాన్తగురుః । హృది వక్షసి మనసిచ భాతుతమాం అతిశయేన దీప్యతామ్ । అస్యరత్నస్య భాతు దీప్తిస్తు ఆదన్తోఽయంభాశబ్దః । మమ తమాంసి విధూనయతు । ఇతియోజనా । అత్రపూర్వార్ధే ప్రథమద్వితీయ పాదాన్తాద్యోస్సస్వరవ్యఞ్జన చతుష్టయస్య యమనాత్సందష్టయమకమ్ । ఏవముత్తరార్ధేఽపి ॥ ॥౪॥

కమపి గురుమతిపవిత్రం కలయేకలికలుషతృణ
గణలవిత్రమ్ । విమతవన వీతిహోత్రం విశ్వా
మిత్రాన్వయామ్బురుహ మిత్రమ్ ॥ ॥౫॥

స్తోతారం శ్రీజానేస్తోతారమ్బాతపఃఫలం కిమ
పి । తత్తనయం విత్తనయం విత్తనయన్త్రితధి
యం శ్రేయోహృదయే ॥ ||౬||

స్తోతారమితి ॥ ఉత్తరార్ధే । తస్యాః తోతారమ్బాయాః తనయం విత్తాః విచారితాః నయాః శాస్త్రాణి యేనతం "విన్నవిత్తౌ విచారితే" ఇత్యమరః । విత్తేన ధనేన నయన్త్రితా అనాకృష్టాధీః యస్యతం । నఞ్శబ్దేన సమాసః ॥ ||౫|| ||౬||

సుగుణమణిరత్నసానుం సుధీహృదిన్దూపలౌఘ
సితభానుమ్ । సర్వార్థవిబుధధేనుం సంతతమ
ఞ్చామ్యనన్త గురుసూనుమ్ ॥ ||౭||

విద్యాకాచనహృద్యా హృద్యాస్తాం మమధు
తాఖిలావిద్యా । స్వాద్యార్థవివిధపద్యా పద్యా
నిశ్శ్రేయసస్య నిరవద్యా ॥ ||౮||

విద్యేతి ॥ స్వాద్యార్థాని వివిధాని పద్యాని శ్లోకాః యస్యాస్సా । నిశ్శ్రేయసస్య పద్యాసరణిః । కాచనవిద్యా తత్త్వేనాధ్యవసితోగురుః । ఏవమగ్రేఽపి తత్ర తత్ర ద్రష్టవ్యమ్ । పూర్వోత్తరార్ధయోః హృద్యాహృద్యా పద్యాపద్యేతి సందష్టయమకం ద్రష్టవ్యమ్ ॥ ||౭|| ||౮||

విశ్రుతతమవైరాగ్యం వివిధాగమవిత్ప్రపన్నజ
నభోగ్యమ్ । జగతాం సుమహద్భాగ్యం నిగమా
న్తార్యాత్మకం జయతు యోగ్యమ్ ॥ ||౯||

ద్విరసనగిరిమురనిరసన ఘుణ్టాకీనాశనాశలుణ్టాకీ
వేదాన్తాచార్యవపుర్వేదాన్ విన్వృణోతి వితను
తే మోదాన్ ॥ ||౧౦||

ద్విరసనేతి ॥ కీనాశనాశస్య యమకర్తృకహింసాయా ఇతి యావత్ । లుణ్టాకీ మోషయిత్రీ ॥ ||౯|| ||౧౦||

చిత్రచరిత్రస్సజయతు వైశ్వామిత్రాబ్జనయన
గురుపౌత్రః । యశ్శ్రావణఇతి విదితోమాసే ప్రా
దుర్బభూవ భాద్రపదే ॥ ॥౧౧॥

చిత్రేతి ॥ వైశ్వామిత్రః విశ్వామిత్రగోత్రాపత్యం యః అబ్జనయనగురుః పుణ్డరీకాక్ష దీక్షిత ఇతి ఖ్యాత ఆచార్యః తస్యపౌత్రః । శ్రావణఇతి శ్రావణీ పౌర్ణమాసీ అస్మిన్నితి శ్రావణోమాస ఇతి "సాస్మిన్పౌర్ణమాసీతీ" త్యణ్ । తథా విదితోఽపి భాద్రపదే మాసే కన్యాభాద్రపదమాసే ప్రాదుర్బభూవేతి చిత్రమ్— శ్రవణె నక్షత్రే జాతః శ్రావణ ఇతిపరిహారః "తత్రజాత" ఇత్యర్థే "సన్ధివేలాద్యృతు నక్షత్రేభ్యోఽణ్" త్యణ్ ॥ ॥౧౧॥

ద్వావపి కవీసమానౌ భగవత్పాదూస్తవాద్భి
దాత్వనయోః । హస్త నభస్య శ్రవణె భవతి
స్మైకః పరస్తు భూశ్రవణె ॥ ॥౧౨॥

ద్వావపీతి ॥ కవీ ప్రాచేతసనిగమాన్తగురూ భగవత్పాదూస్తవాత్ భగవత్పాదుకాస్తవనాన్థేతోః సమానౌ । ఏకః వేదాన్తగురుః । నభసి భవం నభస్యం దిగాదిత్వాద్భవార్థేయత్ । యత్ శ్రవణం శ్రోత్రం తత్ర భవతిస్మ అజాయత । పరః ప్రాచేతసస్తు— భువః శ్రవణె భవతిస్మేత్యేతావానేవ తయోర్భేదః । పాదుకాస్తోత్రత్వంతూభయోస్తుల్యమేవ । భూశ్రవణే వల్మీకే ఇతితు తత్త్వమ్। భూశ్రవణోత్పన్నాదప్యస్మిత్యుక్షశ్రవణోత్పన్నః ఉత్కృష్యత ఇతిభావః । అతఏవోపమేయాధిక్య పర్యవసాయీ వ్యతిరేకః । నభస్యస్య సౌరభాద్రపదమాసస్య శ్రవణె తద్ఘటకశ్రవణనక్షత్రే భవతిస్మేతి వస్తుస్థితిః "స్యుర్నభస్యప్రౌష్ఠపద భాద్రభాద్రపదాస్సమా" ఇత్యమరః ॥ ॥౧౨॥

ద్వావిహ వేదాన్తగురూ కన్యాజాతౌహి భార
తప్రథితౌ । ఏకస్సూత్రకృదాసీ దన్య స్తద్భాష్య
తత్త్వటీకాకృత్ ॥ ॥౧౩॥

ద్వావిహేతి ॥ వేదాన్తగురూ వేదాన్తప్రవర్తకాచార్యౌ ద్వౌ కన్యాజాతౌ కన్యాయాం మత్స్యగన్ధాఖ్యాయాం దాశరాజ తనయాయాం— కన్యామాసేచ । జాతావితి భారతే శ్రీమన్మహాభారతే భారతఖణ్డేచ ప్రథితౌ ఏకః తయోర్మధ్యే ఏకతరః వేద వ్యాస ఇత్యర్థః । సూత్రకృత్ బ్రహ్మసూత్రప్రణేతా ఆసీత్ । అన్యః నిగమాన్తగురుస్తు— తద్భాష్యస్య బ్రహ్మసూత్రభాష్యస్య తత్త్వటీ కాకృత్ యథావస్థితార్థప్రకాశకతత్త్వటీకాఖ్యవ్యాఖ్యానప్రణేతా ॥

భానూపభుక్తకన్యాజాతౌ ద్వౌ విశ్రుతౌ మహో
దారౌ । ఆచక్షతే౽ర్థదాదపి మోక్షప్రదమేన
యోర్గురుం సుధియః ॥ ॥౧౪॥

భాన్వితి । భానునా ద్యుమణినా ఉపభుక్తాయాం కృతసంభోగా యాం కన్యాయాం కున్త్యాం, పక్షే- సూర్యారూఢకన్యామాసే జాతౌ ద్వౌ కర్ణోనిగమాన్తగురుశ్చ । మహోదారౌ అర్థదత్వాత్ పరమపు రుషార్థదత్వాచ్చేతిభావః । అన్యత్సుగమమ్ ॥ ॥౧౪॥

అస్యగురోర్వైజననం విచిన్తయన్నేష భాద్రప
దమాసమ్ । భాద్రపదమాసమేనం మన్యేమాం
హన్తతత్క్రతునయేన ॥ ॥౧౫॥

అస్యగురోరితి ॥ అస్యగురోః వైజననం సూతిమాసభూతం 'సూతిమాసో వైజనన' ఇత్యమరః । భాద్రపదమాసంవిచిన్తయన్ ధ్యా యన్ ఏషః అహంమాం ఏవముపాసీనం మాం తత్క్రతునయేన యథా క్రతున్యాయేన భాద్రపదమాసం తథాభూతం మన్యే । వస్తుతస్తు- మాం

ఆచార్యనైజనన మభ్యర్హణీయతయా చిన్తయమాన మితిభావః। భద్రాణాం కల్యాణానాం ఇదం భాద్రం యత్పదం స్థానం తత్ ఆసమ్। అహం సకలకల్యాణాస్పదమాసమితి మాం మన్యే ఇత్యర్థః॥ ॥౧౫॥

శ్రవణోదయభాగుచితం శ్రవణానన్దం సుగోభిరా
తనుతే। నక్వాపిధనిష్ఠాశ్రయమభిలషతేఽసౌక
లానిధిశ్చిత్రమ్॥ ॥౧౬॥

శ్రవణేతి॥ శ్రవణేతన్నామ్ని నక్షత్రే ఉదయభాక్। కలానిధిః విద్యానిధిః। చంద్రమాశ్చ। సుగోభిః శోభనాభిః వాగ్భిః "నపూజనా" దితి నిషేధాన్న "గోరతద్ధితలుకీ" తి సమాసాన్తష్టచ్। శ్రవణస్య తన్నక్షత్రస్య- శ్రోత్రస్యచ। ఆనన్దమ్। ధనిష్ఠాయాః తన్నామతారకాయాః ఆశ్రయణం నక్వాప్యభిలషతఇతిచిత్రమ్। శ్రవణనక్షత్రచారానుపదమేవ ధనిష్ఠాశ్రయణావశ్యంభావాదితిభావః। ధనమేషామస్తీతి ధనవన్తః అతిశయేన ధనవన్తో ధనిష్ఠాః। ధనవచ్ఛబ్దాదిష్ఠని "విన్మతోర్లుగి" తి మతుపోలుక్। "ఇష్ఠేమేయస్సు" తి ధనశబ్దస్య టిలోపః। తేషామాశ్రయణం నాభిలషతఇతి స్తుతత్త్వమ్। మహావైరాగ్యశేవధిరితిభావః॥ ॥౧౬॥

తీర్థగిరిశిఖరమాపతి తీర్థదినేయుదయముదయమాప
గురుః। ఉచితాఽస్యతీర్థతాప్తిస్తద్వ్యత్పదతీర్థపా
వితం భువనమ్॥ ॥౧౭॥

తీర్థేతి॥ తీర్థగిరిరితి వెంకటాద్రేరేవ నామాన్తరమ్। "సర్వతీర్థమయోయస్మాత్తస్మాత్తీర్థగిరిస్స్మృతః" ఇతి వెంకటాద్రిమాహాత్మ్యోక్తేః। తీర్థతాప్తిః గురుత్వావాప్తిః "నిపానాగమయోస్తీర్థమృషిజుష్టజలేగురౌ" విత్యమరః॥ ॥౧౭॥

విశ్వామిత్రాన్వయజోఽప్యేష గురుర్విశ్వమిత్ర
తాం యదగాత్ । అభిజనవిసదృశమపి సద్వృ
త్తం తత్సమ్మతం సతాం మన్యే ॥ ॥౧౮॥

విశ్వామిత్రేతి ॥ ఏషగురుః విశ్వామిత్రాన్వయజోఽపి సర్వవిరోధినోఽన్వయేజాతోఽపి । యద్వా- విశ్వేఅమిత్రాః రిపవోయస్య తస్మిన్నన్వయేజాతోఽపి । వస్తుతస్తు- విశ్వేషాం మిత్రం విశ్వామిత్రః ఋషిః "మిత్రేచర్షౌ" వితి విశ్వశబ్దస్య దీర్ఘః । తదన్వయజః । విశ్వమిత్రతాం సర్వసుహృత్త్వం । విశ్వమిత్రశబ్దః ఉదాహృతసూత్రప్రత్యుదాహరణమ్ । యద్యస్మాత్ అగాత్ । తత్తస్మాత్ అభిజనస్య వంశస్య విసదృశమపి అననురూపమపి సద్వృత్తం ప్రశస్తవృత్తిః సతాం సమ్మతమితిమన్యే । "వయసః కర్మణోఽర్థస్యశ్రుతస్యాభిజనస్య చ । వేషవాగ్వృత్తిసారూప్యమాచరన్ విచరేదిహ" తితు స్వాభిజనానుగుణసద్వృత్త్యనతిలఙ్ఘనమాత్రపరమితిభావః ॥ ॥౧౮॥

ప్రాచార్యవరదదేశికవాచా స్యాదయమితీరితః
కృపయా । ఆచార్యోఽనిదమాదిమవాచామా
సీద్య ఏషగురురిద్ధామ్ ॥ ॥౧౯॥

ప్రాచార్యేతి ॥ అత్ర "యోబాల్యేవరదార్యస్యే" త్యాదిశ్లోకద్వయార్థసంగ్రహః । ప్రాచార్యః వరదః వ్యాత్స్యవరదగురుః । దేశికః ఆత్రేయరామానుజాచార్యః తయోః వాచా అయం స్యాత్ అభివర్ధతాం ఇతికృపయాఈరితఇతి యోజనా । అనేన "శ్రీమద్వ్యాఖ్యాం స్యాదసావిత్యనుపధివరదాచార్యరామానుజాభ్యాం సమ్యగ్దృష్టేనే" త్యుక్తార్థః ప్రత్యభిజ్ఞాపితః ॥ ॥౧౯॥

పరవాదిహంసజలదస్వరసకృపాసారలమ్భితవివృ
ద్ధిః । ఉత్తమశస్యత్వమయన్ ఫలమవికలమదిత
యస్సతాం సోఽవ్యాత్ ॥ ॥౨౦॥

పరేతి ॥ ఉత్తమం యత్ శస్యం వ్రీహ్యాదిసస్యం "సస్యేనప రిజాత" ఇతిసూత్రేశస్యేనేతిపాఠాన్తరస్యోక్తేః "శస్యంసస్యంచకథ్యతే" ఇతిద్విరూపకోశోక్తేశ్చ। తత్త్వమ్। అన్యత్ర- ఉత్తమైర్బుధైః శస్యత్వం ప్రశంసనీయత్వమ్।అవికలం ఫలం నిశ్శ్రేయసరూపం ప్రయోజనమ్। అన్యత్ర- సంపూర్ణం వ్రీహిధాన్యాదిరూపం ఫలమ్ ॥౨౦॥

విరచితజగదానన్దం విచిత్రతనుయుక్తివీరుధాం
కన్దమ్। నన్దన్మహసాం బృన్దం కన్దళయతు కమ
పి హర్షమస్పన్దమ్ ॥ ॥౨౧॥

విరచితేతి ॥ నన్దదితి భిన్నంపదమ్। మహసాంబృన్దస్యవిశేషణమ్। నిత్యానన్దవదితితదర్థః। అత్రాచార్యస్యైవ మహోబృన్దత్వేనాధ్యవసితిః ॥ ఏవమగ్రేఽపి ॥ ॥౨౧॥

విద్యావిలాసభూమ్నో విద్యాం నిగమావతంస
గురునామ్నః। కామపి విదితమహిమ్నః కల్పిత
యతిభూమిభృన్మతస్థెమ్నః ॥ ॥౨౨॥

విద్యేతి। విద్యావిలాసభూమ్నః తత్త్వేనాధ్యవసితానాచార్యాన్। విద్యాం జానీయామ్ ॥ ॥౨౨॥

విద్రాణానాం భవనిశి నిద్రాణానాం సమాధికద
రిద్రా। ప్రద్రావితసకలభయా ముద్రాకాచిన్మమా
స్తు భద్రాయ ॥ ॥౨౩॥

కమనీయతమసుచర్యం కథకజనావార్యధైర్య
ధుతిధుర్యమ్। కల్యాణాద్రిస్థైర్యం కలయేమా
చార్యసంజ్ఞమాశ్చర్యమ్ ॥ ॥౨౪॥

కమనీయేతి। కల్యాణాద్రిః కనకాచలః తస్యస్థైర్యమివస్థైర్యం యస్యతమ్ ॥ ॥౨౪॥

సచ్ఛిఖమచ్ఛమహార్ఘం సచ్ఛిరసాధార్యమాశ్రి
తోచ్ఛ్రియదమ్ । హృత్సంపుటనిదధ్యాం త్ర
యీశిఖాగురుశిఖామణిం సతతమ్ ॥ ౨౫॥

అథచూడాయాః ప్రభృత్యాచరణనలినమాచార్యమనుధ్యా యతి। సచ్ఛిఖమిత్యాదినా॥సతీ ప్రశస్తా శిఖాచూడాయస్యతం ప్రశస్తకిరణంచ । "ఘృణిజ్వాలెఅపిశిఖే" ఇత్యమరః । అచ్ఛశ్చాసౌమహార్ఘశ్చేతి విశేషణోభయపదకర్మధారయః । తం । అచ్ఛం అస్పృష్టరాగాదిదోషమలం అన్యత్ర- త్రాసాదిమణిదోషవిధురతయానిర్మలం। మహార్ఘ అర్ఘః పూజావిధిః మూల్యంచ యస్యతమ్ । "మూల్యేపూజావిధావర్ఘ" ఇత్యమరః । సతాం బ్రహ్మవిదాం ఐశ్వర్యాదిభిః ప్రశస్తానాంచ- శిరసాధార్యం మాన్యం భరణీయంచ ఆశ్రితానాం ఉచ్ఛ్రియదం జ్ఞానాద్యతిశయప్రదం ఐశ్వర్యాద్యాన్నత్యదంచ। స్పష్టమన్యత్ । అనేనసందర్భేణ "అత్రాసంమానదంమాన్యం స్థిరం భోగ్యం ప్రకాశకమ్ । మహార్ఘంమఙ్గళంరత్నం సురక్షం సుగ్రహంనృణా" మిత్యాద్యుక్తమహారత్నగుణసమృద్ధిస్సంగృహీతా ఆచార్యోపయికగుణసమృద్ధిశ్చ । అత్రశిఖావైశిష్ట్యేనాచార్యస్య ధ్యానమభిహితమ్ ॥

త్రయ్యాశ్శిరః పరిష్కృతిరవ్యాన్నస్సకలగురుషు
మూర్ధన్యః । తచ్ఛిరసోఽపిపరిష్కృతిరచ్ఛిన్న
శ్రీశ్శిఖాఽపి భాయాన్నః ॥ ॥౨౬॥

శుచితామేతస్య గురోరుచితాం జగతామభిప్రక
టయన్తీమ్। ఆమనన్తైమనసిశిఖాంధామనిధైర్యాబ
ధమస్తతో భాన్తీమ్ ॥ ॥౨౭॥

శుచితామితి ॥ ఏతస్యగురోః శుచితాం అగ్నితాంశుద్ధతాంచ। ఉచితాంయుక్తాంసతీం జగతాం అభిప్రకటయన్తీం ।ధామనిధైర్యాభనోః అస్తతః అస్తమయె సార్వవిభక్తికస్తసిః । బాఢం భృశం భాన్తీం సాయు

మాదిత్యకిరణానామగ్నౌప్రవేశస్య “సాయమగ్నింప్రవిశతీ” తి శ్రుతిసిద్ధతయా తద్దైవతస్యాః ప్రకాశ ఇతి భావః। అన్యత్ర ధామనిధేరిత్యేతద్గురోర్విశేషణతయాయోజ్యమ్ । తేజోనిధేరితి తదర్థః । బాఢమస్తత ఇతి సమస్తంపదమ్ । ప్రశస్తేమస్తకే ఇతి తదర్థః । “భృశప్రశస్తయోర్బాఢ” మిత్యమరః । భాస్తిం శిఖాం జ్వాలాం చూడాంచ । మనసి ఆమనసై ॥ పద్యద్వయేఽపి శిఖాఽనుసంహితా ॥ ॥౨౭॥

చికురా అపి మూర్ధన్యాస్సుకరాః ప్రాజ్ఞేన కృష్ణ
రుచిధన్యాః । ఇతికింనుబోధయన్తశ్శిరోధిరూఢా
గురోర్విభాన్తికచాః ॥ ॥౨౮॥

చికురా ఇతి ॥ కృష్ణరుచిధన్యాః భ వతిప్రీత్యా ధన్యాః అసితచ్ఛవిజుష ఇతి చ । చికురా అపి చపలా అపి “చపలశ్చికురస్సమా” విత్యమరః । కుస్తలా ఇతి తు వస్తుస్థితిః । ప్రాజ్ఞేనగుణగ్రాహిణా మూర్ధన్యాః శిరస్యాః సుకరాః । మాన్యాః కార్యా ఇత్యర్థః । ఇతిబోధయన్త ఇవ ॥

అపిసంజీవనవిద్యామాప్యకవేరవ్యస్మరత్కచః
ప్రాక్తామ్ । మాభూమ తథాఽముష్మాత్కవే
రితిగురోస్సముల్లసన్తికచాః ॥ ॥౨౯॥

అపీతి ॥ కచః తన్నామా బృహస్పతిసుతః ప్రాక్పూర్వం కవేః శుక్రాత్ సంజీవనవిద్యాం మృతసంజీవనీంనామవిద్యాం ఆప్య లబ్ధ్వాఽపి। లబ్పూర్వకాదాప్నోతేః క్త్వోల్యప్ । తాం విద్యాం వ్యస్మరత్ । శుక్రసుతాయాఆత్మానంపరిణేతుకామాయాదేవయాన్యాశ్శాపేన వ్యస్మార్షీత్ । సహి ఆత్మానం కామయమానాం తాం గురుపుత్రీత్యగృహ్ణానః కుపితయాతయా విస్మరాస్మత్తాత్తదత్తాం తాం విద్యామితి శప్త ఇతి భారతీయాకథాఽత్రానుసంధేయా । అముష్మాత్కవేః శుక్రాత్ కవయితురాచార్యాదితివస్తుస్థితిః । క్వచిదపి తథా మాభూమ। విద్యాంప్రాప్యమావిస్మార్ష్మ।యతోలూనాఅపిపునఃపునః

ప్రరోహేమేతి భావః । ఇతి బోధయన్తః కింను అస్యగురోః ఆచార్యస్య బృహస్పతేరిత్యపిగమ్యతే । కచాః కచనామానః తత్పుత్రాః । శిరోరుహాఇతివస్తుస్థితిః । సముల్లసన్తి । హృష్యన్తి ప్రకాశన్తేచ ॥౨౯॥

ద్వేచశ్రుతీశిఖే కావేదాన్తగురుం విభూషయన్తి
తరామ్ । విశదంపరిష్క్రియన్తే భూయస్యశ్శ్రు
తిశిఖాఃపునరనేన ॥ ॥౩౦॥

ద్వేచేతి ॥ శ్రుతీకర్ణౌ । శిఖా చూడాచ । శ్రుతయః కర్ణాః । శిఖాః చూడాశ్చ । అన్యత్ర- శ్రుతిశిఖాః వేదాన్తాః పరిష్కృతాః అలఙ్కృతాః యథావదర్థతయావ్యవస్థాపితాశ్చ ॥ ॥౩౦॥

గురుణాఽశేషాస్వమునా నిర్దోషం స్థాపితాస్వపి
శ్రుతిషు । శ్రుతియుగమేవాస్యగురోశ్చిత్రం దో
లాయతేఽభిదోషమితి ॥ ॥౩౧॥

గురుణేతి ॥ అమునా గురుణా అశేషాస్వపి శ్రుతిషు నిర్దోషం యథాతథా స్థాపితాసు నిశ్చలీకృతాస్వపి అస్యగురోః శ్రుతియుగమేవ అభిదోషం అభితోదోషాః యస్యతత్తథోక్తం దోలాయతే చలతి సంశయితార్థాఽభవదితిచిత్రమ్ । పరిహారస్తు శ్రుతియుగం కర్ణద్వయం దోషమభి బాహ్వాభిముఖం । అభిశబ్దస్య "అభిరభాగే" ఇతికర్మప్రవచనీయసంజ్ఞాయాం తద్యోగే "కర్మప్రవచనీయయుక్తేద్వితీయే" తి దోశ్శబ్దాద్ద్వితీయా । దోలాయతే "కర్ణాదోస్తమ్భదోలినా" విత్యుక్తరీత్యాలమ్బతఇతి మహాపురుషలక్షణముక్తమ్ ॥ ॥౩౧॥

శ్రుతియుగళమపి సమానం తుల్యముపస్కార్య
మితి విబోధయితుమ్ । సమమణిమణ్డలకుణ్డలమ
ణ్డితకర్ణద్వయో గురుర్భాతి ॥ ॥౩౨॥

శ్రుతీతి ॥ శ్రుత్యోః సంస్కృతద్రమిడభాషారూపయోర్వేదయోః కర్ణయోశ్చయుగళమపి సమానం ప్రతిపాద్యార్థతౌల్యాత్తుల్య

రూపం పూజ్యంచ । పక్షే- సమపరిమాణమిత్యర్థః । అత ఏవ తుల్య
మేవోపస్కార్యం సత్కరణీయం అలంకరణీయంచ ॥ ॥౩౨॥

పూర్ణకలాద్ద్విజరాజాదస్మాదహమపి తథాభవే
యమితి । బాలద్విజరాజస్సితమృత్పుండ్రనిభాద్వి
భాతిగురువదనే ॥ ॥౩౩॥

పూర్ణేతి ॥ పూర్ణాః కలాః శాస్త్రాణి షోడశాంశాశ్చ యస్యతస్మా
త్ ద్విజరాజాత్ విప్రవర్యాత్ చన్ద్రమసశ్చ । బాలద్విజరాజ ఇత్య
త్రాప్యేవమేవ॥ ॥౩౩॥

భ్రూయుగయమునాయుగళాన్తరాళ మిళితో
ర్ధ్వగా ద్విధాగఙ్గా । సితపుండ్రనిభాగురుముఖజల
ధావతిరోహితా లసతిచిత్రమ్ । ॥౩౪॥

భ్రూయుగేతి ॥ అతిరోహితా అత్యరుణా లసతి అనాచ్ఛాది
తరూపేతి వస్తుస్థితిః । అత్ర గఙ్గాయాః యమునాయుగళమేళనోర్ధ్వభా
గద్విధాప్రవృత్తత్వాదికం సర్వమపి చిత్రమేవ॥ ॥౩౪॥

హరివామపాదజనుష స్తదాకృతిత్వం మమోచి
తమితీవ । విశదోర్ధ్వపుండ్రదమ్భాద్విష్ణుపదీ గురు
ముఖవిభాతితథా॥ ॥౩౫॥

హరీతి ॥ తథాభాతి విష్ణువామపాదతుల్యాకృతిర్భాతీత్యర్థః ।
అనేన "విష్ణుపాదాకృతిం పుండ్రం శ్వేతమృత్స్నామయంశుభమ్" ।
ఇత్యాదివచనేషు విష్ణుపాదాకృతిమిత్యస్య విష్ణుపాదస్యాకృతిరివాకృతి
ర్యస్యేతివిగ్రహః, నతు విష్ణుపాదయోరాకృతిరివాకృతిరితివ్యాఖ్యాత
మ్ । ఏవమేవార్థో వైఖానససూత్రభాష్యేవర్ణితఇత్యస్మదాచార్యాః ॥

అచపలగురుసేవనత స్స్వచపలతామార్జ నాయ
తద్వదనే । విద్యోతతే నితాన్తం విద్యుచ్ఛ్రీచూ
ర్ణతిలకదమ్భేన ॥ ॥౩౬॥

సితపుణ్డ్రరేఖికాద్వయమధ్యశ్రీచూర్ణరేఖికాఽ
స్యగురోః । సుఖవిహారదశ్వముఖభుజ యుగపరి
రబ్ధాకారమేవ భాతితమామ్ ॥ ॥౩౭॥

అత్రహాయవదనస్య ధవలిమ్నా శ్రియః పిశఙ్గతయాచ తద్భుజద్వయపరిరబ్ధ లక్ష్మీతాదాత్మ్యేనసితమృదూర్ధ్వపుణ్డ్రరేఖాద్వితయవలయితశ్రీచూర్ణరేఖాయాస్సంభావనమ్ ॥ ॥౩౭॥

పాండురమృదూర్ధ్వపుణ్డ్రద్వితయే శ్రీచూర్ణతిల
కరేఖాఽస్య । గఙ్గాప్రవాహయుగళీసంగతిభాస్వ
రసరస్వతీవద్ధ ॥ ॥౩౮॥

జ్యోతిష్మతోఽస్యగణ్డద్వితయం యుక్తంవిభాతి
వజ్రసమమ్ । చిత్రమిదం హర్షణతాం శోభన
తాంచాపి విన్దతే యదిదమ్ ॥ ॥౩౯॥

జ్యోతిష్మతఇతి ॥ జ్యోతిష్మతః జ్యోతిశ్శాస్త్రవేదితురిత్యర్థః । అస్యగురోః గణ్డద్వితయం గణ్డశబ్దేనాతిగణ్డస్యాపిగ్రహణం । తత్సంజ్ఞయోర్యోగయోర్ద్వయం వజ్రసమం వజ్రయోగతుల్యం భాతి ప్రతిభాతీతి యుక్తమ్ । జ్యోతిర్విద్భిః "నిన్ద్యన్తే నిత్యయోగేష్విహ నవపరిఘస్సవ్యతీపాత వజ్రోవ్యాఘాతో వై ధృతిశ్చప్రథమపరిగతాశ్శూలగణ్డాతిగణ్డా" ఇతితయోస్తస్యచ తుల్యయోగక్షేమతోక్తేరితిభావః । ఇదం తుచిత్రమ్ । యద్యస్మాత్ ఇదం గణ్డాతిగణ్డయుగ్మం । హర్షణతాం శోభనతాం తన్నామకయోగతాంచాపి విన్దతఇతి । గణ్డాతిగణ్డయోర్హర్షణశోభనయోగతాయాః కదాప్యయోగాదితిభావః । పరిహారస్తు జ్యోతిష్మతః తేజస్వినః అస్యగురోః గణ్డయోః కపోలయోర్యుగం వజ్రసమం హీరఫలకనిభమితి లావణ్యాతిశయోక్తిః । హర్షణతాం ద్రష్టౄణామానన్దకత్వం శోభనతాం మఙ్గలత్వంచ విన్దతఇతి ॥౩౯॥

ఆశ్రవణం విశ్రాన్తైనయనే నతవితతిసంపదామ
యనే! నిగమాన్తగురోర్వదతశ్శ్రుత్యన్తద్వయ
విషక్తదృష్టిత్వమ్ ॥ ॥౪౦॥

ఆశ్రవణమితి ॥ శ్రుత్యంతయోః శ్రవణప్రాన్తయోః ద్వయో
వేదాన్తద్వితయేచ విషక్తే దృష్టీ లోచనే యస్య । అన్యత్ర- విషక్తా
దృష్టిః జ్ఞానం యస్యసః । శ్రుత్యన్తద్వయవిషక్తదృష్టిః । తస్యభావం
తత్త్వం వదతః ప్రకాశయేతే ఇత్యర్థః ॥ ॥౪౦॥

మీనస్సనాతనః ప్రాగకస్మై బ్రహ్మణేదదౌ వేదాన్।
దత్తేఽస్యనయనమీనో బ్రహ్మశతాయ శ్రుతీ
స్తదర్థాంశ్చ ॥ ॥౪౧॥

మీనఇతి ॥ బ్రహ్మణాం వేధసాం బ్రాహ్మణానాంచ శతా
య । అత్రఏకబ్రహ్మశ్రుతిమాత్రదాతృసనాతనమీనాపేక్షయా అనే
కసహస్రబ్రహ్మబ్రాహ్మణోద్దేశేనవేదాంస్తదర్థాంశ్చదదతో గురువరనయన
మీనస్యాధిక్యవర్ణనాద్వ్యతిరేకః ॥ ॥౪౧॥

కలయన్తుముదమభఙ్గాః కామం నతహృదయన
లినసారఙ్గాః । కలితకృపావ్యతిషఙ్గాః కవితార్కి
కసింహగురువరాపాఙ్గాః ॥ ॥౪౨॥

తిలకుసుమసమితనాసం జలరుహకులమిత్రజైత్ర
నిజభాసమ్। చలదలకం స్ఫురదలికం గురుతిలకం
చేతసానుభూయాసమ్ ॥ ॥౪౩॥

ఏకాదశో గురురయం లోకాధీశావతారదశకస్య।
ఇతిలిఖితతాదృశాఙ్కద్వయమివ దీప్యతిగురో
ర్భ్రువోర్యుగలమ్ ॥ ॥౪౪॥

ఇదమేవ బిమ్బమన్యత్ప్రతిబిమ్బమముష్యవిద్రు
మాదీతి । వ్యఞ్జయదివబిమ్బాకృతిరఞ్జయతుమ
నోమమాస్యరదవసనమ్॥ ॥౪౫॥

ఇదమేవేతి ॥ రదవసనమేవ బిమ్బం చన్ద్రాదివద్బిమ్బస్థానీయం అన్యత్ విద్రుమాది ప్రవాళాదికం అముష్య రదవసనస్య ప్రతిబిమ్బమేవేతి వ్యఞ్జయదివ బిమ్బాకృతి బిమ్బాకారశాలి బిమ్బీఫలసదృశమితితు తత్త్వమ్ । విద్రుమాదితో௨ప్యతిశయితరామణీయకమితిభావః ప్రతిబిమ్బతో௨పిబిమ్బస్యోత్కర్ష ఇతిసుప్రసిద్ధమేవ ॥

హాయముఖభూషణముక్తావలీవ దశనావలీవిభా
తి గురోః । నవపద్మరాగసంపుటమివ తన్న్యసనా
యకలితమధరోష్ఠమ్ ॥ ॥౪౬॥

హాయేతి । సంపుటమివ సముద్గక ఇవ । "త్రిషుపాత్రీపుటః" ఇత్యనుశాసనాత్సంపూర్వస్య క్లీబత్వమపీతి ధ్యేయమ్ ॥

ద్యోతితసత్త్వాతిశయద్వ్యధికత్రింశద్రహస్యల
తికానామ్ । ప్రథమాఙ్కురాః కిలైతద్దన్తాః కాన్తా
విభాన్తితావన్తః ॥ ॥౪౭॥

ద్యోతితేతి ॥ ద్యోతితః సత్త్వాతిశయః సత్త్వగుణాతిశయో యాభిస్తాః ద్వ్యధికత్రింశద్రహస్యానిసంప్రదాయపరిశుద్ధ్యాదిద్వాత్రింశద్రహస్యగ్రన్థాః తాన్యేవలతికాః తాసాం । ద్యోతితసత్త్వాతిశయేతివిశేషణం రహస్యలతికాప్రథమాఙ్కురాణాం ధావళ్యద్యోతనార్థమ్ తావన్తః ద్వాత్రింశత్సంఖ్యాకాః ॥ ॥౪౭॥

ఆశ్రిత్యభాన్తితదిదం ద్విజాస్సమాశ్శుద్ధవృత్త
యోయదమీ । తద్గురువర్యస్య ముఖం ద్విజరా
జత్వం దధాతియుక్తతరమ్ ॥ ॥౪౮॥

ఆశ్రిత్యేతి॥ సమాః సర్వభూతసమాః-తుల్యరూపాశ్చ ద్విజాః విప్రాః దన్తాశ్చ । శుద్ధవృత్తయః విశుద్ధజీవికాః నిర్మలాచారాశ్చ । పక్షే-శుచిస్థితయః । ద్విజరాజత్వం విప్రాధిరాజతా ద్విజైః దన్తైః రాజత్వం రాజమానత్వం । స్పష్టమన్యత్ ॥ ॥౪౮॥

{ రసనాభిధసింహాసనసుసమాసీనస్య తురగవదనస్య । సుషమానుస్మితసితిమా నిగమాన్తగురోశ్శ్రమాన్మమాధునుతామ్ ॥ ॥౪౯॥ }

{ అస్యమితహాసభాసా నిపాత్యతేసాపురేతి పాణినినా । మునినాపరావరవిదా మన్యేజ్యోత్స్నా నిపాత్యతేస్మపురా ॥ ॥౫౦॥ }

అస్యేతి ॥ అస్యగురోః మితహసితం మన్దహాసః తస్యభాసా అసౌ జ్యోత్స్నాపురా నిపాత్యతే నిపాతయిష్యతే "యావత్పురా నిపాతయోర్లడి" తి పురేతి నిపాతయోగే భవిష్యతిలట్ । ఇతిపరావరవిదా పాణినినా మునినా పురా పూర్వమేవ సూత్రప్రణయనావసర ఏవ జ్యోత్స్నా కౌముదీ । జ్యోత్స్నాశబ్ద ఇతితు తత్త్వమ్ । నిపాత్యతేస్మ న్యపాత్యత "లట్ స్మే" ఇతిభూతేలట్ । పక్షే— "జ్యోత్స్నాతమిస్రే" తి సూత్రేణ నిపాతిత ఇత్యర్థః । "శాస్త్రేణాన్యథా ప్రాప్తే అన్యథాకరణం నిపాత" ఇతిపాణినీయానాం సంకేతః ॥౫౦॥

{ శ్రుత్యుత్సారిత గఙ్గాఘురస్య జహ్నోః ప్రథామపహ్నోతుమ్ । ముఖతః ప్రథయతిగఙ్గాం మన్యే సస్మితముఖో గురువరీయాన్ ॥ ॥౫౧॥ }

శ్రుతీతి ॥ శ్రుతేః వేదాత్ శ్రోత్రాదితితుతత్త్వం । ఉత్సారితః గఙ్గాఘురః యేన తస్య జహ్నుమునేః ప్రథాం ఉక్తవిధాతిశయప్రయుక్తఖ్యాతిం అపహ్నోతుం అపలపితుం సస్మితముఖః గురువరీయాన్ ముఖతః కర్ణరవేణ- వదనాదితితుతత్త్వమ్ గఙ్గాం ప్రథయతిప్రకాశయతిమన్యే ఇత్యుత్ప్రేక్షా ॥ అత్ర- శ్రుతిప్రతిపాదిత గఙ్గామహిమాపలపితుర్జహ్నోరపి కర్ణరవేణ శ్రుతిప్రతిపాదిత తదుత్కర్షంనిర్ధారయితురాచార్యస్య శ్లేషేణాధిక్యవర్ణనాద్వ్యతిరేకస్తదుత్తమ్భితాచోత్ప్రేక్షేతి సంకరః ॥ ॥౫౧॥

స్మితముచ్చైరసవన్మిత మథాసమం సితమతా
న్తమపితాన్తమ్ । వేదాన్తదేశికమణేస్సంతను
తాం తాన్తిశాన్తిమత్యన్తమ్ ॥ ॥౫౨॥

స్మితమితి ॥ ఉచ్చైః అతిమాత్రం రసవత్ సరసం మితం । అథ కించ । అసమం అసదృశం సితం స్వచ్ఛం అతాన్తం అమ్లానమపితాన్తమితి విరోధః । తకారాన్తమిత్యవిరోధః । శబ్దార్థయోస్తాదాత్మ్యమిహాశరణమ్ । ప్రపంచితం చైతదస్మాభిరలంకారమణిహారె ఉక్తవిధం నిగమాన్తగురోః స్మితం హాసితం । ఈషద్ధసనరూపార్థకస్యాస్య విశేష్యమాత్రపరత్వమ్ । ఈషత్త్వరూప విశేషణాంశస్య మితశబ్దేన పృథగుక్తత్వాత్ । వదన్తిహి “విశిష్టవాచకానాం పదానాం పృథగ్విశేషణ సమవధానే విశేష్యమాత్రపరత్వ” మితి న్యాయవిదః । అత్రార్థాన్తరమపి చమత్కారి- తథాహి । స్మితం స్మితమితిపదం ఉచ్చైరూర్ధ్వం ఆదావితియావత్ । అసవత్ ఇతిచ్ఛేదః । సః సకారోఽన్యాస్తీతి సవత్ తన్నభవతీత్యసవత్ సకారవిధురం సదిత్యర్థః । మితం మితమితి నిష్పన్న మిత్యర్థః । అథ— అథవా అసమం సమం మకారసహితం సభవతీత్యసమం సత్ సితం సితమితి నిష్పన్నమితిస్పష్టమన్యత్ ॥ ॥౫౨॥

కేచనశాన్తివిలాసా స్సముద్ధహాసా విరక్తికృత
రాసాః । ఆసాదిత నాసారజభాసా స్వదృశాపు
నన్త్వమూ దాసాః ॥ ॥౫౩॥

కేచనేతి ॥ విరక్త్యా వైరాగ్యేణ కృతరాసాః రచితవిలాసాః, విరక్తిశబ్దగతస్త్రీలిఙ్గేన నాయికాత్వం ప్రతీయతే ॥ ॥౫౩॥

అధరిత మధురిమ విధుకర మధురససారామహా
ర్ఘగమ్భీరాః । మలయాచల నిలయానిల వల
యాంస్తులయన్ని గురుగిరాం ధారాః ॥౫౪॥

వాగ్రసవిధుతక్షౌద్రం వ్యగ్రితవాచాటపరమత
క్షుద్రమ్ । దలితోపనిషదభద్రం దయతాం
మమ కిమపి ధామతదశ్వాద్రమ్ ॥ ॥౫౫॥

యఃకిల నిజయావాచా క్షుద్రాహితమధువిధూ
ననవిధాతా । బ్రహ్మానన్దమతానీ త్స జయతు
వాగీశ్వరో గురుశ్శ్రీమాన్ ॥ ॥౫౬॥

యః కిలేతి ॥ యః ఆచార్యో హయగ్రీవశ్చ నిజయా స్వీయయా వాచా । కరణే తృతీయా । క్షుద్రాభిః సరఘాభిః ఆహితం కుసుమేభ్య ఆహృత్య మధుచ్ఛత్రే సంభృతం యన్మధు క్షౌద్రం క్షుద్రాహితమితి విశేషణం ఆసవాదివ్యావృత్త్యై తస్య విధూనన విధాతా తిరస్కర్తా అన్యత్ర— నిజయా నిత్యయా వాచా "స్వకే నిత్యేనిజంత్రిషు" ఇత్యమరః । హేతౌ తృతీయా । హేతురిహ అధ్యయనేన వసతీత్యాదావివఫలమ్ । శ్రుత్యై తల్లాభాయేతియావత్ । క్షుద్రః శ్రుతిస్తైన్యరూప నిన్దితాచరణ విధాతృతయాఽల్పీయానితి భావః । అతఏవ అహితః సకలలోక విప్రతీపః యః మధుః తన్నామా ఆదిదైత్యః తస్యవిధూననవిధాతా సంహర్తేతియావత్ । బ్రహ్మానన్దమతానీత్ । పరిపూర్ణబ్రహ్మానన్దానుభవ ప్రకారమాశ్రితేభ్య ఉపదిష్టవాన్ । అన్యత్ర-బ్రహ్మణః వేదాపహారపరితప్తస్య సరసిజాసనస్య ఆనన్దం తదాహరణ వితరణాభ్యాం హర్షమతానీత్ । సః వాగీశ్వరః మహావాగ్మిశ్రీమాన్ గురుః జయతాత్ । అన్యత్ర-గురుః ప్రథమాచార్యః శ్రీమాన్ లక్ష్మీసంశ్లిష్టః వాగీశ్వరః హయగ్రీవః "వాగీశ్వరాయవిద్మహే" ఇతి తద్గాయత్ర్యాంవాగీశ్వరత్వేనామ్నానాత్ । జయతాత్ । యద్వా- భగవత్పక్షేపి నిజయావాచేత్యత్ర కరణే తృతీయైవ । క్షుద్రాహితమధువిధూననవిధాతాసన్ నిజయావాచా బ్రహ్మానన్దమతానీదితియోజనా అర్థస్తూక్తఏవ ॥౫౬॥

అనఘతమవిష్ణుపద్యాదృతసంగా గురుసరస్వతీతు
ఙ్గా । విస్మయనీయచరిత్రా స్వస్మిన్ మగ్నాన్ జ
నానుదఞ్చయతి ॥ ॥౫౭॥

అనఘేతి ॥ అనఘతమాని విష్ణుపద్యాని భగవద్విషయశ్లోకాః తేషు ఆదృతసఙ్గా అనఘతమయా విష్ణుపద్యా గంగయా ఆదృతస్సఙ్గో యస్యాస్సా గురుసరస్వతీ ఆచార్యశ్రీసూక్తిః-గుర్వీ శ్రేష్ఠా సరస్వతీనదీ చ। తుఙ్గా తన్నామ్నీ నదీతి విరోధః। శ్రేష్ఠేత్యవిరోధః। స్వస్మిన్ మగ్నాన్ జనాన్ ఉదఞ్చయతి ఉన్మజ్జయతి సంసారాదుత్తారయతీత్యర్థః। నద్యాః వస్త్వన్తరనిమజ్జనం నిసర్గః। తదున్మజ్జనం త్వాశ్చర్యమితి భావః ॥౫౭॥

విద్యుద్గభీరశబ్దైర్వర్షన్నమృతమభితాపలోపకర
మ్ । ఘణ్టావతారగురువరకణ్ఠస్స్వాం కన్ధరాగ్ర్య
తాం వదతి ॥ ॥౫౮॥

విద్యుదితి ॥ ఘణ్టావతారగురువరకణ్ఠః విద్యుద్గభీరశబ్దైః తటిద్గమ్భీరగర్జితైః అభితాపలోపకరం అమృతం పయః వర్షన్ స్వాం స్వకీయాం కన్ధరాగ్ర్యతాం జలధరశ్రేష్ఠతాం వదతి ప్రకాశయతి। అన్యత్ర- విద్యుద్భిః విశేషేణద్యోతమానైః గభీరైః భూయస్తరశాస్త్రార్థగర్భితతయా గమ్భీరైః శబ్దైః సూక్తైః అభితాపలోపకరం భవతాపనివారకం అమృతం నిశ్శ్రేయసం వర్షన్ నిశ్శ్రేయసపథం నిరర్గళం సర్వతః ప్రకాశయన్నిత్యర్థః। స్వాం కన్ధరాయాః గ్రీవాయాః అగ్ర్యతాం అగ్రభాగవర్తితాం వదతి। కణ్ఠశబ్దోహిగ్రీవాగ్రభాగవాచీ। "కణ్ఠోగళ"ఇతికణ్ఠాగ్రభాగవాచిపర్యాయమనుశిష్య 'అథగ్రీవాయాం' మిత్యాదినాగ్రీవాపర్యాయస్యపృథగమరేణానుశాసనాత్। "కన్ధరః పుంసిమేఘేస్యాద్గ్రీవాయాం కన్ధరా స్త్రియా" మితి శాశ్వతః ॥౫౮॥

గురుగళతులనావాప్త్యై విరచితయతనో విధూని
తోఽప్యమునా । అతివిస్మయపదమేతచ్ఛ్క్షుర్జో గు
రుగళతి యత్పునర్ధైర్యాత్ ॥ ॥౫౯॥

గురుగళేతి ॥ పునః ధైర్యాత్ పరాభవప్రయుక్తక్లేశమవిగణయ్యేతి భావః । గురుగళ ఇవాచరతి గురుగళతి, ఆచార్యకంఠతుల్యో భవతీత్యాశ్చర్యం । గురు అధికం యథా తథా ధైర్యాత్ గళతి చ్యుతో భవతి చ్యుతధైర్యో భవతీతి పరిహారః ॥ ॥౫౯॥

కథకద్విపకణ్ఠీరవగురువరకణ్ఠేన కుణ్ఠితస్ఫూర్తిః ।
శఙ్ఖస్స్వమహానభిభిన్న యది కుణ్ఠోఽయం మ
హాదరత్వమియాత్ ॥ ॥౬౦॥

కథకద్విపేతి ॥ మహాన్ దరో భయం యస్య సః । పక్షే- మహాంశ్చాసౌ దరశ్శఙ్ఖ ఇత్యర్థః ॥ ॥౬౦॥

గురుకణ్ఠీరవకణ్ఠస్వతౌల్యదృష్ట్యా మహాన్తమాద
రణమ్ । మన్యేస పాఞ్చజన్యో వ్యధాత్తతోఽసౌ
మహాదరః ఖ్యాతః ॥ ॥౬౧॥

గుర్వితి ॥ మహాన్ ఆదరో యస్య సః మహాదరః । వస్తుతస్తు మహాంశ్చాసౌ దరశ్శఙ్ఖ ఇతి పూర్వవదేవ । ఇయం పూర్వశ్లోకోక్తనిరుక్తేరేవ ప్రకారాన్తరేణ వర్ణనమ్ ॥ ॥౬౧॥

కమ్బువరబిమ్బడమ్బరవిడమ్బనధురంధరాఽన
వరతం మే హృది కన్ధరా సమిన్ధాం రేఖాత్రయబన్ధు
రా గురోరస్య ॥ ॥౬౨॥

విపులస్కన్ధోల్లసితం కృతోపదేశం పరీక్షితేసు
కృతే । శ్రీభాగవతం మమ వాక్పరిచినుతాం గు
రువరేణ్యమతిపుణ్యమ్ ॥ ॥౬౩॥

విపులేతి ॥ అత్రాచార్య శ్రీమద్భాగవతయోః శ్లేషః । విపులాభ్యాం ఉన్నతాభ్యామితి యావత్ । స్కన్ధాభ్యాం భుజశిరో

భ్యాం అన్యత్ర—విపులైః విస్తీర్ణైః స్కన్ధైః ప్రథమాదిద్వాదశాన్తైర్విచ్ఛేద విశేషైస్సుప్రసిద్ధైరుల్లసితం । పరీక్షితే "సంవత్సరం తదర్థం వే" త్యుక్తరీత్యా కృతశీలపరీక్షే సుకృతే శోభనం కృతం ఉపకారో యస్య తస్మిన్ కృతజ్ఞేఛాత్రే ఇత్యర్థః । కృతః ఉపదేశః యేనతం । అన్యత్ర— సుకృతే పుణ్యకారిణి పరీక్షితే తన్నామ్నా రాజ్ఞా కృతః ఉపదేశో యస్యేతి షష్ఠీబహువ్రీహిః । శ్రీయుక్తశ్చాసౌ భాగవతశ్చ తం భగవాన్ భక్తిరస్యేతివిగ్రహః "భక్తిః" ఇత్యనేన ప్రాగ్దీవ్యతీయోఽణ్ । భజ్యతే సేవ్యత ఇతి భక్తిః కర్మణి క్తిన్ పక్షే— శ్రీమద్భాగవతం పురాణం భగవన్తమధికృత్య కృతో గ్రన్థో భాగవత మితి విగ్రహః । అతిపుణ్యం గురువరేణ్యం । అన్యత్ర— గురు అష్టాదశసహస్రసంహితాత్మకతయా మహత్ దశలక్షణకత్వేన పఞ్చలక్షణేభ్యః పురాణాన్తరేభ్యః పూజ్యం వరేణ్యం శ్రేష్ఠం ఇమాని భాగవతస్యైవ విశేషణాని । మమ వాక్ పరిచినుతాం స్తువీతు పక్షే— అభ్యస్యతు ॥ ॥౬౩॥

ప్రథితవివిధప్రబన్ధం సింహస్కన్ధం నిరస్తమదగ
న్ధమ్। అతిబన్ధురమదసిన్ధురవరమంధరగమనమస్తు
మయివస్తు ॥ ॥౬౪॥

హయవదనసదనహృదురః కవాటపరిణాహశృ
ఙ్ఖలాకారాః। మాలాః కమలాక్షీణాం విహరన్తు
విశృఙ్ఖలా గురోర్హృది మే ॥ ॥౬౫॥

హయవదనేతి ॥ హయవదనస్య సదనం గృహభూతం హృత్ చేతః చేతోరూపభగవన్మన్దిరమితిభావః । తస్య ఉర ఏవ కవాటం తస్య పరిణాహశృఙ్ఖలాకారాః ; బన్ధనశృఙ్ఖలా ఇవేత్యుత్ప్రేక్షా । "వనావలీరుత్కలికాసహస్రప్రతిక్షణోత్కలితశైవలాభా" ఇత్యాదివత్ ।

ఈదృశస్థలే ఉపమోపక్రమోత్ప్రేక్షేతి సర్వస్వకారః । ఏతత్ప్రపఞ్చశ్చాస్మదీయేఽలంకారమణిహారే ద్రష్టవ్యః । గురోః కమలాక్షాణాం మాలాః మే హృది విశృఙ్ఖలావిహారస్తు స్వయం శృఙ్ఖలాత్వేన సంభావ్యమానాఽపి విశృఙ్ఖలావిహారస్త్వితి ప్రార్థనమాశ్చర్యమితిభావః ॥

కవితార్కికసింహగురోరురోమహాసింహాళాకరో
ద్భూతామ్ । విమలాంకమలాక్షాణాం మాలాం
లీలావళీం విజానీమః ॥ ॥౬౬॥

ముగ్ధే సుగుణే స్నిగ్ధే గురువరకణ్ఠోపగూహనవిదగ్ధే ।
పద్మాక్షతులసికామణిమాలే హృదయేఽస్య
ఖేలతోల్లోలే ॥ ॥౬౭॥

ముగ్ధ ఇతి ॥ అత్ర పద్మాక్షతులసీమణిమాలయోః ప్రస్తుతయోః స్త్రీలిఙ్గత్వాత్ ముగ్ధే ఇత్యాదిశ్లిష్టవిశేషణసామర్థ్యాచ్చాప్రస్తుతనాయికాత్వం శ్రీమదాచార్యదక్షిణనాయకత్వంచ ప్రతీయత ఇతి సమాసోక్తిః ॥ ॥౬౭॥

హృదయామ్బుజేవిహారతః పురతస్తురగాననస్య
పరిణద్ధామ్ । లీలామరకతడోలాం తులసీమాలాం
విభావయామి గురోః ॥ ॥౬౮॥

భవభీతైరభిజాతైః కృతిజాతైర్గురుముపాస్తసం
వీతమ్ । అతిపూతైరవదాతైరుపవీతైశ్చిన్త
యామి పరివీతమ్ ॥ ॥౬౯॥

సుప్రథితయజ్ఞసూత్రత్రయీ విహరతేఽత్ర హృ
దయ ఇతి కథయన్ । సుప్రథితయజ్ఞసూత్రత్ర
యీం హృది దధద్విభాతు సగురుర్మే ॥ ॥౭౦॥

సుప్రథితేతి ॥ సుప్రథితం యజ్ఞసూత్రం యజ్ఞకర్మక్రమాభిధాయి శ్రౌతసూత్రం హృదయే వక్షసి మనసిచ । అన్యత్ర– సుప్రథితా యజ్ఞసూత్రాణాముపవీతానాం త్రయీ అన్యత్సుగమమ్ ॥ ॥౭౦॥

{ వ్యూఢమురోఽస్య సుమహతీలక్ష్మీరస్యేతి విగ్ర
హం క్రమశః । కాన్తం సమస్తమప్యభివీక్ష్యాన్య
పదార్థమప్యథదిదృక్షే ॥ ॥౭౧॥ }

వ్యూఢమితి ॥ అస్యగురోః ఉరః వ్యూఢం విశాలం, అస్యలక్ష్మీ
శోభా సుమహతీ ఇతి క్రమశః క్రమేణ కాన్తం మనోహరం సమస్తం
అఖిలమపి అస్యేత్యనుషజ్యతే । అస్యవిగ్రహం దివ్యమఙ్గళశరీరం అభి
వీక్ష్య అభితోవీక్ష్య అన్యపదార్థమపి వస్త్వన్తరమపి । అపిశబ్దఏతద్ది
వ్యమఙ్గళవిగ్రహాదన్యస్యవస్తునోఽతినిహీనతాం ద్యోతయతి । అథదిదృ
క్షే అథశబ్దః ప్రశ్నార్థకః "మఙ్గళానన్తరారమ్భప్రశ్నకార్త్స్న్యేష్వథో
అథ" త్యనుశాసనాత్ । ద్రష్టుమిచ్ఛామికిమ్ । ఆచార్యదివ్యమఙ్గ
ళవిగ్రహం నిర్వర్ణ్య నకిమపిద్రష్టుమభిలష్యామీతిభావః । యద్వాఅథ
అనన్తరం అన్యపదార్థం అపిదిదృక్షేఇతియోజనా । అపిఃప్రశ్నే "గర్హా
సముచ్చయప్రశ్నశఙ్కాసంభావనాస్వపీ" త్యమరః । దిదృక్షేకిమిత్య
ర్థః । పక్షే-వ్యూఢం ఉరఃఅస్య । సుమహతీలక్ష్మీః అస్య, ఇతిఏవం
ప్రకారం విగ్రహం వ్యూఢోరస్కః, సుమహాలక్ష్మీకఇతిచ బహువ్రీహి
వృత్త్యర్థావబోధక వాక్యం క్రమశః క్రమేణ సమస్తం సమాసతాం
ప్రాప్తం కాన్తం । కఇత్యుత్సృష్టానుబన్ధస్యకపోగ్రహణమ్ । కః "ఉరః
ప్రభృతిభ్యః కప్" ఇతివిహితకప్ప్రత్యయః అన్తేయస్యతత్తథోక్తంస
న్తం అభివీక్ష్య । ఏకవచనాన్తోలక్ష్మీశబ్దోఽప్యురః ప్రభృతిషు పఠ్యతే।
అన్యపదార్థం వృత్తిఘటకపదాపేక్షయా అన్యపదార్థమపి। అపిస్సము
చ్చయే । అథతద్దర్శనానన్తరమేవ దిదృక్షే । బహువ్రీహేరన్యపదా
ర్థప్రధానత్వాత్తం జ్ఞాతుమభిలష్యామీతిభావః ॥ ॥౭౧॥

{ జలలులితశుద్ధమృత్స్నాజనితాః పుణ్డ్రాః గు
రోశ్శుభత్వక్త్రే । కాలే నిషేవమాణో విన్దతిలో
కోత్తరం రసం లోకః ॥ ॥౭౨॥ }

జలేతి ॥ జలేనలులితాయాః మసృణితాయాః శుద్ధమృత్స్నాయాః శ్వేతమృత్స్నాయాః।పక్షే- శుద్ధా ఊషరత్వాదిదోషగన్ధావిదూషితతయా స్వాద్వీ।యామృత్స్నా ప్రశస్తమృత్తికా తయాతస్యాం చజనితాః పుణ్డ్రాః ఊర్ధ్వపుణ్డ్రాః పుణ్డ్రాఖ్యేక్షువిశేషాశ్చ। "రసాలఇక్షుస్తద్భేదాః పుణ్డ్రకాన్తారకాదయ" ఇత్యమరః।"పుణ్డ్రోదేశేక్షుతిలకభేదే క్రిమ్యతిముక్తయోః" ఇతిరత్నమాలా। అముష్యగురోః శుభక్షేత్రే దివ్యమఙ్గలవిగ్రహే। ఉత్తమేకేదారేచ। "క్షేత్రంశరీరే కేదారే" ఇతిమేదినీ। కాలే తత్తదవసరే పరిపాకావసరేచ నిషేవమాణః లోకః లోకోత్తరం సకలలోకసుఖాపేక్షయా శ్రేష్ఠం అతిమధురంచరసం పరిపూర్ణబ్రహ్మానుభవపరీవాహరూపతత్కైంకర్యస్వాచ్ఛం ద్యానన్దం అన్యత్ర తేషాంద్రవం విన్దతి ॥ ॥౨౨॥

శ్రీచూర్ణతిలకితామలపుణ్డ్రచ్ఛలతో విశుద్ధస
త్త్వమిమమ్। శ్వేతద్వీపకిశోరామేరుకిశోరాన్వి
తాశ్శ్రియన్తికిమ్ ॥ ॥౨౩॥

శ్రీచూర్ణేతి ॥ విశుద్ధసత్త్వం శుద్ధసత్త్వమయాచ్ఛ్వేతద్వీపాదపి విశిష్టశుద్ధసత్త్వమిత్యర్థః ॥ ॥౨౩॥

బహిరుద్గతసహవిద్రుమకరుణాకలశాబ్ధివీచినిచయ
నిభాః । శ్రీచూర్ణరేఖికాన్తరసితమృత్పుణ్డ్రా
ణ్విభావయేఽస్యగురోః ॥ ॥౨౪॥

బహిరితి ॥ బహిరుద్గతాః అన్తరమానాదుపరిపర్యాఢాః సహవిద్రుమాః సప్రవాళాః కరుణాకలశాబ్ధేః వీచినిచయనిభాః తరఙ్గసంఘాఇవేతి "ప్రచలితోడునిభై" రిత్యాదావివొత్ప్రేక్షా। అన్యత్సర్వం "హయవదనసదనే" తి పద్యవివరణావసరేఽవోచామ। కలశశబ్దస్యాత్ర కచపర్యాయపదసమభివ్యాహారే పాశపక్షహస్తశబ్దానాం

కలాపవాచిత్వమివాబ్ధిపర్యాయపదసమభివ్యాహారే క్షీరవాచిత్వమితి కేచిత్ । అమృతకలశజననోపాదానత్వాత్తథావ్యపదేశ ఇత్యపరే । వస్తుతస్తు- అమృతమథనాధారతయా కలశతుల్యత్వాత్కలశశబ్దేనమగ్ధాబ్ధిరభిధీయత ఇతి యుక్తమ్ । "క్షోభ్యతాం కలశస్సర్వైర్మన్దరః పరివర్త్యతా" మితి శ్రీమన్మహాభారతాదిపర్వస్థామృతమథనప్రఘట్టకే కలశత్వేన తస్యోక్తేః । ప్రపఞ్చితం చైతల్లక్ష్మీసహస్రరత్నప్రకాశికాయాం ప్రాదుర్భావస్తబకేఽస్మాభిః ॥ ॥౨౪॥

గురువరజుషోఽమలాయా మృత్స్నాయా వర్ణ
మీషదేత్యాన్త్య । జ్యోత్స్నా తద్వత్తమిమం సిత
వసననిభోపగూహ్య భూషయతి ॥ ॥౨౫॥

గురువరేతి ॥ జ్యోత్స్నా చన్ద్రికా గురువరజుషః దేశికేన్ద్రం సేవమానాయాః అమలాయాః స్వచ్ఛాయాః మృత్స్నాయాః వర్ణం ఈషత్ స్వల్పం అన్త్య ఏత్య । అన్త్యమేత్యేత్యనేనతల్లాభాయకృతభూయః ప్రయతనత్వం ద్యోత్యతే । తద్వత్ మృత్స్నయాతుల్యం సితవసనం నిభో వ్యాజో యస్యాస్సా తథా సతీ తమిమం ఆచార్యం ఉపగూహ్య భూషయతి । జ్యోత్స్నాశబ్దః మృత్స్నాశబ్దస్య అన్తస్థితం వర్ణం త్స్నా ఇత్యాకారవర్ణసముదయం అన్తే లబ్ధ్వా స్వాన్తే ప్రాప్య మృత్స్నాజ్యోత్స్నాశబ్దయోరుభయోరప్యన్తే త్స్నావర్ణోపశ్లిష్టత్వాత్తథోక్తిః ॥ ॥౨౫॥

ఇహపూర్ణా శుభవర్ణావళి త్రయీత్యభిదధన్ను
తాం బిభ్రత్ । నిగమాన్తగురోరుదరం భవభ
రజనితం నిరాకరోతు దరమ్ ॥ ॥౨౬॥

ఇహేతి ॥ ఇహ గురోరుదరే శుభావర్ణావళిః అక్షరపఙ్క్తిః యస్యాస్సా త్రయీ వేదత్రితయీ పూర్ణేత్యభిదధన్ను ప్రకాశయదివేత్యు

త్ప్రేక్షా । తాం శుభవర్ణావళిత్రయీం బిభ్రత్ । అన్యత్ర శుభవర్ణా నళీనాం త్రయీ పూర్ణాభాతి తాం శుభవర్ణాం వళీ త్రయీమిత్యర్థః ॥ ౭౬ ॥

ప్రశమితసమస్తమోహా హేమాహేభకకోపమాదు
రసగాహా । గాహేహ్యాదా గురుమణౌర్వాహే
కస్తూరిమోదపరివాహా ॥ ॥౭౭॥

విస్మయదగుణవిశేషౌ శేషౌపమ్యేన కలితపరిపో
షౌ । నిగమాన్తగుణోద్ఘోషౌ దోషౌఘం శమయ
తాం కలితతోషౌ ॥ ॥౭౮॥

విస్మయేతి ॥ దోషౌ బాహూ । గుణప్రతిభటౌ దోషౌచ । విస్మయదాః ఆశ్చర్యప్రదాః గుణవిశేషాః యయోః । దోషౌఘం దోషసముదయం శమయతామ్ । లోట్ప్రథమపురుషద్వివచనమ్ । స్వయం దోషయోర్దోషౌఘశమయితృత్వమేవ విస్మయప్రద గుణవిశేష ఇతి భావః ॥ ॥౭౮॥

రాజాశ్రయణదవీయాన్నఖోజ్జ్వలశ్రీర్గ్రహాద్భుతః
కోఽపి । గురుసింహావయవోఽయం హస్తస్త్వా
వస్తుకోఽస్తు మమశస్తః ॥ ॥౭౯॥

రాజేతి ॥ రాజాచన్ద్రః నృపశ్చ తస్య ఆశ్రయణే దవీయాన్ । కదాఽపిచన్ద్రేణానాశ్రితః ఇత్యర్థః । వైరాగ్యనిష్ఠాతతయా నృపాన్తికే విత్తప్రత్యాశయా నప్రసారిత ఇతిభావః । ఖే అన్తరిక్షే ఉజ్జ్వలశ్రీః నభవతీతి నఖోజ్జ్వలశ్రీః నఞ్ బైనసమాసః, పక్షే-నఖైః ఉజ్జ్వలశ్రీః । గురుః మహాన్ సింహః సింహరాశిః తస్యావయవః పక్షే- గురుసింహస్య ఆచార్యవర్యస్య అవయవః । అతఏవాద్భుతః ఆశ్చర్యావహః హస్తః హస్తనక్షత్రం । ప్రసిద్ధో హస్తస్తు ప్రతిమానం చన్ద్రాశ్రయణ

భాక్ అన్తరిక్షప్రోజ్జ్వలశ్రీః కన్యారాశేరేవావయవో నతుసింహరాశేః । హస్తర్క్షస్యకన్యారాశ్యవయవత్వాత్ । అతఏవాద్భుతత్వమ్ । హస్తః పాణిరితిపరిహారః ॥ ॥౭౯॥

{ శస్తోవిద్యాదానే హస్తస్స్వయముత్తరోత్త
రోఽస్యగురోః । ఆదిత్యోల్లసితోఽసావాధత్తే
హ్యామృతసిద్ధియోగంచ ॥ ॥౮౦॥ }

శస్త ఇతి ॥ స్వయం ఉత్తరోత్తరః శ్రేష్ఠేష్వపి శ్రేష్ఠః అన్యత్ర ఉత్తరాయాః ఉత్తరఫల్గున్యాః ఉత్తరః పరత్రవిద్యమానః । అసౌ అస్యగురోః హస్తః పాణిః హస్తనక్షత్రంచ । విద్యాదానే పరాపరవిద్యావిశ్రాణనే శస్తః । అన్యత్ర విద్యాయాఃఆదానే స్వీకారే శస్తః । ఆదిత్యోల్లసితః భానువదరుణ వర్ణః అసౌహస్తః అమృతసిద్ధియోగం నిశ్శ్రేయస నిష్పత్త్యోపయిక పరబ్రహ్మధ్యానంచ ఆధత్తే పుష్ణాతి । ఇతరత్ర- అసౌహస్తః హస్తర్క్షం ఆదిత్యేన భానువాసరేణ ఉల్లసితః ప్రకాశితస్సన్ అమృతసిద్ధియోగంచఆధత్తే తనుతే । ఆదిత్యహస్తయోగస్యామృతసిద్ధియోగఇతి "ఆదిత్యహస్త" ఇత్యాదినా నిర్ణీతత్వాదితి భావః ॥ ॥౮౦॥

{ అభ్యేతి నకమపీభ్యం నలోలతాం యాతి జీవ
నాదానే । గురుకుఞ్జరస్య హస్తో విస్మయదో
మేఽస్తు సుభృశమభయాయ ॥ ॥౮౧॥ }

అభ్యేతీతి ॥ కమపి ఇభ్యం ఇభేషు సాధుం గజశిశుకం తద్రక్షకంవా కమపినాభ్యేతి । కమప్యాఢ్యం నాభ్యేతీతి వస్తుస్థితిః । జీవనస్యసలిలస్య ఆదానే గ్రహణే లోలతాం చాఞ్చల్యం నయాతీతి గజశుణ్డాస్వభావోక్తిః । జీవనస్య జీవికాయాః ఆదానేలోలతాంచపలతాం నయాతీతి ధనికానాశ్రయణ హేతూక్తిః । గురుకుఞ్జరస్య మహాగజస్య- ఆచార్యవర్యస్యచ హస్తః శుణ్డాదణ్డః పాణిశ్చ ॥౮౧॥

కుశమయపవిత్ర పుచ్ఛశ్చిన్ముద్రాఙ్గుళినఖద్వయీ త్రోటిః । ఉన్నమ్రాఙ్గుళిపతత్రి శ్శుక ఇవ దక్షిణకరో గురోర్ధిన్దే ॥ ॥౮౨॥

కుశమయేతి । కుశమయపవిత్రస్య హరితత్వాత్పశ్చాత్ప్రసారితత్వాచ్చ పుచ్ఛసామ్యమ్ । చిన్ముద్రాఙ్గుళినఖద్వయ్యా అరుణవర్ణత్వాదన్యోన్యం ఘటితత్వాచ్చ తత్త్రోటి సామ్యమ్ । స్పష్టమన్యత్ ॥

యతిపతిమత మక్షుద్రం కృతివితతిభిరాదధాన మచ్ఛిద్రమ్ । వామాన్యకరోన్నిద్ర వ్యాఖ్యాముద్రం స్తుమః కిమపి భద్రమ్ ॥ ॥౮౩॥

యతీతి ॥ కృతయః ప్రబన్ధాస్స్వప్రణీతాః తాసాం వితతిభిస్సంహతిభిః। అక్షుద్రం యతిపతిమతం అచ్ఛిద్రమాదధానమితి యోజనా॥

కుమతిమత కుసృతి చరణశ్రుతి పదపరిలగ్నకణ్టకానఖిలాన్ । ఉన్మూలయదివ జయతాచ్చిన్ముద్రాఢ్యం గురోః కరసరోజమ్ ॥ ॥౮౪॥

కుమతీతి ॥ కుమతిమతమేవ కుసృతిః కుమార్గః తస్యాం చరణేన సంచారేణ శ్రుతేః పదమేవ పదం చరణం తస్మిన్ లగ్నాన్ కణ్టకాన్ ॥ ॥౮౪॥

క్షేమంకరమాశ్రయతాం వామంకరమస్య వేఙ్కటేశగురోః । కామంకరస్సై పుస్తక వామం కరుణాసుధానిధేర్మనసి ॥ ॥౮౫॥

క్షేమంకరమితి ॥ పుస్తకేనవామం రమణీయం "వల్గువామం హారిశాలీ" త్యమరః ॥ మనసి కరస్సై ఇతి యోజనా ॥ ॥౮౫॥

విశయగిరి స్వరుశాఖావినతజనాభీష్టకల్పతరుశాఖాః । వేదవిపత్త్సరుశాఖా వేదాన్తగురోర్జయన్తి కరశాఖాః ॥ ॥౮౬॥

విశయేతి ॥ స్వరుశాఖాః వజ్రాయుధశాఖాః త్సరుశాఖాః ఖడ్గాః కరశాఖాః అఙ్గులయః ॥ ॥౮౬॥

నఖనక్షత్రనిపాతో గురుపాణినినాఽనియన్త్ర
ణేన కృతః । నస్స్యాత్పునః ప్రకృత్యా తదిహ
నిపాతితగతిర్భవేద్దృక్ ॥ ॥౮౭॥

నఖేతి ॥ అనియన్త్రణేన నేః యన్త్రణం ఘటనం తన్నాస్తి యస్య సః అనియన్త్రణః తేన గురుపాణినినా గురోః పాణినేత్యర్థః । పాణినినేత్యత్ర నివర్ణోత్సారణేతథానిష్పత్తేః । నఖనక్షత్రనిపాతః నఖైః స్వకీయైః కరరుహైః నక్షత్రాణాం నిపాతః స్వరోచిషా పరాకరణమితి యావత్ । కృతః । తత్ నఖపరాకృతం నక్షత్రం జాత్యేకవచనమ్ । పునః నిపాతానన్తరం ప్రకృత్యా స్వభావేన నస్యాత్ నభవేత్ పునర్యథావస్థితరూపం ప్రాప్య నసత్తాం లభేత, కింతు వికృతమేవ భవేదితిభావః । తథాహి । ఇహలోకే నిపాతితానాం వస్తూనాం గతిః ఈదృగేవ భవేత్ । పూర్వావస్థాఽనవస్థానమేవ భవేత్ । అన్యత్ర- గురుః పూజ్యః యః పాణినిః తేన । కర్తరితృతీయా । నియన్త్రణేనసూత్రేణ కరణే తృతీయా । "నభ్రాణ్నపాది" త్యాదినా ఉదాహరిష్యమాణేనేతిభావః । నఖనక్షత్రనిపాతః నఖశబ్దసహచరిత నక్షత్రశబ్దే నిపాతః క్షత్రభావ నిపాతనం కృతః । నస్స్యాదిత్యత్ర నః స్యాదితిచ్ఛేదః పూర్వోక్తార్థపక్షే- సకారస్య "అనచిచే" తి వైకల్పికం ద్విత్వమ్ । తత్ తస్మాత్ నిపాతనాద్ధేతోః ఇహ నక్షత్రశబ్ద ఇత్యర్థః । నఃపునరితియోజనా । నఞ్ శబ్దస్తు । న ఇత్యనేన ఉత్సృష్టానుబన్ధస్య నఞో గ్రహణమ్ । ప్రకృత్యా స్యాత్ । నఞా క్షత్రశబ్దస్య తత్పురుషే "నలోపో నఞః" ఇతి నకారలోపే ప్రాప్తే "నభ్రాణ్నపాన్నవేదానాసత్యానముచినకులనఖనపుంసకనక్షత్రనక్రనాకేషు ప్రకృత్యే"తిసూ

త్రేణ నకారస్య ప్రకృత్యాఽవస్థాన విధానాదితిభావః । ప్రకృత్యాఽవస్థానం లోపాభావేనావస్థితిః । నిపాతితస్య ఉక్తసూత్రేణ నిపాతం ప్రాపితస్య నక్షత్రశబ్దస్య గతిః స్థితిః ఈదృక్ అలుప్తనకారతయాఽవస్థితిరేవేతి భావః । మూలేనఖశబ్దగ్రహణం నఞః ప్రకృత్యాఽవస్థానే దృష్టాన్తార్థమ్ । అత్రప్రకృతాప్రకృతశ్లేషః ॥౮౭॥

{ నాభిభవం గామ్భీర్యం హృద్యంచ విభాతినిగమమహాళిగురోః । ముఖ్యాబ్రాహ్మీసుశ్రీరిన్దో కణ్ఠోదితాచ శుభవర్ణా ॥ ॥౮౮॥ }

నాభీతి ॥ నిగమమహాళిగురోః నాభిభవం నాభీజన్యం గామ్భీర్యం హృద్యం మనోజ్ఞం । హృద్యంచ గామ్భీర్యం నాభిభవ మితినైవపరీత్యేనాపియోజనా । హృద్యం హృదయభవంచ గామ్భీర్యం నవిద్యతే అభిభవః పరిభవోయస్యేతి నశబ్దపూర్వకోబహువ్రీహిః । కదాప్యపరిభూతమిత్యర్థః । విభాతి । ముఖ్యాముఖభవా బ్రాహ్మీసు శ్రీః బ్రహ్మవర్చస సమృద్ధిరిత్యర్థః । కణ్ఠోదితా కణ్ఠరవే ణోక్తాస్వస్థానత్వానుమేయేత్యర్థః । కణ్ఠోదితాసుశ్రీః బ్రాహ్మీ ముఖ్యేతి పూర్వవదేవనైవపరీత్యేనాపియోజ్యా । కణ్ఠోదితా కణ్ఠస్థానా దుత్పన్నాసుశ్రీః బ్రాహ్మీభారతీ "బ్రాహ్మీతుభారతీ" త్యమరః । ముఖ్యా వరేణ్యా । "ముఖ్యవర్యవరేణ్యాశ్చ" త్యమరః విభాతి ఇన్దోఇతిపదాభ్యాం ప్రకాశరూపార్థస్యైవావృత్తేరావృత్తిదీపకాలంకారః ॥ ॥౮౮॥

{ సుగభీరోనాభీతః కృశోఽదరసూన్యష్టదృఙ్మహానీర్యః । పీవరతమభోగభుజం భోగదనీయాంసమపి నుమస్తమిమమ్ ॥ ॥౮౯॥ }

సుగభీరేతి ॥ యః సుగభీరోఽపి అతినిమ్నోఽపి కృశః అల్పః అనిమ్న ఇతియావత్ । అభీతోనభవతీతి నాభీతః భీతోఽపీత్యర్థః ।

నఞ్ద్వయేన భయస్యదార్ఢ్యందర్శితమ్ । అదరః అవిద్యమానభీతిః నిర్భయఇతివిరోధః । యద్వా సుగభీరోఽపి నాభీతః గభీరస్వభావోభీతఇతివిరోధః । కృశోఽపిదుర్బలోఽపి అదరః నిర్భయఇతి విరోధః । గభీరోనబిభేతిదుర్బలోబిభేత్యేవ అతథాత్వమాశ్చర్యమితిభావః । పరిహారస్తు నాభీతః నాభ్యాం సార్వవిభక్తికస్తసిః । సుగభీరః "అకృశం కుచయోః కృశం వలగ్నే" ఇతివత్ అతిగభీరనాభిరిత్యర్థః । కృశోదరఇతి సమస్తంపదమ్ । శ్లక్ష్ణోదరఇత్యర్థః । సూక్ష్మదృక్ అల్పజ్ఞోఽపిమహాధీరితి విరోధః । ఇతరదుర్గ్రాహార్థదర్శీత్యవిరోధః । భోగానాం విషయసుఖానాం దవీయాంసమపి పీవరతమాః అతిప్రవృద్ధాః యేభోగాః తాన్ భుఙ్క్తఇతి పీవరతమభోగభుక్ భుజేః క్విప్ । తంతథోక్తమితి విరోధః । పీవరతమః భోగః అహికాయః సఇవభుజోయస్యతమిత్యవిరోధః । తమిమం నుమః స్తుమః ॥ ॥౮౯॥

> వేదాహం భీతోఽబ్ధిర్వేదాన్తార్యస్యచిత్తగా
> మ్భీర్యాత్ । అతఏవాయం నాభీభూయాసీత్క
> ముదరాన్తరేమగ్నః ॥ ॥౯౦

వేదేతి ॥ అబ్ధిః హ్రదస్సిన్ధుర్వా వేదాన్తార్యస్య చిత్తగామ్భీర్యాత్ భీతఇతి అహం వేద మన్యే । అతఏవ భీతత్వాదేవహేతోః అసావబ్ధిః అభీః నిర్భయః । అనద్యన్తత్వాన్న "నద్యృతశ్చే" తి కప్ । సనభవతీతి నాభీః అనాభీః నాభీస్సంపద్యమానోభూత్వా నాభీభూయ భయవానేవ భూత్వా । ప్రథమేననఞైన కాదాచిత్కభయత్వసంభావనాఽపి వ్యుదస్యతే । యదాహవామనః "సంభావ్యనిషేధనివర్తనే ద్వౌప్రతిషేధా" వితి । దరాన్తరేశ్వభ్రాన్తః ప్రదేశేక్వచిత్ । ప్రాప్తదరాదప్యన్యస్మిన్దరేఇత్యపిగమ్యతే । అన్యద్దరం దరాన్తరమితి విగ్రహః । భయపరమ్పరాయామితిభావః "దరోఽస్త్రియాంభ

ణోశ్వభ్రే" ఇత్యమరః । మగ్నః కిము । అన్యథాదరాన్తరనిమగ్న తాఽస్యనస్యాదితిభావః । వస్తుతస్తు వేదాన్తార్యస్యైత్యేతదత్రాప్యను కృష్యతే । తస్యనాభీభూయ నాభిర్భూత్వా ఉదరాన్తరే మగ్నః కిము। "యస్మాద్భయం విశఙ్కేత తమేవక్షిప్రమాశ్రయే" దితినీత్యా తమే వానుప్రవిష్టఇతిభావః । ఉదరేమగ్న ఇతిలోకోక్తిః । ఉదరాన్తరే నిమ్నతయాఽవస్థితఇతి తత్త్వమ్ । అనేనసందర్భేణ గురువరహృదయ నాభ్యోర్గభీరిమాతిశయో వర్ణితఇతి ధ్యేయమ్ ॥ ॥౯౦॥

హంసశుచిరుచిమనోహరమంబరముద్భూతము
ల్లసతి యత్ర । కమనీయతమం నాభ్యా తయాశ్ర
యామ్యేష వెఙ్కటేశగురుమ్ ॥ ॥౯౧॥

హంసేతి ॥ హంసః మరాళఇవ శుచిశ్శుభ్రాయారుచిః తయా మనోహరం।అన్యత్ర- హంసేన భానునా శుచిరుచినా శుభ్రాంశునా చ మనోహరం అమ్బరం గగనం వసనంచ । యత్ర యస్యాం నాభౌ ఉద్భూతం స్ఫుటతరం ప్రాదుర్భూతంచ "నాభ్యాఆసీదన్తరిక్ష" మితి శ్రుతేః । తయా నాభ్యా కమనీయతమం వెంకటేశగురుం నిగమాన్త దేశికం వెఙ్కటాచలాధీశం సర్వేషాంప్రథమాచార్యం శ్రీనివాసమిత్య ర్థః । ఏషః అహం శ్రయామీతిప్రకృతాప్రకృతయోశ్శ్లేషః ॥౯౧।

గురువదనోదితనిజసఖ సరస్వతీప్సుస్తరఙ్గితా గఙ్గా
పరిధానపటీభూత్వా బహుధా విదధాతిసేవనమ
ముష్య ॥ ॥౯౨॥

గురువదనేతి ॥ గురువదనే ఉదితా జాతా తేన ఉక్తాచ । నిజ సఖీ స్వవయస్యా స్వసదృశీచ । సరస్వతీ నదీ వాణీచ తాం ఈప్సుః ఆప్తుమిచ్ఛుః తస్మేళనమభిలష్యన్తీత్యర్థః । అతఏవ తరఙ్గితా హర్షో

త్కణ్ఠాత్సంజాతతరఙ్గా పరిధానపటీ అన్తరీయాంశుకం భూత్వా। తరఙ్గితగఙ్గాత్వేన సంభావనాదన్తరీయవసనస్యాపి సంజాతవళిత్వాం ద్యోత్యతే॥

శుభగుణగణమసృణతమా శుచిర్ద్వితీయోత్తరో
త్తరాసఙ్గస్య । అభిరూపాఽనుమాష్యోరుం కాన్తం
పరిరభ్య కనతి పరిధానపటీ॥ ॥౯3॥

శుభేతి ॥ శుభైః గుణగణైః తన్తునివహైః సౌన్దర్యాద్యాలమ్బనగుణైశ్చ । మసృణతమా చిక్కణతమా సాన్ద్రతమా చ । శుచిః శుద్ధా శుభ్రా చ । ఉత్తరః శ్రేష్ఠః యః ఉత్తరాసఙ్గః ఉత్తరీయం "ద్వౌ ప్రావారోత్తరాసఙ్గౌ" ఇత్యమరః । తస్య ద్వితీయా ద్వయోః పూరణీ తదన్యేతి యావత్ । అభిరూపా మనోజ్ఞా, అన్యత్ర-ద్వితీయా సహధర్మిణీ । "ద్వితీయాసహధర్మిణీ" ఇత్యమరః । ఉత్తరోత్తరః యః ఆసఙ్గస్సంబన్ధః తస్యాభిరూపేతి యోజనా । అనురూపేత్యర్థః । అనుష్యగురోః కాన్తం మనోహరం । ఊరుం । ఉరుం గుణైర్మహాన్తం కాన్తం వల్లభమితి చ పరిరభ్య పరిష్వజ్య ఉపగూహ్యా చ పరిధానపటీ కనతి ప్రకాశతే । అత్ర శుభగుణత్వాదిశ్లిష్టవిశేషణసామ్యాత్ పరిధానపటీతి స్త్రీలిఙ్గస్య ఊరుమితి పుంల్లిఙ్గస్య చ స్వారస్యాదూరుపరిధానపట్యోరనురక్తదమ్పతివ్యవహారసమారోపాత్సమాసోక్తిః॥ ॥౯3॥

భక్తివిరక్తివసిష్ఠం ముక్తిదశక్తం పరాశరాహ
తసిష్ఠమ్ । ధ్యాత్వాఽవ్యాసం కుశలం విశదాం
శుకమునిశమాగమాన్తగురుం తమ్ ॥ ॥౯४॥

భక్తీతి ॥ భక్తివిరక్తిభ్యాం వసిష్ఠం వసుశబ్దః ప్రశస్తవాచీ । తస్మాదతిశాయనే ఇష్ఠన్ ప్రత్యయః । అతిప్రశస్త ఇత్యర్థః । యద్వా వసూన్యస్య సన్తీతి వసుమాన్ అతిశయేన వసుమాన్ వసిష్ఠః । వసుశబ్దాన్మతుపి ఇష్ఠని "విన్మతోర్లుక్" ఇతి మతుపో లుక్ । ఇష్ఠే పరతః

“శ్రుః” ఇతివసుశబ్దస్యటిలోపః । ధాన్యేనధనవానిత్యాదావివ భక్తివిరక్త్యభిన్నాతిశయితధనవానిత్యర్థః । ముక్తిదా శక్తిః విద్యాసామర్థ్యం యస్యతమ్ । పరః శ్రేష్ఠః ఆశరాణాం రక్షసాం అహితః దైత్యారిర్భగవాన్ తస్మిన్ నిష్ఠాతాత్పర్యం యస్యతం । “నిష్ఠాతు నాశే నిష్పత్తావన్తే తాత్పర్యయాచ్ఞయోః” ఇతిరత్నమాలా । విశదం సితం అంశుకం వసనం యస్యతం । ఆగమాన్తగురుం ధ్యాత్వా కుశలం నిరుపాధికక్షేమం అవ్యాసం ప్రాప్నుయామ్ । “అనరక్షణాగతీ” త్యాదినాగత్యర్థేఽనుశిష్టాదన ధాతోరాశీర్లిఙుత్తమైకవచనమ్ । అత్ర “వ్యాసం వసిష్ఠనప్తార” మిత్యుక్తరీత్యా వసిష్ఠశక్తిపరాశరవ్యాసశుకానాం క్రమేణనివేశనాత్ “మిత్రచన్ద్రసుఖబాలాలోహితాధరపల్లవే” త్యాదావివరత్నావళ్యలంకారః । ఏతత్ప్రపఞ్చశ్చాస్మదీయే అలంకారమణిహారే ద్రష్టవ్యః । అవ్యాసమితి క్రియాగోపనాత్ క్రియాగోపనంనామశబ్దచిత్రం చేతిసంక్షేపః ॥ ।౯౪॥

బహులార్యమానితకలం విశదాపిహితలసదుత్త
రాసఙ్గమ్ । ఏనం సితాంశుకాస్తరమాలోక్యోల్ల
సతి కువలయమజస్రమ్ ॥ ॥౯౫॥

అత్రాచార్యస్యాన్యచన్ద్రస్య వ్యతిరేకో వర్ణ్యతే । తథాహి । బహులే కృష్ణపక్షే అర్యమ్ణా భానునా అనితాః అప్రాప్తాః కలాః యస్యతం । ప్రసిద్ధచన్ద్రమాస్తు “ప్రథమాంపిబతే వహ్నిర్ద్వితీయాంపిబతే రవి” రిత్యుక్తప్రకారేణ భానునాపీతకలః । యద్వా-బహులే కృష్ణపక్షాన్తే అమాయామితియావత్ । అర్యమ్ణస్సకాశాత్ అనితకలః అప్రాప్తకలః । సతు అమాన్తే భానుతః ప్రాప్తకలః । అథవా-బహులాః అనేకే అర్యమణః శ్రేష్ఠైః ఆనితాః ప్రాణితాః “అనప్రాణనే” ఇతిధాతోర్ణిజన్తాత్కర్మణిక్తః । తథావిధాః కలాః యస్యతం । సహి ఏకేనైవార్యమ్ణా ప్రాణితకలః । యద్వా- బహులాః కృత్తికాః । “బహుల

లాః కృత్తిగావ" ఇత్యమరః । అర్యమా అర్యమదేవతాకం పూర్వ ఫల్గునీనక్షత్రం తయోరేవ ఆనితకలః । సతు సర్వత్రేష్వప్యానితకలః భవతి నతుకృత్తికాపూర్వఫల్గున్యోరేవ । వస్తుతస్తు బహుళైః అనల్పైః ఆర్యైః పూజ్యైర్జనైః మానితాః కలాః శాస్త్రాణి యస్యతం సకలవిపశ్చిదగ్రేసరశ్లాఘనీయవైదుష్యమిత్యర్థః । విశదం స్ఫుటం అవిరతం లసత్ ఉత్తరాసఙ్గః ఉత్తరఫల్గునీసంశ్లేషో యస్యతం । సతు కదాచిదేవోత్తరాసఙ్గవాన్ । వస్తుతస్తు విశదః ధవలః అవిరత లసత్ "యజ్ఞోపవీతవద్ధార్యం వాసస్సకలకర్మసు । సదోపవీతినాభావ్య" మిత్యాద్యుక్తరీత్యా సర్వదా ఉపవీతవత్ప్రకాశమానః ఉత్తరాసఙ్గః ఉత్తరీయం యస్యతం । అతఏవ సితాంశుకాన్తరం అన్యంచన్ద్రమసం సితాంశుకం విశదవసనం అన్తరం అన్తరీయం యస్యతమితి వాస్తవార్థః । "అన్తరః పరిధానీయస్స్వీయబాహ్యేషువాచ్యవది" తి రత్నమాలా । ఏనమాచార్య మాలోక్య కువలయం ఉత్పలం భూవలయంచ తత్రస్థితాజనా ఇతియావత్ । అజస్రముల్లసతి ప్రసిద్ధం చన్ద్రమసం తు రాత్రావేవాలోక్య కువలయ ముల్లసతీతి ||౯౫||

అమునా గురుణావిధృతం యదుత్తరీయం య
దన్తరీయంచ । అచ్ఛం నతద్ధితాన్తం ప్రాహుస్సు
దృశోఽపి తదిదమాశ్చర్యమ్ ॥ ||౯౬||

అమునేతి ॥ అమునాగురుణా విధృతం భృతం స్వీకృతంచ । యత్ ఉత్తరీయం సంవ్యానం అన్తరీయం ఉపసంవ్యానంచ । యత్ అచ్ఛం నిర్మలం తత్ ఉత్తరీయమన్తరీయంచ । సుదృశః మనీషిణః చక్షుష్మన్త ఇతిచ । న, తత్, హి, తాన్తం, ఇతిచ్ఛేదః । తాన్తం మ్లానం నప్రాహుర్హి । నవదన్త్యేవ హి శబ్దోఽవధారణే । చక్షుష్మన్తస్స్వతస్స్వచ్ఛం వస్తు మ్లానం నకథయన్తీతి భావః । యద్వా-అచ్ఛంత

త్ “విరామమళినాంచనగానవాచ” ఇత్యత్రైవ నమ్లానమితి వ్యవహితేననకారేణ మ్లానశబ్దస్యసంబన్ధః అమ్లానం సమర్మరం ప్రాహుః। హిః ప్రసిద్ధౌ। అపిశబ్దోభిన్నక్రమః। ఇదం అప్యాశ్చర్యమితియోజనా। అపిః ప్రశ్నే। యథావద్వస్తుస్థితికథనమనాశ్చర్యావహమితిభావః। అన్యత్ర-యత్ ఉత్తరీయమితి పదం యత్ అన్తరీయమితిపదంచ। ఉత్తరే అఙ్గేభవముత్తరీయం। భవార్థే “గహాదిభ్యశ్చే” తి ఛప్రత్యయః। తత్ పదద్వయం సుదృశో౽పిమనీషిణో౽పిఅచ్ఛం ఛప్రత్యయవిధురం। సతద్ధితాన్తంతద్ధితాన్తభిన్నంచాహుః। నశబ్దేనసమాసః। తదిదమాశ్చర్యమ్ పరిహారస్తూక్తఏవ। యద్వా- తత్ పదద్వయం తద్ధితాన్తం తద్ధితప్రత్యయాన్తం అచ్ఛం ఛప్రత్యయవిధురం నప్రాహుః। కింతు తద్యుక్తమేవప్రాహుః। అపీదమాశ్చర్యం అనాశ్చర్యమేవ। యథావదర్థవర్ణనాదితిభావః॥ ॥౯౬॥

స్వసఖతనుతన్తుసంతతపరిధానపటోపగూహనవి
ధాయి। సముదితమృణాలసూత్రం సితముత్ప
శ్యామ్యముష్య కటిసూత్రమ్॥ ॥౯౭॥

స్వేతి॥ అముష్యగురోః సితం శుభ్రం కటిసూత్రం స్వసఖాః నిజమిత్రాణి స్వతుల్యా ఇతి హృదయం। తనవః సూక్ష్మాః తన్తవః సూత్రాణి తైః సన్తతస్య స్యూతస్య పరిధానపటస్య ఉపగూహనం విధత్త ఇతి తద్విధాయి। సముదితం సమూహతాం ప్రాప్తం అన్యోన్యవ్యతిషక్తమిత్యర్థః। మృణాలసూత్రం జాత్యభిప్రాయకమేకవచనమ్। ఉత్పశ్యామి। కటిసూత్రం సంపృక్తత మృణాలసూత్రతాదాత్మ్యేన సంభావయామీత్యర్థః॥ ॥౯౭॥

హాతుం భఙ్గురగుణతామభఙ్గురగుణాన్తరీయసం
శ్లేషమ్। తన్వానాం బిసలతికాం తన్వేం కటి
సూత్రికాం గురోర్మన్వే॥ ॥౯౮॥

హాతుమితి ॥ గురోః కటిసూత్రికాం భఙ్గురగుణతాం స్వీయం శిథిలగుణత్వం ఛిన్నతన్తుతాంచ హాతుం అభఙ్గురగుణస్యదృఢసుగుణస్య అవిచ్ఛిన్నతన్తువ్యతిస్యూతస్యచ । అన్తరీయస్య పరిధానస్య సంశ్లేషం తాదృశగుణప్రేప్సయాన్వ్యతిషఙ్గం । అన్యేఅభఙ్గురగుణాః అభఙ్గురగుణాన్తరాణి తత్సంబన్ధి అభఙ్గురగుణాన్తరీయః సచాసౌ సంశ్లేషశ్చ తమిత్య ప్యుపస్కార్యమ్ । విదధానాం స్వస్యభఙ్గురగుణతయా అభఙ్గురాన్యగుణసంబన్ధిసంశ్లేషం విదధానామిత్యర్థః । తస్యాం సూక్ష్మాం బిసలతికాం మృణాలలతికాం మన్యే మన్యే । తానాదికోఽయంధాతుః ॥ ॥౯౮॥

{ మధ్యాకాశమనోహర సితాంశుకోచితసువృత్త
పరిధినిభమ్ । అవదాతతన్తుకల్పిత మవతాత్క
టిసూత్రమస్య భవతాపాత్ ॥ ॥౯౯॥ }

మధ్యేతి ॥ మధ్యమేవాకాశం తస్మిన్ మనోహరం సితాంశుకమేవసితాంశుకశ్చంద్రః స్యాదితికః । యద్వా మధ్యే అవలగ్నేఆ సమన్తాత్ । కాశమనోహరం శరకుసుమవన్మనోజ్ఞం యత్ సితాంశుకం స్వచ్ఛవసనం తదేవ మధ్యాకాశమనోహరసితాంశుకః గగనమధ్యమనోహరసుధాకరఇత్యర్థః। తస్య ఉచితః అనురూపః పరిధః పరివేషః తన్నిభం తత్త్వేనసంభావనావిషయం । నిభశబ్దస్యసంభావనాపర్యవసాయిత్వం "ప్రచలితోడునిభై" రిత్యాదావివేత్యవోచామ। అవదాతైః తన్తుభిఃకార్పాసమయైరితిభావః కల్పితంఅముష్యకటిసూత్రం భవతాపాత్ సంసారతాపాత్ అవతాత్ ॥ ॥౧౦౦॥

{ ఇభవరశుభతర విభకరనిభవిభవోరుంత్రయీవ
తంసగురుమ్ । కరుణాకరమరుణాధర మురుణా
విసమేన శరణముపయామః ॥ ॥౧౦౦॥ }

ఇభేతి ॥ శుభతరా విభా ప్రభా యస్యసః కరః శుణ్డాదణ్డః ఇభప రస్యశుభతరవిభకరః తేనసదృశః తన్నిభః విభవ్యాయయోస్తాదృశౌ ఊరూయస్యతమ్ ॥ ॥౧౦౦॥

ధుతఖేదా భృతమోదాశ్రితధీదా నౌమికృత
కుమతిభిదా । అవిషాదా భవసాదాదివసాదా
వెంకటేశకవిపాదా ॥ ॥౧౦౧॥

ధృతేతి ॥ కృతా కుమతీనాం కౌతస్కుతానాంకుత్సితానాం మతేర్వా భిదా యాభ్యాంతౌ । అవిద్యమానః విషాదః యాభ్యాంతౌ వితిపఞ్చమీబహువ్రీహిరనుత్తమాదివత్ । ఆశ్రితనిఖిలవిషాదనివర్తకావిత్యర్థః । దివసాదౌ అహర్ముఖప్రత్యూషే ఇత్యర్థః ॥౧౦౧॥

నమతాం సుభగంకరణౌ కరణౌల్బణ్యాత్వరా
పరాకరణౌ । మమధరణౌ హృదిసరణౌ చరణౌ
చరతాం గురోః ప్రియంకరణౌ । ॥౧౦౨॥

నమతామితి ॥ హృదిసరణౌ హృదయరూపే మార్గేఇతి వ్యస్తరూపకమ్ ॥ ౧౦౨॥

పాదోఽస్యగురోశ్శస్తః పాణినిహితమేన సంప
దాదేశమ్ । అఖిలం ధ్యాతుః ప్రథయత్యన్తేచస
దాసుశోభమానన్దమ్ ॥ ॥౧౦౩॥

పాదఇతి ॥ అత్రపాదశబ్దగృహీతస్య చరణస్య పాదశబ్దరూపార్థస్యచ శ్లేషః । తథాహి॥ అస్యగురోః శస్తః ప్రశస్తః పాదః చరణః ధ్యాతుర్ధ్యానకర్తుర్జనస్య సంపదా జ్ఞానభక్త్యాదిసమృద్ధ్యా తత్సద్భావేనేత్యర్థః । అఖిలం సకలమపిదేశం పాణౌ నిహితంన్యస్తంస్వవశగమితియావత్ । ప్రథయతి । అన్తే సుష్ఠుశోభతఇతి సుశోభం ఆనన్దం పరిపూర్ణబ్రహ్మానన్దపరివాహరూపకైంకర్యానన్దంచ । సదాప్రథయతి । తస్య కాలాపరిచ్ఛిన్నత్వాదితి భావః । పక్షే- పాదః పాదశబ్దః శస్తః శస్

విభక్తేః ప్రభృతి శశ్శబ్దాత్ప్రత్యయాస్సర్వవిభక్తికస్తసిః । శసితిద్వితీయాబహువచనమ్ । పాణినినాసూత్రకారేణ హితం విహితమిత్యర్థః । అఖిలంసర్వాదేశభూతం సాసమ్యక్ పదాదేశం పద్ ఇత్యాదేశం సహి "పద్దన్నోమాసి" త్యాదినాశస్ప్రభృతిషు విభక్తిషు పాదశబ్దస్యసర్వాదేశతయా విధీయతే । అన్త్యావసానే సుష్ఠుశోభమానం దందకారంచ సదాస్థాన్యవస్థాయామాదేశావస్థాయాంచ । ప్రథయతి । స్థాన్యవస్థాయామకారాన్తం దకారమాదేశావస్థాయాం వ్యఞ్జనమాత్రమితి వివేకః ॥ ॥౧౦౩॥

ధుతకలయఃకృతబలయః కృతివలయవరైర్గురోః
పదాఙ్గులయః । దలయన్త్వాంచలయన్త్వాంకలయ
న్త్వాంశుచమఘం శ్రియంచ సతామ్ ౧౦౪॥

ధుతేతి ॥ ధుతః కలిః కలిదోషోయైస్తే కృతివలయవరైః విద్వన్నివహవరైస్తైః కృతబలయః రచితోపహారాః "కరోపహారయోః పుంసిబలి" రిత్యమరః । శుచందలయన్త్వామఘంచలయన్త్వాం శ్రియం కలయన్త్వాంచేతి యథాసఙ్ఖ్యం యోజనా ॥౧౦౪॥

త్రయ్యన్తగురుశిఖామణి పదనలినయుగీపునర్భ
వద్రష్టా । నిపుణమతిశ్చిత్రమిదం నపునర్భవదర్శ
నోజనోభవితా ॥ ॥౧౦౫॥

త్రయ్యన్తేతి ॥ పునర్భవానాం నఖానాం "పునర్భవః కరరుహః" ఇత్యమరః ద్రష్టా పునర్భవదర్శనః పునర్భవ ద్రష్టానభవితేత్యాశ్చర్యమ్ । పునః ఆచార్యచరణనఖనిర్వర్ణనానన్తరం భవద్రష్టా సంసారద్రష్టా నభవతీతిపరిహారః॥ ॥౧౦౫॥

కామాదిమారిసముదయ కదళీవిదళనకరేణవో
ఽస్యగురోః । రజసఃపరేఽణవోమమ దదతాం
పదరేణవశ్చిరేణముదమ్ ॥ ॥౧౦౬॥

కామేతి ॥ రజసః పరే రేణోరన్యే రజోగుణదూరా ఇతి తు హృదయమ్ "పరోదూరాన్యముఖ్యేష్వి" తి విశ్వః అణవః సూక్ష్మాః పదరేణవః పదరేణవః రజసః పరే ఇత్యేతదాశ్చర్యమితి భావః ॥ ॥౧౦౬॥

శమితాఖిలాఘసార్థం బ్రహ్మానన్దప్రహాదావతరతీ
ర్థమ్ । విధునాతు మమానర్థం వేదాన్తాచార్యప
దనలినతీర్థమ్ ॥౧౦౭॥

శివమూర్ధన్యాస్సహజశ్రీకాస్స్తోకాన్యకుముదసౌ
హార్దాః । ఆన్తరతమం తమోఽఖిలమేతే నఖ
రాంశవో మమధువన్తు ॥౧౦౮॥

శివేతి ॥ శివమూర్ధన్యాః కల్యాణాగ్రగణ్యాః। శంకరశిరస్థాశ్చ సహజశ్రీకాః స్వాభావికశోభాః సహోదరలక్ష్మీకాశ్చ । స్తోకాన్యత్ అల్పేతరత్ కుముత్సు కుత్సితహర్షేషు అసౌహార్దం యేషాం తే । విషయలాలసదుర్దర్శా ఇతి యావత్ యద్వా- స్తోకాన్యత్ కుముదేషు కైరవేషు సౌహార్దం యేషాం తే తత్సదృశా ఇతి భావః । అన్యత్ర- కైరవబాన్ధవా ఇత్యర్థః । ఏతస్య గురోః నఖరాణాం నఖానాం అంశవః ఏతే చ తే నఖరాంశవః అతీక్ష్ణకిరణాః చన్ద్రమసః మమ ఆన్తరతమం అతివేలమన్తర్భవం తమః అజ్ఞానం ధ్వాన్తం చ ధువన్తు ॥౧౦౮॥

పద్మాసనే నివిష్టావిబుధశ్రేష్ఠావుభౌ గురూ తత్రై
కః। శంకరముఖలేఖానాముత్పాదయితా పరస్త
దుత్పాదయితా ॥ ॥౧౦౯॥

పద్మేతి ॥ పద్మాసనే కమలరూపే ఆసనే పద్మాసనాఖ్యే ఆసనవిశేషే చ । విబుధానాం దేవానాం విదుషాం చ । శ్రేష్ఠౌ గురూ ఆచార్యౌ పూజ్యౌ చ తౌ । తత్ర తయోర్మధ్యే ఏకః బ్రహ్మా శంకరముఖానాం శర్వాదీనాం లేఖానాం దేవానాం ఉత్పాదయితా స్రష్టా । పరస్తు ఆచా

ర్యస్తు। శంకరముఖానాం శంకరయాఽవభాస్కరాదీనాం యాః లేఖాః లేఖనాని తాసాం తత్ప్రణీతసూత్రభాష్యాదీనామిత్యర్థః। ఉత్పాదయితా ఉద్వాసయితా। వ్యతిరేకాలంకారః। వృత్తమార్యాగీతిః॥౧౦౯॥

క్వాప్యధివిభక్తి హృదయం నాస్యగురోర్భవతి
సాధుహృత్తాపమ్। శాబ్దికమునేస్తు హృదయం
భవతి తథేత్యనయోర్మహాన్భేదః ॥౧౧౦॥

క్వేతి॥ అస్యగురోః హృదయం మనః క్వాపి కదాఽపి అధివిభక్తి విగతాభక్తిర్యస్మాత్తత్ విభక్తి। అధికంవిభక్తి అధివిభక్తి। సర్వాత్మనాభగవద్భక్తివిధురం నభవతి। సాధూనాం సతాం హృన్ది హృదయాని తాపయతీతి సాధుహృత్తాపం కర్మణ్యణ్। తథోక్తంచనభవతి। శాబ్దికమునేః పాణినేస్తుహృదయం తథాభవతి। భగవద్భక్తివిధురం సాధుహృదయతాపకారిచభవతీతితయోః భేదోమహాన్। క్వగురువరః క్వపాణినిరితిభావః। వస్తుతస్తుశాబ్దికమునేః హృదయం హృదయమితిపదం క్వాప్యధివిభక్తికాసుచిద్విభక్తిషు। శసాదిష్వితిభావః। విభక్తిషు అధివిభక్తీతి విభక్త్యర్థేఽవ్యయీభావః సాధుయథాతథా హృదోభావః హృత్తాతామాప్నోతీతి హృత్తాపం పూర్వవత్కర్మణ్యణ్। హృదాదేశం ప్రాప్తంభవతి। "పద్దన్నోమాస్హృది" త్యాదినాశసాదౌ విభక్తౌ హృదాదేశవిధానాదితిభావః॥ ॥౧౧౦॥

హృదయమముష్యగురోర్యతి. హృద్భావవిదేత్య
హృద్యతాం సతతమ్। హృదయస్యప్రియమర్థం
శేషగిరీశస్య సాధు నిర్వహతే॥ ॥౧౧౧॥

హృదయమితి॥ అముష్యగురోః హృదయం మనఃయతిహృద్భావవిత్ యత్యోః పరివ్రాజకసార్వభౌమయోః యామునార్యలక్ష్మణార్యయోః హృదః భావం హార్దమభిప్రాయం వేత్తీతితథోక్తం విదేః

క్విప్ । అతఏవ సతతం హృద్యతాం ఏత్య శేషగిరీశస్య శ్రీవెఙ్కటా
ద్రినాథస్య హృదయస్య చేతసః ప్రియం అభీప్సితం అర్థం నాథోపజ్ఞ
దర్శనప్రచారాదిరూపం ప్రయోజనం సాధు నిష్కణ్టకం యథాతథా
నిర్వహతే । విశిష్టాద్వైతసిద్ధాన్తనిర్ధారణధౌరన్ధర్యం భజత ఇతిభా
వః । పక్షే- హృదయం హృదయమితిపదం యతి "హృదయస్యప్రి
య" ఇతి సూత్రేణ విహితే యత్ప్రత్యయేపరతః హృద్భావం హృది
త్యాకారం విన్దతీతి హృద్భావవిత్ । "హృదయస్య హృల్లేఖయది"
త్యాదివిహితహృదాదేశభాక్సత్ విన్దతేః క్విప్ । హృద్యతాం హృద్యశ
బ్దతాం ఏత్య శేషగిరి పతఞ్జలిపాణిని వ్యాకరణే ఈశస్య పటోః వైయా
కరణధురీణస్యేత్యర్థః । హృదయస్యప్రియం అర్థం అభిధేయం సాధు
నిర్వహతే । హృద్యశబ్దశ్రవణమాత్రేణ హృదయస్యప్రియ ఇత్యర్థ
విహితయత్ప్రత్యయాన్తంపదమితి శాబ్దికశిరోమణిర్నిశ్చినోతీ
తిభావః ॥ ॥౧౧౧॥

చిత్రమిదం యచ్ఛ్రవణ ద్వయభాక్సమకరయు
గో గురురనీచైః । యచ్ఛుచిభాత్యుచ్ఛ్రితమాభా
మాబహవశ్చిరాయ తన్నిష్ఠాః ॥ ॥౧౧౨॥

చిత్రమితి ॥ గురుః బృహస్పతిః ఆచార్యశ్చ । శ్రవణయోః
శ్రవణనక్షత్రయోః ద్వయం భజతీతి తథా అతఏవ సమకరయుగః
మకరరాశిద్వయసహితః । శ్రవణర్క్షస్యమకరరాశిఘటకత్వాత్తద్ద్వ
యయుక్తత్వేతద్ద్వయభాక్త్వస్యయుక్తత్వాదితి భావః । అనీచైః ఉచ్ఛ
స్థితఏవ భాతీతి యత్ తచ్చిత్రం । శ్రవణర్క్షద్వయాశ్రయమూలక మక
రరాశిద్వయాశ్రయణేఽపి బృహస్పతిర్నీచోనభవతీత్యేతచ్చిత్రమితి
భావః । తత్రప్రతి "మేషోగౌర్మకరస్త్రీ శశిగృహం మీనస్తులోచ్చా
భిధాః । స్వస్వోచ్చాత్సప్తగృహం స్వనీచభవన" మితి మకరరాశేర్నీచః

స్థానతోక్తేః। అన్యదపీదం చిత్రమ్। యదపి బహవో భౌమాః కుజాః, తదాశ్రయాత్ ఈదృశమకరద్వయాశ్రయణాత్ ఉచ్చతమాః అతిమాత్రోచ్చరాశిస్థితా ఇతి యత్ తదపి। ఏకస్య కుజస్య ఏకమకరరాశిరుచ్చస్థానమితి హి ప్రసిద్ధ్యతి। మకరరాశిద్వయే బహవో భౌమా ఉచ్చస్థితా ఇత్యేతదాశ్చర్యమేవేతి భావః। పరిహారస్తు - గురుః దేశికః శ్రవణద్వయభాక్ సలక్షణకర్ణద్వయభాక్ సమం తుల్యలక్షణం కరయోః పాణ్యోర్యుగం యస్య స తథోక్తః । అన్విష్టైః। అతిమహానిత్యర్థః। తదాశ్రయాత్ తాదృశాచార్యాశ్రయణాత్ భౌమాః భూమౌ భవాః ఉచ్చాః మహాన్తో భాన్తీతి ॥ ॥౧౧౨॥

{ బహుళశస్తమ్భజతామిహ కలయన్తమతిశ్రియం
{ క్షణాత్క్షమపి । గురుసింహం ధ్యాయామః పరి
{ భూతహిరణ్యకశిపు విభవభరమ్ ॥ ॥౧౧౩॥

బహుళశస్తమితి॥ బహుళశస్తం అతిప్రశస్తం భజతాం జనానాం క్షణాదేవ అతిశ్రియం లోకాతీతాం సంపదం కలయన్తం, క్షణమాత్రసాధ్యభరన్యాసనరూపోపాయానుష్ఠానేన నిశ్శ్రేయససామ్రాజ్యం విదధానమిత్యర్థః। అన్యత్ర-బహుళశః స్తమ్భజతామితిచ్ఛేదః। "ఖర్పరే శరివా విసర్గలోపో వక్తవ్య" ఇతి శస్ సంబన్ధి విసర్గలోపః। స్తమ్భేత్యత్రానుస్వారస్య పరసవర్ణః। పూర్వోక్తార్థే తు। "వాపదాన్తస్యే"తి వైకల్పికః పరసవర్ణ ఇతి ధ్యేయమ్। క్షణాదేవ స్తమ్భజతాం మహాసురగృహస్థూణోద్భూతతాం కలయన్తం। అతిశయితా శ్రీః లక్ష్మీః యస్య తం। హిరణ్యం సువర్ణం। కశిపు అన్నాచ్ఛాదనం "కశిపుత్వన్నమాచ్ఛాదనం ద్వయ" మిత్యమరః। తయోర్విభవభరః వైభవాతిశయః సపరిభూతో యేనసః। పరిభూతహిరణ్యకశిపు విభవభరః। తం। ఇతరత్ర పరిభూతః హిరణ్యకశిపోర్విభవభరో యేన తం

గురుసింహం ఆచార్యవర్యం పక్షే- మహాన్తం సింహం నృసింహ మిత్యర్థః ॥ ॥౧౧౩॥

సకలాగమగహనాయన పరిశీలన భావితక్రమం
కమపి । మదవారణ కృతమనిశం మమమన
సి విహారయే మహాసింహమ్ ॥ ॥౧౧౪॥

సకలేతి ॥ సకలానాం ఆగమానాం వేదానాం గహనం దుర వగాహార్థం యత్ అయనం మార్గః తస్యపరిశీలనేన భావితః నిర్ణీతః క్రమః ఆచారపరిపాటిః యస్యతమ్ । పరిశీలనే భావితః క్రమశ్శక్తి ర్యస్యతమితివా "క్రమశ్చానుక్రమేశక్తౌ కమ్పేచంక్రమణేఽపిచే" తి మేదినీ । అన్యత్ర- సకలానాం అగమానాం తరూణాం గహనం వ నం తస్యయదయనం మార్గః తస్య పరిశీలనే భావితః క్రమస్సంచారో యస్యతం । మదః విద్యాధనాభిజనప్రయుక్తోగర్వః తస్యవారణకృతం నివారయితారం అన్యత్ర- మదప్రధానాన్ వారణాన్ కృన్తతి ఛి నత్తీతి మదవారణకృత్ తం "కృతీచ్ఛేదనే" క్విప్ । మహాసింహం తత్త్వేనాధ్యవసితమాచార్యం మమమనసి విహారయే ॥ ॥౧౧౪॥

వైష్ణవతారారాజత్ప్రశస్తజనిమత్త్వమస్య లో
కస్య । స్వస్యైవ వితన్వానం తన్వానన్దితనరం
స్మరామి గురుమ్ ॥ ॥౧౧౫॥

వైష్ణవేతి ॥ వైష్ణవీ విష్ణుదేవతాకా తారా నక్షత్రం శ్రవణ ర్క్షమిత్యర్థః । తస్యాం రాజత్ దీప్యమానం అన్యత్ర- వైష్ణవతయా రారాజత్ దేదీప్యమానం ప్రశస్తం జనిమత్త్వం జన్మవత్త్వం త న్వా నిజదివ్యవిగ్రహేణ ఆనన్దితాః నరాః యేనతం । తన్వానం తన్వా నమితి యమకమ్ ॥ ॥౧౧౫॥

సుహృదమివ దుర్హృదమపి స్వవాగ్భిరుజ్జీవయ
తిగురౌ లసతి । తుల్యం నిపాతయంస్తౌ కథంత
రాంపాణినిస్సశబ్దస్స్యాత్ ॥ ॥౧౧౬॥

సుహృదమితి ॥ తౌ సుహృద్దుర్హృదౌ మిత్రశత్రూ ఉభావపి తుల్యం నిపాతయన్ అధఃపాతయన్ పక్షే- సుహృద్దుర్హృచ్ఛబ్దౌ తుల్యాంనిపాతయన్ "సుహృద్దుర్హృదామిత్రామిత్రయోః" రితి తుల్యతయా నిపాతయన్నిత్యర్థః । సుశబ్దః శోభనకీర్తిః సాధువ్యాకరణవేత్తాచ "శబ్దోఽక్షరయశోగీతవ్యోమ వాక్యధ్వనిష్వపీ" తి రత్నమాలా ॥ ॥౧౧౬॥

కలయాఽమలయాఽఖిలయా కలితే నావిలయ
వాక్ఛిఖాగురుణా । కలయాఽఽవిలయాఽఽకు
లయాకలితాన్కలయాపినతులయామోఽన్యా
న్ ॥ ॥౧౧౭॥

కలయేతి ॥ అమలయా అఖిలయాం కలయా విద్యయా జాత్యేకవచనం । కలితేన సేవితేన అవిలయవాక్ అనశ్వరవాణీ తస్యాః శిఖా తస్యాః గురుణా వేదాన్తదేశికేనేత్యర్థః । ఆకులయా వ్యగ్రయా ఆవిలయా అస్వచ్ఛయా కలయా కయాచిదేకయైవవిద్యయా కలితాన్ అన్యాన్ పణ్డితమానినః కలయాపి లేశేనాఽపి నతులయామః "తులయామ లవేనాపి నస్వర్గం నాపునర్భవ" మిత్యుక్తరీత్యానసమీకుర్మ ఇతిభావః ॥ ॥౧౧౭॥

పరమార్థాన్దత్తేఽసౌ పరిహరతిచ దుర్గతింపద
నతానామ్ । కరవశగశ్రీకోశే పరమోదారేత
దేతదతియుక్తమ్ ॥ ॥౧౧౮॥

పరమేతి ॥ పరమార్థాన్ ఉత్తమపురుషార్థాన్ ఉత్తమధనానిచ । దుర్గతిం నరకం దారిద్ర్యంచ । శ్రీకోశః లక్ష్మీయుక్తోఽర్థౌఘ శ్రీభాష్యాదిశ్రీకోశశ్చ । పరమోదారే అతిపూజ్యే మహావదాన్యేచ ॥

కన్యోదయగస్సౌమ్యస్సోఽసావుచ్చస్థితిర్బుధో
యుక్తమ్ । అయమేవ కవిరపి భవం స్తథేతి ప
రమాద్భుతం నకస్యస్యాత్ ॥ ॥౧౧౯॥

కన్యేతి ॥ సోసా సౌమ్యః సోమసుతః బుధః । కన్యోదయగః కన్యారాశిగతః ఉచ్చస్థితిరితియుక్తమ్ కన్యారాశే ర్బుధోచ్చస్థానతాయాః "అజవృషభమృగాఙ్గనాకులీరా" ఇత్యాదినోక్తేః ।. కన్యోదయగః కన్యామాసోదితః సౌమ్యః ప్రసన్నః బుధోవిద్వానితివస్తుస్థితిః । అయమేవ కవిః శుక్రోభవన్నపి తథా ఉచ్చస్థితిరితిపరమాద్భుతం కన్యాయాస్తస్మిన్నచ స్థానతయా ఉచ్చస్థానత్వా సంభవాత్ । కవిః కావ్యకృదితి వస్తుస్థితిః ॥ ॥౧౧౯॥

క్వాపిసమానాధికరణ తత్పురుషేప్సురపినైతిప
రపదభానమ్ । తదర్థో నిపాతమయతే కేవల
ఇతి నిర్ణయన్ సశబ్దవిదవ్యాత్ ॥౧౨౦॥

క్వేతి ॥ కేవలః ప్రకృతివియుక్తమాత్మాన మేవోపాసీనః । నతుబ్రహ్మాత్మకత్వేనవా స్వశరీరకబ్రహ్మకత్వేనవా ఉపాసీనః పుమాన్ । సమానాధికరణః తుల్యాధారకః స్వసామానాధికరణ్యేనావస్థితః యః తత్పురుషః ప్రసిద్ధః పరమః పుమాన్ తం ఈప్సుః ఆప్తుమిచ్ఛురపి పరం యత్పదం "తద్విష్ణోః పరమం పదమ్" ఇతిశ్రుత స్థానవిశేషః తస్మిన్ భానం సత్తాం స్థితిమిత్యర్థః "భావస్సత్తాస్వభావాభిప్రాయచేష్టాత్మజన్మస్వి" త్యమరః । క్వాపి కదాఽపినైతి । విశేషణతయా విశేష్యతయావా బ్రహ్మసంబన్ధమనభిసన్ధాయ కేవలమాత్మానమేవోపాసీనః అర్చిరాదిపథప్రాప్త్యభావస్య "అప్రతీకాలమ్బనా" నితిసూత్రేభాషితత్వాత్తత్పూర్వక పరమవ్యోమానస్థానం నప్రాప్నోతీత్యర్థః । నహీచ్ఛామాత్రేఽప్యతదుపాసకస్యతత్ప్రా

ప్తిర్భవిష్యతి । అన్యథా యథాక్రతున్యాయో విరుధ్యేతేతి భావః తర్హి కేవలాత్మోపాసకస్య కాగతిరితి చేత్తత్రాహ । తదధ ఇతి తస్మాత్ పరమపదాత్ అధః అధస్తాత్ ప్రాకృతలోకే క్వాపి యత్ర కుత్రాపి ప్రదేశే నిపాతం స్థితిం అయతే ప్రాప్నోతి । ప్రాకృతలోకావస్థానస్యాత్యుత్తమస్యాప్యనర్థత్వాన్నిపాత మిత్యుక్తిః । ఇతినిర్ణయః తాత్పర్యచన్ద్రికాస్తోత్రభాష్యశ్రీమద్రహస్యత్రయసారాదిభిర్నిశ్చిన్వన్ శబ్దవిత్ వేదవేదాన్తతత్త్వవేత్తా- శబ్దశబ్దోఽత్ర "శబ్దశ్చాత్మోఽకామకారే" "అనావృత్తిశ్శబ్దాది" త్యాదావివ వేదపరః । సః దేశికమణిః అవ్యాత్ ॥ శబ్దవిదిత్యనేన శబ్దశాస్త్రవిదిత్యప్యర్థ ఉపస్క్రియతే । తదా పద్యస్య ఏవమప్యర్థః । తథాహి ॥ కేవలః కేవల ఇతి శబ్దః సమానాధికరణ తత్పురుషం కర్మధారయసమాసం "తత్పురుషస్సమానాధికరణః కర్మధారయః" ఇత్యనుశాసనాత్ । ఈప్సుః ఆప్తుమిచ్ఛురపి । అత్ర శబ్దప్రయోక్తృనిష్ఠాయా ఇచ్ఛాయాః ప్రయోజ్యే శబ్దే ఆరోపః । పరపదభావం ఉత్తరపదత్వం నైతి । కింతు తదధః తస్మాదుత్తరపదాదధః తత్పూర్వమిత్యర్థః । నిపాతం ప్రయోగం అయతే । "విశేషణం విశేష్యేణబహులమ్" మిత్యత్ర బహులగ్రహణేన విశేషణ విశేష్యభావకామచారాద్యథేష్టం పూర్వత్ర పరత్ర వా ప్రయోజ్యత్వప్రాప్తౌ "పూర్వకాలైకసర్వజరత్పురాణ నవకేవలాస్సమానాధికరణేనే"తి పూర్వకాలాభిధాయిశబ్దానాం పూర్వప్రయోగనియమార్థతాయాసూత్రితత్వాత్కేవలశబ్దస్యచ తత్ర పరిగణితత్వాదితి భావః । ఇతినిర్ణయన్ శబ్దవిత్ సః అవ్యాదితి యోజనా ।

సూర్యాస్పద స్ఫురచ్ఛ్రీస్సువర్ణవర్ణోఽర్కదలితనలినాక్షః । ఖ్యాతో నామ్నా దుగ్ధాయాదనఘతమోఽక్షుణ్ణగురుః పుమాన్కోపి ॥౧౨౧॥

సూర్యేతి । అత్రాచార్యవర్యస్య అన్తరాదిత్యవిద్యాప్రతిపాదితస్య పరమపురుషస్యచ శ్లేషః । తత్రాచార్యపక్షే- సూరీణాం అనన్తగరుడాదీనాం నిత్యసూరీణాం ఆస్పదే స్థానే "సదాపశ్యన్తిసూరయః" ఇతిశ్రుతే పరస్మిన్ వ్యోమ్ని స్ఫురన్తీ శ్రీః సంపత్ యస్యసః। సువర్ణవర్ణః తద్ధ్యానే "కనకరుచిరగాత్ర" మిత్యుక్తేః । అర్కదలితనలినే ఇవ అక్షిణీయస్యసః । నామ్నా కవితార్కికసింహఇత్యాదిస్వనామధేయేన ఖ్యాతః సకలలోకసుగృహీత నిజబిరుదాభిధానఇత్యర్థః । అనఘతమః అశ్లిష్టవినష్టోత్తరపూర్వాఘేషు విద్వత్సుశ్రేష్ఠఇత్యర్థః ।గురుః ఆచార్యరూపఃకోపిపుమాన్ అక్షిణి మమలోచనపథే ఉద్భూయాత్ ప్రాదుర్భూయాత్ మమలోచనగోచరతాం యాయాదితి ॥ పరమపురుషపక్షేతు- "య ఏషోఽన్తరాదిత్యే హిరణ్మయః పురుషోదృశ్యతే" ఇత్యారభ్య 'యఏషోఽక్షిణిపురుషోదృశ్యతే'ఇత్యన్తోఽన్తరాదిత్యవిద్యాశ్రుత్యర్థోఽనుసంహితః। తథాహి సూర్యః ఆదిత్యః ఆస్పదం స్థానం యస్యసః సూర్యాస్పదః। అనేన "యఏషోఽన్తరాదిత్యే" ఇత్యస్యార్థః ప్రత్యభిజ్ఞాప్యతే స్ఫురన్తీ శ్రీః లక్ష్మీః యస్యసః। ఇదంచ శ్యామలజలదకోమలదివ్యవిగ్రహస్య తస్యస్వర్ణవర్ణతావాప్తౌ హేతుతయోపన్యస్తం। యథోచ్యతేశ్రీమదాచార్యైరన్తరధికరణాధికరణసారావల్యాం 'నిత్యశ్రీర్భ్రిద్ధబిమ్బే" ఇతి। సువర్ణవర్ణః అనేన "హిరణ్మయఃపురుషోదృశ్యతేహిరణ్యశ్మశ్రుర్హిరణ్యకేశ ఆప్రణఖాత్సర్వఏవసువర్ణః" ఇతిశ్రుత్యర్థసంగ్రహః। అర్కదలితనలినాక్షః। అనేన "తస్యయథాకప్యాసంపుణ్డరీకమేవమక్షిణీ" ఇత్యస్యార్థ ఉక్తః। కపిస్సూర్యః "కపిర్భస్తితేజన" మితి శ్రుతేః । తేన ఆస్యతే వికాస్యతేఇతి "కప్యాస" మితిశ్రుతేరర్థః । ఇదం సిద్ధాన్తితార్థద్వయస్యాప్యుపలక్షణమ్ । యథాచభాషితం వేదార్థసంగ్రహే "గమ్భీరామ్భస్సముద్భూతసుమృష్టనాళర

వికర వికసితపుణ్డరీకదలామలాయతేక్షణః" ఇతి ॥ ఉద్భూయాదిత్యత్ర ఉత్ భూయాదితిచ్ఛేదః । నామ్నా ఉత్ ఉదితిఖ్యాతః । అనేన "తస్యోదితి నామే" త్యేతదర్థ ఉక్తః । తత్ర హేతుతయోక్తం "సఏష సర్వేభ్యః పాప్మభ్య ఉదిత" ఇతిశ్రుత్యర్థం మనసి నిధాయాహ ॥ అనఘతమ ఇతి॥ సర్వపాప్మభ్య ఉదిత ఇత్యర్థః గురుఃమహాన్ ప్రథమాచార్యో వా కోఽపిపుమాన్ అనేనపురుషశబ్దార్థజ్ఞాపనం అక్షిణి భూయాత్ । అనేన "యఏషోఽక్షిణిపురుషోదృశ్యత" ఇత్యనూపదోక్తశ్రుత్యర్థజ్ఞాపనం । విస్తరస్తూపనిషద్భాష్యాదౌ ద్రష్టవ్యః ॥ ॥౧౨౧॥

అపికర్కిసంగతేర్గురురతిదూరోఽత్యుచ్చదీప్తిరి
తి చిత్రమ్ । అన్యచ్చిత్రమమన్దోఽప్యతులోఽ
పితత్రైవ భాసతేయదితి ॥ ॥౧౨౨॥

అపీతి ॥ అయంగురుః బృహస్పతిః కర్కి కర్కటరాశిః తస్య సంగతేః సంబన్ధస్య అతిదూరోఽపి ఉచ్చే ఉచ్చస్థానే దీప్తిర్యస్యసః తథోక్త ఇతిచిత్రమ్ । గురోః కర్కటకరాశిరేవోచ్చస్థానం తత్సంబన్ధవిరహేఽప్యుచ్చదీప్తిత్వమద్భుతమితిభావః । గురుః ఆచార్యః కర్కిణః రలయోరభేదాత్కల్కినః పాపినః "కల్కోఽస్త్రీ శమలైనసో" రిత్యమరః । కల్కఏషామస్తీతివిగ్రహః తేషాం సంగతేః అతిదూరః అత్యుచ్చదీప్తిః మహత్తరతేజా ఇతి పరిహారః । అమన్దోఽపి అశనైశ్చరోఽపి అతులోఽపి తులారాశిసంబన్ధవర్జితోఽపి తత్రైవ ఉచ్చదీప్తిరేవేత్యేతదన్యచ్చిత్రం । తులారాశిసంబన్ధవతశ్శనేరేవోచ్చదీప్తిత్వం అయమతథావిధఏవసన్నుచ్చదీప్తిరిత్యన్యదిదం చిత్రం । అమన్దః పటుః అతులః అసదృశ ఇతిపరిహారః ॥ ॥౧౨౨॥

అచ్యుతపద పరిచరణాదఖిలంకాలం నయన్న
యమవన్ధ్యమ్ । స్వపదాశ్రితేష్వపిసదా కాలం
వన్ధ్యం వ్యధాద్గురుశ్చిత్రమ్ ॥ ॥౧౨౩॥

అచ్యుతేతి ॥ స్వపదాశ్రితేషు విషయేఽపి అపిశబ్దస్స్వవిషయకైముత్యం ద్యోతయతి। కాలం సమయం వన్ధ్యం నిరర్థకం వ్యథా పెత్యాశ్చర్యం । కాలం దణ్డధరం వన్ధ్యం వ్యథాదితి పరిహారః । స్వాశ్రితవిషయేఽపి భగవత్పరిచరణ కారయితృత్వేన "కింకరాః పాశదణ్డాశ్చ న యమో న చ యాతనాః । సమర్థాస్తస్య యస్యాత్మా కేశవాలమ్బనస్సదా" ఇత్యుక్తరీత్యా యమస్య వితథోద్యమత్వం సమపాదయదితి భావః ॥

నాతిశిశిరా నతిగ్మా భాతి శ్రుత్యన్తగురుతరు
చ్ఛాయా । తామాశ్రయతాం నృణాం తా
పత్రయమాపదాం పదం క్వభవేత్ ॥౧౨౮॥

నాతీతి ॥ అనేనపద్యేన "వాసుదేవతరుచ్ఛాయా నాతిశీతా నఘర్మదా । నరకాఙ్గారశమనీ సాకిమర్థం నసేవ్యతే" ఇతి పురాణపద్యార్థప్రత్యభిజ్ఞానాత్ సాక్షాద్భగవద్రూపత్వమస్య గురోర్వ్యఞ్జితమ్ ॥ ॥౧౨౮॥

యో బ్రహ్మాగమయతిబుధానుపథా తం గురు
మమానవం మన్యే । తత్పురుషోఽమానవ ఇతిని
గమాన్తవచో యది ప్రమాణం స్యాత్ ॥౧౨౯॥

య ఇతి ॥ అత్ర "తత్పురుషోఽమానవస్స ఏనాన్ బ్రహ్మగమయతీ"తి శ్రుతిః బ్రహ్మగమయితృత్వేన నిమిత్తేనాచార్యస్యామానవత్వనిర్ధారణార్థముపాత్తేత్యనుసన్ధేయమ్ । బ్రహ్మగమయితృత్వంచ ఏకత్ర బ్రహ్మస్వరూపాద్యావేదయితృత్వం అన్యత్ర తత్ప్రాపకత్వమితి ధ్యేయమ్ । "యో విష్ణోః ప్రతిమాకారే లోహభావం కరోతి చ । యో గురౌ మానుషం భావముభౌ నరకపాతినౌ" ఇతి వ్యతిరేకనిన్దనాదాచార్యస్యామానవత్వేనానుసంధానమేవ శ్రేయ ఇతి వ్యఞ్జితమ్ ॥

శ్రీరఙ్గనాథదత్తశ్రుత్యన్తాచార్యకోఽయమత్య
న్తమ్ । శ్రుత్యన్తం నిజసూక్త్యా నిత్యం తనుతే
జనస్య సానన్దమ్ ॥ ॥౧౨౬॥

నిగమాన్తగురోశ్శ్లోకం యోఽగదితుం నసహతే
చతుష్పాదమ్ । తం నిగదన్తి మహాన్తో ద్విపాదమ
పిహాన్తభువి చతుష్పాదమ్ ॥ ॥౧౨౭॥

నిగమాన్తేతి ॥ చత్వారః పాదాః యస్యసః చతుష్పాత్ తం "సంఖ్యాసుపూర్వస్యే" తి పాదశబ్దస్య సమాసాన్తోలోపః । శ్లోకం "రామానుజదయాపాత్ర" మితిపద్యం । చతుష్పాదం పశుం । స్పష్ట మితరత్ ॥ ॥౧౨౭॥

అపిభాష్యోక్తం కథయన్సిద్ధాన్తాధ్వానమేవ
సాధిష్ఠమ్ । యః పూర్వపక్షపథమపి తథాఽవ
దత్సోఽతిచిత్రవచనోఽవ్యాత్ ॥ ॥౧౨౮॥

అపీతి ॥ భాష్యోక్తం సిదాన్తాధ్వానం రాద్ధాన్తమార్గం । పూర్వపక్షపథం పూర్వపక్షమార్గమపి "అర్చిషోఽహరహ్న ఆపూర్య మాణపక్షం" "ముక్తోఽర్చిర్దినపూర్వపక్షే" త్యాద్యుక్తమర్చిరాది మార్గమితితు తత్త్వమ్ ॥ ॥౧౨౮॥

అభిరామాఖ్యోలక్ష్మణ మతానుగోక్తిర్మహా
న్యశోభరతః । శత్రుఘ్నోలసతుతరాం శతాని
శరదోఽత్ర మనుకుల పవిత్రః ॥ ॥౧౨౯॥

అభిరామేతి ॥ యశోభరతః కీర్త్యతిశయాత్ । సార్వవిభక్తి కస్తసిః । మహానితియోజనా । శత్రుఘ్నః కామాదినిత్యవైరినిరాక ర్తా । మనోః వైవస్వతస్యమనోః కులస్య వంశస్య పవిత్రః పావయి తా । మన్త్రనివహేన పరిపూతఇతిచ । అత్రరామాదీనాం క్రమే ణగ్రథనాద్రత్నావలీ ॥ ॥౧౨౯॥

ధర్మాత్మారిపుభీమోఽర్జునకీర్తిర్విపులశోభనకు
లశ్రీః । సహదేవాధిపగురుణా గణ్యః కృష్ణాను
గోగురుర్జయతాత్ ॥ ॥౧౩౦॥

ధర్మేతి ॥ అత్ర ధర్మరాజాదీనాం పఞ్చానాం పాణ్డవానాం కృష్ణాయాశ్చక్రమేణ గ్రథనాద్రత్నావలీ ॥ ॥౧౩౦॥

ఆచార్యగుణశ్రుత్యాతదితరవిషయాస్మృతిర్వ్య
సర్జిమయా । శ్రుత్యవిరుద్ధైవస్మృతిరాదృత్యే
త్యాహ జైమినిర్హిమునిః ॥ ॥౧౩౧॥

ఆచార్యేతి ॥ ఆచార్యగుణానాం శ్రుత్యా శ్రవణేన తత్ప్రతిపాదకత్రయ్యాచ। తదితరవిషయా ఆచార్యగుణేతరగోచరా స్మృతిః స్మరణం స్మృతివచనంచ । శ్రుత్యవిరుద్ధైవ వేదావిరుద్ధైవ స్మృతిః మునిప్రణీతాస్మృతిః ఆదరణీయేతి జైమినిర్మునిరాహ “విరోధేత్వనపేక్ష్యంస్యాదసతిహ్యనుమాన” మితి సూత్రేణేతిభావః ॥ విరోధే ప్రత్యక్షశ్రుతివిరోధే అనుమానం స్మృతిః అనపేక్ష్యం అనపేక్షణీయం స్యాత్ । అసతి విరోధే అవిద్యమానే అనుమానం స్మృతిః ప్రమాణమితితదర్థః। యథా ఔదుమ్బరస్పర్శనపూర్వకోద్గానశ్రుత్యా తత్సర్వవేష్టనస్మృతిర్విరుద్ధాఽనాదరణీయేతి ॥ స్పష్టమన్యత్ ॥౧౩౧॥

శబ్దవిదాచార్యౌద్వావేకోనిశ్శ్రేయసం నిపాత
యతి । అన్యస్తదుదఞ్చయతి ద్వయోస్తయో
ర్విత్త కోమహీయాన్స్యాత్ ॥ ॥౧౩౨॥

శబ్దేతి ॥ శబ్దం శబ్దశాస్త్రం వేదంచ విత్తఇతి శబ్దవిదాచార్యౌ ద్వౌ । ఏకః తయోర్మధ్యే ఏకః పాణినిరిత్యర్థః । నిశ్శ్రేయసం మోక్షం నిపాతయతి ధ్వంసయతి । వస్తుతస్తు- నిశ్శ్రేయసశబ్దం నిపాతయతి “అచతురవిచతురే” త్యాదిసూత్రేణేతిభావః । నిపాతో

నామ "శాస్త్రేణాన్యాద్ర శేప్రయోగప్రాప్తె అన్యాదృశప్రయోగకర
ణం" స్పష్టమన్యత్ ॥ ॥౧౩౨॥

వాఙ్మనసమాశ్రితానాం స్వవచనతో జీవయే
ద్యఆచార్యః । యస్తన్నిపాతయేద్వా ద్వయో
ర్గురీయాఁ భవేత్క ఇనవదత ॥ ॥౧౩౩॥

వాగితి ॥ ఆశ్రితానాం వాక్చమనశ్చవాఙ్మనసం స్వవచనతః
నిజశ్రీసూక్త్యాయః జీవయేత్ । వాక్సౌష్ఠవం మానసానన్దంచ విద
ధ్యాదితిభావః । యస్తు తత్ వాఙ్మనసం నిపాతయేత్ నాశయేత్
"అచతుర" సూత్రేణ నిపాతితం కుర్యాదితి పరిహారః ॥ ॥౧౩౩॥

ద్వన్ద్వేస్మనిపాతయతేఽదన్తతయర్క్సామ ఋ
గ్యజుషమపివా । సత్పదవిద్గురురేక స్థాపయతి
పరస్తదప్రతిద్వన్ద్వమ్ ॥ ॥౧౩౪॥

ద్వన్ద్వఇతి ॥ సత్ ప్రశస్తం యత్ పదం శబ్దశాస్త్రం తద్వే
త్తీతితథోక్తః । ఏకః గురుః పాణినిరిత్యర్థః । ఋక్సామం ఋగ్వేదసా
మవేదసముదయం ఋగ్యజుషమపివా ఋగ్వేదయజుర్వేదసముదయం
వా ద్వంద్వే కలహే "ద్వన్ద్వం కలహయుగ్మయో" రిత్యమరః । అద
న్తతయా ప్రహారధ్వంసిత దన్తతయా నిపాతయతేస్మ అధఃపాతయ
తేస్మ । సర్వాత్మనాతద్వైయాకులీం దత్తవానితిభావః । వస్తుతస్తు-
ఋక్సామం ఋగ్యజుషం చపదం ద్వంద్వేతత్సంజ్ఞకసమాసే అదన్త
తయా హ్రస్వాకారాన్తతయా నిపాతయతె పూర్వోక్తసూత్రేణైవే
తిభావః । పరః గురుః దేశికమణిస్తు అప్రతిద్వంద్వం అనున్మిషితకల
హాన్తరం. యథాతథా అసంజాతవిరోధితయేతివాస్తవార్థః । స్థాప
యతీతి ॥ ॥౧౩౪॥

ప్రథితాగమాన్తదేశికపద భజనసమిద్ధసుసమ
యోన్నిద్రాః । విబుధార్హణయోగ్యాస్స్యు
స్సుగన్ధయస్సుమనసోఽత్ర దృష్టాన్తః ॥౧౩౫॥

ప్రథితేతి ॥ ప్రథితః ప్రఖ్యాతః యః ఆగమాన్తదేశికః తస్య పదయోః భజనేన సేవనేన సమిద్ధే దీప్తే సుసమయే శోభనే సిద్ధాన్తే విశిష్టాద్వైతసిద్ధాన్తే ఆచారే సంవిదివా "సమయాశ్శపథాచారకాలసిద్ధాన్తసంవిదః" ఇత్యమరః। ఉన్నిద్రాః జాగరూకాః జనాః విబుధానాం విదుషాం అర్చిరాద్యాతివాహికానాంవా దేవానాం అర్హణయోగ్యాః పూజార్హాః స్యుః। పక్షే- ప్రథితాః ప్రసిద్ధాః అగమాః తరవః "ఉగ్రగన్ధాహ్వ కర్మణ్యాహ్వ ప్రసిద్ధాస్త్వథవచే" త్యప్రసిద్ధతరుజన్య కుసుమానాం దేవానర్హతాస్మరణా త్ప్రథితేత్యుక్తమ్ । తేషాం అన్తదేశః అగ్రదేశః అస్యాస్తీతి ప్రథితాగమాన్తదేశికం "అత ఇనిఠనా వి" తి మత్వర్థీయష్ఠన్ । తథోక్తేన పదేన స్థానేన అవస్థానేనేత్యర్థః సమిద్ధాః తేచ తేసుసమయోన్నిద్రాశ్చ సుసమయే వసన్తాది తత్తదుచితకాలే ఉన్నిద్రాః వికసితాః "సదాపుష్పితమున్నిద్ర" మిత్యమరః। విబుధానాం దేవానాం అర్హణయోగ్యాః పూజనార్హాః స్యుః । ఈదృశానామేవ కుసుమానాం పూజార్హతాస్మరణాదితిభావః । అత్ర ఉక్తార్థే సుగన్ధయః సుమనసః కుసుమాని దృష్టాన్తః ఉదాహరణం । అత్రోదాహరణం నామాలంకారః । తత్ప్రపఞ్చస్తు అలంకారమణిహారే ఽస్మదీయే ద్రష్టవ్యః ॥ ॥౧౩౫॥

నైసర్గిక సత్త్వజుషా నిగమాఞ్చలదేశికేన స
త్పతినా । సమతాం కథమివలభతాం బృహస్ప
తిర్మధ్యతోవహన్సత్త్వమ్ ॥ ॥౧౩౬॥

నైసర్గికేతి ॥ నైసర్గికం స్వభావసిద్ధం యత్ సత్త్వం సత్త్వగుణః సతోభావః సత్త్వం బ్రహ్మవేత్తృత్వంవా తజ్జుషతీతి తథో

క్త్రేన । అతఏవ సత్ప్రతినా నిగమాన్తదేశికేన మధ్యతః మధ్యకాలే సత్త్వం ఉక్తోఽర్థః । వహాన్ ఆగన్తుక సత్త్వశాలీత్యర్థః । బృహతాం పతిః బృహస్పతిః వాక్పతిః । స్థూలమతీనామగ్రణీరితిచ ప్రతీయతే । సమతాం తుల్యతాం కథమివలభతాం నకథమపీతిభావః । వస్తుతస్తు- బృహస్పతిశబ్దః మధ్యతః త ఇతి త్ శబ్దస్యషష్ఠ్యేకవచనమ్ । మధ్యే విద్యమానస్య తవర్ణస్య సత్త్వం "తద్బృహతోః కరపత్యోశ్చోరదేవతయోస్సుట్తలోపశ్చే" తి విహితసుడాగమసంబన్ధిసకారభావం వహాన్నిత్యర్థః । బృహస్పతిశబ్దార్థతాదాత్మ్యమవలమ్బ్యనైసర్గికసత్త్వాదిశబ్ద ప్రతిపాద్యార్థద్వయశ్లేషభిత్తికాభేదాధ్యవసాయమూలాతిశయోక్త్యుత్థాపితోఽయం వ్యతిరేకః ॥౧౩౬॥

సకలశుభచ్ఛన్దోఽగ్ర్యస్సర్వగురుస్సోఽయమ
నఘవృత్తవిశేషః । సర్వేఽస్మాదధరేఽన్యే గు
రులఘుభావం యథాయథం యాన్తిఖలు ॥

సకలేతి ॥ సకలానాం శుభచ్ఛన్దసాం కల్యాణాభిప్రాయాణాం "ఛన్దః పద్యేఽభిలాషే చే" తి సాన్తనానార్థేష్వమరః । అగ్ర్యః । యద్వా- సకలశుభః సర్వేషాం కల్యాణానుధ్యాతా ఛన్దః అభిప్రాయః యస్యసః "అభిప్రాయవశౌచ్ఛన్దా" విత్యమరః । అగ్ర్యః సర్వత్రాగ్రగణనీయః అనఘః వృత్తస్య చరిత్రస్య విశేషోయస్యసః । సోఽయం సర్వగురుః సర్వేషాం సర్వత్ర సర్వదా గురురిత్యర్థః । ఉక్తగుణవిశిష్టత్వే సర్వాచార్యత్వమస్యకథం నస్యాదితిభావః । అస్మాద్గురోః అన్యేసర్వే అధరే న్యూనాః "అధస్తాదపిచాధర" ఇత్యమరః అతఏవ యథాయథం యథార్హం గురులఘుభావం గౌరవంలాఘవంవా యాన్తిఖలు । నత్వయమివ నిరుపాధికసర్వగురుత్వం భజన్తఇతిభావః । పక్షే- సకలానాం శుభానాం ఛన్దసాం ఉక్తాత్యుక్తాది

ఛన్దసాంఉక్తాత్యుక్తాది ఛన్దసాంఅగ్ర్యః ఆద్యః శుభవృత్తవిశేషః పద్య పాదవిశేషః "వృత్తంపద్యే చరిత్రే త్రిష్వి" త్యమరః। సర్వగురుః సర్వేవర్ణాః గురవో యస్య సతథోక్తః। సర్వేషాం ఛన్దసామాద్యో వృత్తవిశేషస్సర్వగురురేవేత్యర్థః। అస్మాత్ ఆదిమాద్వృత్తవిశేషాత్ అన్యైః అధరే అధస్తాద్విద్యమానాస్సర్వేఽపి వృత్తవిశేషాః యథాయథం గురులఘుభావం గురులఘువర్ణత్వం యాన్తి ఖల్వితి ప్రసిద్ధా "పాదే సర్వగురావాద్యాల్లఘుం న్యస్య గురోరధః। యథోపరి తథా శేషం భూయః కుర్యాదముం విధిమ్। ఊనే దద్యాద్గురూనేవ యావత్సర్వ లఘుర్భవేత్। ప్రస్తారోఽయం సమాఖ్యాతశ్ఛన్దోవిచితి వేదిభి" రిత్యుక్తక్రమేణ సర్వగురుపాదమారభ్య ప్రస్తారే యథాక్రమం గురులఘున్యాసే యథోచిత గురులఘువర్ణభాజో భవన్తీతి భావః॥ ॥౧౩౭॥

సుచతురమచతురనుపివా సమముద్ధరతో గు
రోరముష్యపుంః। ఉభయోస్తయోర్నిపాతం
విదధానః పాణినిర్మునిస్సకియాన్॥ ॥౧౩౮॥

సుచతురమితి॥ సుచతురం అతిమాత్ర శాస్త్రాచారాది చాతుర్యశాలినమిత్యర్థః। అచతురం అతథావిధం మూఢమపివాజనం। సమం తుల్యం ఉద్ధరతః భరన్యాసేనేతి భావః। తయోరుభయోః సుచతురాచతురయోః నిపాతం నాశం ఉక్తసూత్రేణ నిపాతనమితి వస్తుస్థితిః॥ ॥౧౩౮॥

గురుణాఽఽతోఽనుపసర్గే సర్వత్ర ప్రత్యయో
మహాన్విహితః। ఆతోఽనుపసర్గేకః ప్రత్యయ
ఇతి వదతి యస్స పరిహాస్యః॥ ॥౧౩౯॥

గురుణేతి॥ గురుణా అత ఇతిచ్ఛేదః। అతః సార్వవిభక్తికస్తసిః। అనేనగురుణా ఆచార్యేణ సర్వత్ర అవిశేషేణ సర్వస్మిన్

ఛాత్రవర్గే అనుపసర్గే భవోపప్లవా భావవిషయే మహాణ్ ప్రత్యయః జ్ఞానంవిశ్వాసోవావిహితః । పక్షే- ఆత ఇతిచ్ఛేదః ఆతోఽనుపసర్గే ఆదన్తాద్ధాతోరనుపసర్గే సుప్యుపపదే సర్వత్ర మహాన్ప్రత్యయోవిహిత ఇత్యర్థః యస్తు- ఆతోఽనుపసర్గే కః ప్రత్యయః ఆ అతః ఆతః "త్వమాసీరాత" ఇతివత్ । ఆతః ఆచార్యకర్తృక సార్వత్రిక ప్రత్యయోత్పాదనాద్ధేతోః । అనుపసర్గే ఉక్తోఽర్థః । కః ప్రత్యయఇతి జ్ఞానమితివా విశ్వాసఇతివా వార్తాఽపి నేతివదతి । పక్షే- ఆతోఽనుపసర్గేకః ప్రత్యయః నకోఽపిప్రత్యయ ఇతివదతి । సపరిహాస్యః । ఆతోఽనుపసర్గేకః ప్రత్యయః కసంజ్ఞకః ప్రత్యయఇతి వస్తుస్థితిః ॥

సాధుకృదన్తేషు సదాచరతి స్ఫురితోఽగ్రగణ్య
ఇతివిదితః । ఆచార్యోఽసావుపధా వృద్ధానపిసం
గతిం క్వచిన్నైతి ॥ ॥౧౪౦॥

సాధ్వితి ॥ సాధుకృతాం పుణ్యకర్మకృతాం అన్తేషు మధ్యేషు అగ్రగణ్య ఇతివిదితః అతఏవ స్ఫురితః ప్రకాశమానః ఉపధౌ బుద్ధౌ ఇతిచ్ఛేదః । ఉపధౌ దమ్భే "కపటోఽస్త్రీవ్యాజదమ్భోపధయ" ఇత్యమరః । బుద్ధానపి సంపదిచ సంగతిం క్వచిదపినైతి । అదామ్భికః పరమవైరాగ్య శాలీత్యర్థః । పక్షే- అసౌ ఆచార్యః ఆచార్యశబ్దః । సదా ఆచరతిః ఇతిచ్ఛేదః స్ఫురిత ఇత్యనేన సంహితాయాం । "ఖర్పరే శరివావిసర్గలోప" ఇతివిసర్గలోపః । ఆచరతిః ఆఙ్పూర్వకశ్చరధాతుః శ్తిపానిర్దేశోఽయం । అగ్రగః పరస్తాద్విద్యమానః ణ్యః ణ్యత్ప్రత్యయోయస్య । ణ్య ఇత్యుత్సృష్టానుబన్ధస్య ణ్యతో గ్రహణమ్ । ఇతివిదితః ణ్యతిపరే ఆఙ్పూర్వక చరతేర్నిష్పన్న ఇతి జ్ఞాతఇత్యర్థః । అతఏవ సాధవః అనపభ్రంశాః యే కృదన్తాః కృత్ప్రత్యయాన్తశబ్దాః తేషుసదాస్ఫురితః "చరేరాఙిచాగురౌ" ఇత్యాఙ్పూర్వకా

చ్చరతేః కృషావిధానె అగురావితిపర్యుదాసెన "ఋహాలోర్ణ్యత్" ఇతి ణ్యత్ప్రత్యయవిధానాదితిభావః । అయం ఉపధావృద్ధావితి సమస్తంపదమ్ । "అత ఉపధాయాః" ఇతి విహితోపధావృద్ధ్యా సంగతిం సంబన్ధం అపిక్వచిన్నైతీతియోజనా । అపిః ప్రశ్నేకిం జాత్వపి నైతి । క్వచిదిత్యత్రసామర్థ్యాదపీతి లభ్యతె । అపి క్వచిదపినైతీతివా యోజనా । క్వచిదపి నైతికిమ్ । అపితు ఏత్యేవేత్యర్థః । ఉక్తోపధావృద్ధెరవశ్యంభావా దితిభావః ॥ ॥౧౮౦॥

విదితో౽లఘుప్రకృతికః ప్రాగ్ర్యగురెకో౽ద్వి
తీయరూపయుతః । గురురెషో౽నఘశబ్దః కథ
మివ నస్స్యాత్పరం శుభో౽దన్తః ॥౧౮౧॥

విదితఇతి ॥ అలఘుః గభీరా ప్రకృతిర్యస్యస తథావిధో౽విదితః గమ్భీరస్వభావతయా ప్రసిద్ధ ఇత్యర్థః । ప్రాగ్ర్యాః పరార్థ్యాః గావః వాచో౽యస్యసః ప్రాగ్ర్యగుః బహువ్రీహౌ "గోస్త్రియోరుపసర్జనస్య" తి గోశబ్దస్యహ్రస్వే ఏచ ఇగాదేశః । అద్వితీయేన అసదృశేన రూపేణ యుతః అనఘః నిర్దోషః శబ్దః కీర్తిర్యస్యసః ఏకః అద్వితీయః ఏవగురుః ఏవంవిధ ఆచార్యః పరం శుభోదన్తః కల్యాణకీర్తిరితియావత్ । కథమివనస్స్యాత్ । ఉక్తవిధగుణవైశిష్ట్యైకల్యాణకీర్తిరవర్జనీయెతిభావః । అన్యత్ర- లఘుః గురుఇతి లఘువర్ణాత్మికా ప్రకృతిః యస్యసః లఘుప్రకృతికః విదితః ఉక్తరీత్యాప్రతీతః ప్రాగ్ర్యః అగ్రిమః గుః గువర్ణో౽యస్యసః ద్వితీయః యః రుః రువర్ణః తేన ఉపయుతః యుక్త ఇత్యర్థః । ఏకః ఏవగురురితి అనఘశబ్దః శోభనశ్శబ్దః నః స్యాత్ ఇతిశుభః అదన్త ఇతిచచ్ఛేదః । శుభఇతి గురుశబ్దస్యైవ విశేషణమ్ । కథమివ నః అస్మాకం అదన్తః అకారాన్తః స్యాత్ ఉకారాన్తతయాజగదీదితో౽యం గురుశబ్దఏకఏవ కథమ

స్మాకమేవ అకారాన్తతయా భాసేతేత్యర్థః । కించ- శుభోదన్త ఇతి సమస్తం పదం । ఏషగురుశబ్దః కథమివ శుభః భాసమానః ఉత్ ప్రాస్యాకారోఽన్తో యస్యసః । ఉకారాన్త ఇత్యర్థః । నస్స్యాత్ నభవేత్ నస్స్యాదిత్యత్ర సకారస్య "అనచిచే" తి ద్విత్వం । ఉకారాన్త ఏవ భవేదిత్యర్థః ॥ ॥౧౪౧॥

శ్రితమాధవమమితతపశ్శ్రియం ఘనాగమమ
నేకశరదమిమమ్ । పరమహిమసమయమార్యం
కృపయాశిశిరం మనస్సరీసర్తు ॥ ॥౧౪౨॥

శ్రితేతి ॥ శ్రితమాధవం ఆశ్రితలక్ష్మీపతిం అమితా తపసః శ్రీః యస్యతం ఘన స్సాన్ద్రః ఆగమోయస్మిం స్తం । సకలశ్రుతి పరిపూర్ణమిత్యర్థః । పరమహిమా ఉత్కృష్టభూమా సమయఃసిద్ధాన్తః సంవిత్ ఆచారోవాయస్యతం "సమయాశ్శపథాచారకాలసిద్ధాన్తసంవిద" ఇత్యమరః । కృపయాశిశిరం శీతలం అముం ఆచార్యం మనః మమ చేతః కర్తృ అనేకాసాం శరదాం వత్సరాణాం సమాహారః అనేకశరదం "ద్వన్ద్వాచ్చుదషహాన్తాత్సమాహారే" ఇతిసమాసాన్తష్టచ్ । అత్యన్తసంయోగే ద్వితీయా । "పల్లాణ్డుపల్లాణ్డు" ఇత్యుక్తరీత్యా బహూన్ వత్సరానిత్యర్థః । యద్వా- అనేకశరదం శతాధికవత్సరజీవినమిత్యాచార్యస్యైవ విశేషణం । తస్యతథావిధత్వేన ప్రసిద్ధేః । సరీసర్తు భృశమాశ్రయతామిత్యర్థః । అత్రవసన్తాది ఋతుషట్కస్య క్రమేణమాధవతపాదిశబ్దైర్న్యసనాద్రత్నావళ్యలంకారః । సరీసర్తు ఇత్యనేన అస్మిన్ పద్యే ఋతూనాం నిబద్ధ ఇతిసూచ్యార్థసూచనాన్ముద్రాలంకారశ్చ తదుజ్జీవిత ఇతి సంకరః ॥౧౪౨॥

ఓజోఽజ ఋషిగణా ఇహ చతుష్కలా భాన్త్య
దగ్రగురుమాన్యాః । సంప్రతిదృశో మమాసౌ
పథ్యాచార్యాగ్రణీ స్స్ఫురతి ॥ ॥౧౪౩॥

ఓజఇతి ॥ ఓజసా ప్రభావేన అజః సాక్షాద్భగవానేవ । తస్మిన్ ఓజోఽజే భగవత్సదృశ ప్రభావఇత్యర్థః । ఇహ అజఋషీత్యత్ర అజె ఋషీతిచ్ఛేదః । సంహితాయామేకారస్యాయాదేశే "లోపశ్శాకల్యస్యే" తి యలోపః । ఆచార్యే చతుష్కలాః చతురంశాః చతుర్విధా ఇతియావత్ । ఋషీణాం వేదానాం గణాః సమూహాః "ఋషిర్వేదేవసిష్ఠాదా"వితి మేదినీ । యద్వా- ఋషిగణాః వేదనివహాః చతుర్విధాశ్చకలాః న్యాయవ్యాకృతి మీమాంసాద్వితయరూపాణి చత్వారి శాస్త్రాణిచేత్యర్థః । ఉదగ్రాః శ్రేష్ఠాః ప్రాఞ్చః గురవః నాథయామునప్రభృతయ ఆచార్యాః తైః మాన్యాః భాన్తి । ఏతద్వైదుషీ ప్రాక్తనాచార్య పరంపరాభిమతేత్యర్థః । అసౌ ఆచార్యాగ్రణీః సంప్రతి మమదృశః పథి స్ఫురతి చక్షుర్గోచరోభవతీత్యనవరతభావనోత్కర్షోక్తిః । అన్యత్ర- ఓజః అజః ఋషిగణా ఇతిచ్ఛేదః । ఇహపద్యే ఓజః విషమః అజః జగణభిన్నో గణః ఉదగ్ర అన్తే గురుః గురువర్ణః యేషాం తే చతుష్కలాః చతుర్మాత్రాకా ఏవ ఋషిగణాః సప్తగణాః భాన్తి । "జ్ఞేయాస్సర్వాదిమధ్యాన్తగురవోఽత్ర చతుష్కలాః । గణాశ్చతుర్లఘూపేతాః పఞ్చార్యాదిషుసంస్థితా" ఇతి "లక్ష్మైతత్సప్తగణాగోపేతా భవతినేహ విషమేజః" ఇత్యనుశాసనాత్ । ఇదముపలక్షణం "షష్ఠోఽయం నలఘూవాప్రథమేఽర్ధేనియతమార్యాయాః । ఇహభవతి షష్ఠోలః" ఇత్యుక్తలక్షణాన్తరస్యాపి । పథ్యా చ ఆర్యేతి చ్ఛేదః । అసౌ పథ్యాతన్నామ్నీ ఆర్యా ఆర్యాఖ్యావృత్తం మమదృశః జ్ఞానస్య స్ఫురతి । మయాఇయమేవం లక్షణలక్షితాపథ్యార్యేతి జ్ఞాయతఇత్యర్థః । "త్రిష్వంశకేషుపాదోదలయోరాద్యేషు దృశ్యతే యస్యాః । పథ్యేతినామతస్యాశ్ఛన్దోవిద్భిస్సమాఖ్యాత" మితిలక్షణలక్షితత్వాదితి భావః । చశబ్దస్త్వర్థ

కః పూర్వోత్తరపద్యాభ్యాం గీతిరూపాభ్యామస్యా వైలక్షణ్యం ద్యోతయతి ॥ ప్రకృతాప్రకృతశ్లేషసంకీర్ణో ముద్రాలంకారః । అలంకారమణిహారే తు "భజమనసా" ఇతిపద్యే గీతిలక్షణం సర్వమప్యుపదర్శితమస్మాభిః ॥ ॥౧౪౩॥

శుద్ధం సుజాతరూపశ్రీకాఞ్చీభవమమధ్యమస్ఫు
రణమ్ । వ్రజతి శిరోభూషణతాం జగతాం గురు
రత్నమద్భుతం కిమపి ॥ ॥౧౪౪॥

శుద్ధమితి ॥ శుద్ధం సర్వప్రకారశుద్ధిశాలి త్రాసాదిమణిదోషవిధురంచ । సుజాతం అతిరమణీయం రూపం యస్యాస్తథోక్తా శ్రీకాఞ్చీ శ్రీయుక్తా కాఞ్చీనగరీ తస్యాం భవం అవతీర్ణం । అన్యత్ర-శోభనసువర్ణశోభాస్పదమేఖలాస్థితమిత్యర్థః । అమధ్యమం ఉత్తమం స్ఫురణం స్ఫూర్తిర్యస్య తత్ । అన్యత్ర-అవలగ్నస్ఫురణరహితమిత్యర్థః । గురురత్నం శ్రేష్ఠం మాణిక్యం ఆచార్యశ్రేష్ఠమితి వస్తుస్థితిః । జగతాం శిరోభూషణతాం వ్రజతీత్యద్భుతం । కాఞ్చీమధ్యస్థితస్య మధ్యభాగే స్ఫురణాభావః సకలజగచ్ఛిరోభూషణతావాప్తిశ్చ పరమాశ్చర్యమితి భావః ॥

నిగమాన్తగురుప్రతిభావగమాదవమానితోఽ
గురుర్భూత్వా । ధూపాయితో గురురభూదితియ
త్తద్యుక్తమగురుతాభాజః ॥ ॥౧౪౫॥

నిగమాన్తేతి ॥ గురుః గీష్పతిః నిగమాన్తగురుప్రతిభాయాః అవగమాత్ తదుత్కృష్టజ్ఞానాదిత్యర్థః । అవమానితః అతఏవ అగురుః లఘుః భూత్వా కాలాగురుర్భూత్వేత్యపి "అగరుశ్చాగురుశ్చ" ఇతి శ్రీహర్షద్విరూపకోశే అగురుశబ్దస్య పులిఙ్గతానుశాసనాన్న క్లీబతాగ్రహః కార్యః । ధూపాయితః సంతప్తః అభూదితియత్ "ధూపసంతాపే" ఇత్యస్మాద్ధాతోః "గుపూధూప" త్యాదినా ప్రాప్తాయాద

శాత్కార్త్తరిక్తః । తత్ అగురుతాభాజోయుక్తమేవ । అగురోర్ధ్వా పార్థత్వప్రసిద్ధేరితిభావః ॥ ॥౧౪౫॥

లక్ష్మణమతానుయాతాఽధికరణసారావలీ ము
ఖఖ్యాతా। (ల)రఘుసింహాఖ్యాజయతాద్గురుసిం
హాఖ్యాఽపి దేవతాకాపి ॥ ॥౧౪౬॥

లక్ష్మణేతి ॥ లక్ష్మణస్య సౌమిత్రేః శ్రీభాష్యకృతశ్చ మతే సమ్మతే విషయే । రాద్ధాన్తేచ అనుయాతా అధికేషు రణేషు సారోబలం యస్యాస్సాఽధికరణసారా । వలీముఖైః శాఖామృగైః స్సుగ్రీవాదిభిః ఖ్యాతా । అన్యత్ర- అధికరణసారావలీ శ్రీమద్భాష్యాధికరణార్థసంగ్రాహికా కాచనకృతిః సైవముఖంయేషాంతేగ్రన్థాః తైః ఖ్యాతా । రఘుసింహాఖ్యా రఘునన్దననామ్నా రలయోరభేదాత్ లఘుసింహాఖ్యా అల్పసింహాభిఖ్యాచ । గురుసింహాఖ్యా ఆచార్యశ్రేష్ఠాఖ్యా మహాసింహాఖ్యాచ దేవతా జయతాత్ ॥ ॥౧౪౬॥

హాన్తకలితైకదూషణ భఙ్గానన్దితబుధః క్వ(ల)
(ర)ఘుసింహః । స్వకృతశతదూషణీబహు భ
ఙ్గానన్దితబుధః క్వగురుసింహః ॥ ॥౧౪౭॥

హాన్తేతి ॥ రఘుసింహః రలయోరభేదాల్లఘుసింహః । రఘుశ్రేష్ఠఇతి వస్తుస్థితిః । గురుసింహః మహాసింహః ఆచార్యవర్యఇతి వస్తుస్థితిః । శతానాం దూషణానాం రక్షోవిశేషాణాం సమాహారశ్శతదూషణీ । పక్షే- తన్నామ్నికృతిః । తస్యాః భఙ్గాః పరాభవాః గ్రన్థవిచ్ఛేదవిశేషాశ్చ స్పష్టమన్యత్ ॥ ॥౧౪౭॥

సద్ధర్మపరాశరముఖవచనాశ్రయణేన నిర్గళితత
త్త్వే । అభయప్రదానసారాకలనే క్వచనాస్తు
ధీర్మమ శరణే॥ ॥౧౪౮

సదితి ॥ సన్ ప్రశస్తః ధర్మః శరణవరణరూపోధర్మః తస్మిన్
పరస్య నియతస్య ఆశరస్య క్రవ్యాదస్య "విభీషణస్తుధర్మాత్మా" త్యు
క్తస్య విభీషణస్య ముఖవచనం "త్యక్త్వాదారాంశ్చపుత్త్రాంశ్చరా
ఘవంశరణంగతః" ఇత్యేవం రూపం వాక్యం తస్యఆశ్రయణేన అవల
మ్బనేన నిర్గలితం నిశ్చితం తత్త్వం తదనన్యగతికత్వాదియాథార్థ్యం
యేనతస్మిన్ । అన్యత్ర-సద్ధర్మాణః పరాశరముఖాః మునయః తేషాం
యానివచనాని తదాశ్రయేణ తదవలమ్బనేన నిర్గలితం నిర్ణీతం తత్త్వం
శాస్త్రార్థయాథాత్మ్యంయేనతస్మిన్ । అభయప్రదానస్యయత్సారం
తదాకలనే తన్నిర్ణాయకే అన్యత్ర- తన్నామ రహస్య ప్రబన్ధప్రణేతరి
క్వచన కస్మింశ్చిత్ శరణ్యే భగవతిరఘునందనే శ్రీనిగమాన్తగురౌ
చమమధీః అస్తు ॥ ॥౧౪౮॥

యామునతీర్థనిషేవిణమామనవై రచితయాద
వాభ్యుదయమ్ । ఉపనిషదుపదేష్టారం కృపయా
విజయాయ కమపిగోప్తారమ్ ॥ ॥౧౪౯॥

యామునేతి॥యామునతీర్థస్య యామునగురోః యమునాసంబ
న్ధితీర్థస్యచ । "నిపానాగమయోస్తీర్థమృషిజుష్టజలేగురౌ" విత్యమరః।
నిషేవిణం రచితః యాదవాభ్యుదయః తన్నామకావ్యం యేనతం
పక్షే- రచితః యాదవానాం యదువంశ్యానాం అభ్యుదయః సంప
త్ యేనతం । కృపయా ఉపనిషదుపదేష్టారం అన్తేవాసినామితి
భావః కమపి గోప్తారం శరణ్యం దేశికం విజయాయ విజయం లబ్ధుం
ఆమనవై ఇతియోజనా । అన్యత్ర- విజయాయ అర్జునాయ అర్జున
మనుకూలయితు మిత్యర్థః । కృపయా ఉపనిషదాంగీతోపనిషదాం
ఉపదేష్టారం కమపి గోప్తారం సారథిభూతం భగవన్తం ఆమనవై ఇతి ॥

అస్యరహస్యత్రయస్మృతిరస్య రసస్యన్ది సత్ఫలం
విపులమ్। ప్రీత్యతిశయేన రసయన్నైత్యశనాయా
పిపాసయోర్బాధామ్ ॥ ॥౧౪౦॥

అస్యేతి ॥ రస్యః రసనీయః యోరసః తంస్యన్దతఇతి తథోక్తం సత్ఫలం। రహస్యత్రయస్మృతిః రహస్యత్రయసారఏవ రస్యరసస్యన్దిసత్ఫలం। తత్ ప్రీత్యతిశయేన రసయన్ ఆస్వాదయన్ అశనాయాపిపాసయోః బుభుక్షాతర్షయోః బాధాంనైతి। ముక్తైశ్వర్యం లభతఇతి వస్తుస్థితిః। "అశనాయాపిపాసేశోకం మోహం జరాం మృత్యుమత్యేతి" తి శ్రుతేః ॥ ॥౧౪౦॥

అనుబద్ధతత్త్వముక్తాకలాప సర్వార్థసిద్ధిసంయు
క్తా। శ్రుత్యన్తగురోర్వాణీశ్రేణీ శ్రీవల్లభప్రియం
కరణీ ॥ ॥౧౪౧॥

అన్వితి ॥ తత్త్వముక్తాః అకృత్రిమమౌక్తికాని తాసాం కలాపః ఆభరణం సః అనుబద్ధః యేనసః తాదృశోయస్సర్వోఽర్థః విభవః తస్యసిద్ధ్యా నిష్పత్త్యా పక్షే- అనుబద్ధః తత్త్వముక్తాకలాపోనామ వ్యాఖ్యేయగ్రన్థోయస్యాస్సా। సర్వార్థసిద్ధిః తన్నామ్నీ తద్వ్యాఖ్యా తయా సంయుక్తా వాణీశ్రేణీతి స్త్రీలిఙ్గాన్నాయికాత్వం ప్రతీయతే ॥ ॥౧౫౧॥

అశ్లథితసూత్రవృత్తిగ్రన్థం కేనాపినామ దుర్గ్ర
థమ్। అక్షయ్యాం తత్త్రయ్యా మాఙ్గల్య మతు
లంమేధతాం కిమపి ॥ ॥౧౪౨॥

అశ్లథితేతి ॥ అశ్లథితః సూత్రవృత్తిగ్రన్థః బ్రహ్మసూత్రవివరణరూపబోధాయనవృత్తిగ్రన్థః యేనతత్ వృత్తిగ్రన్థప్రదర్శనసంపాదకమిత్యర్థః పక్షే-అశ్లథితః అశిథిలితః సూత్రే మఙ్గలతన్తౌ వృత్తిః స్థితిః యస్యసతథాభూతో గ్రన్థః గ్రథనం యస్యతత్ కేనాపి కథకాన్తరేణ

ఉపాయాన్తరేణచ దుర్లభం కిమపి శ్రియః నాయికాత్వం ప్రతీయతే। అతుల్యంమాఙ్గల్యం స్వర్ణనిర్మితం మాఙ్గల్యత్వేన వ్యవహ్రియమాణ మాభరణం। తత్త్వేనాధ్యవసిత ఆచార్య ఇత్యర్థః। ఏధతాం నామ॥

సంకల్పదినకరోదయ సంకల్పితసాధుపంకజసమృ
ద్ధిః। వెంకటనాథాచార్య స్సంకటమపనయతు
మమ విశఙ్కటధీః॥ ॥౧౫౩॥

సంకల్పేతి॥ సంకల్పదినకరోదయః సంకల్పసూర్యోదయః॥

హరిపాదుకాం త్రిచతురక్షణకల్పితపాదుకాసహ
స్రేణ। సంచారయన్ సభువికవిషణ్ణ స్సోఽజయ
తు చిత్రతరశిల్పీ॥ ॥౧౫౪॥

హరీతి॥ త్రిచతురక్షణైః కల్పితేన పాదుకానాం సహస్రేణ హరిపాదుకాయాస్సంచారయితృత్వేన విచిత్రశిల్పిత్వమితిభావః। లోకేహి దేవమనుజాదయః పాదుకాభిస్సంచరమాణాదృష్టాః నతుపాదుకామేవాత్యల్పకాలనిర్మిత పాదుకాసహస్రేణ క్వచిత్సంచారయమాణాఇతిభావః। రాత్ర్యేకదేశనిర్మితపాదుకాసహస్రాఖ్యప్రబన్ధేన శ్రీరఙ్గనాథపాదుకాప్రభావం సర్వత్ర జగతి ప్రచారయామాసేతితు వాస్తవార్థః॥ ॥౧౫౪॥

ద్వ్యాజగతి వెఙ్కటేశౌ ఖ్యాతౌ సర్వార్థసిద్ధికర
ణేశౌ। పీతామ్బరభృదిహైక శ్శ్వేతామ్బరభృత్ప
రస్త్వయాన్భిదః॥ ॥౧౫౫॥

బలపఞ్చరాత్రరక్షాశ్రుతిమాలి గురూదితా ధు
తవిపక్షా। భవతి గణరాత్రరక్షా భాగవతానాం
భవాపహృతిదక్షా॥ ॥౧౫౬॥

బలేతి॥ ధుతవిపక్షా శ్రీమన్నిగమాన్తగురూదితా పఞ్చరాత్రరక్షా శ్రీభగవచ్ఛాస్త్రప్రామాణ్యాదిప్రకాశికా తన్నామ్నీకృతిః భా

గవతానాం భగవద్వంశ్యానాం ఔపగాయనశాణ్డిల్యాదీనాం అన్యేషాం భగవద్భక్తానాం శ్రీవైష్ణవానాంచ గణరాత్రరక్షా భవతి బతేతి పఞ్చరాత్రరక్షాऽపి భూయిష్ఠరాత్రిగణరక్షాऽऽసీదిత్యాశ్చర్యం ద్యోతయతి "గణరాత్రం నిశాబహ్వ్యః" ఇత్యమరః । సర్వకాలం భాగవతానాం గోప్తృత్వం భవతి సమ్యగ్వ్యవస్థాపితత్వాత్తత్కృత్యప్రామాణ్యాదీనామితిభావః ॥ ॥౧౬౬॥

రచయన్రహస్యరక్షాం సంతన్వన్సచ్చరిత్రరక్షాంచ । ఏషగురుసార్వభౌమః ప్రథయతి సామ్రాజ్యమద్భుతంనిత్యమ్ ॥ ॥౧౬౭॥

రచయన్నితి ॥ రహస్యరక్షాం తన్నామ్నీం కృతిం మన్త్రగోపనమితిచ గమ్యతే రచయన్ సచ్చరిత్రరక్షాం కృతించ సంతన్వన్ శిష్టాచారపరిపాలనం రచయన్నితిచ ప్రతీయతే । ఏషగురుసార్వభౌమః కశ్చన సామ్రాడిత్యపిధ్వన్యతే నిత్యం అనశ్వరం అద్భుతం సామ్రాజ్యం నిశ్శ్రేయసైశ్వర్యం ప్రథయతి । శిష్యేభ్యః ఖ్యాపయతీత్యర్థః । అన్యత్ర- నిత్యం బహుకాలానువర్తి అద్భుతం సమ్రాట్త్వం ప్రకాశయతీత్యర్థః ॥ ॥౧౬౭॥

విమతమతీనా మాదౌ విభాసమానోऽపి విప్రతీపతయా । అమునోక్తోనయసారో బిభర్తి ఖల్వన్తతోరసాయనతామ్ ॥ ॥౧౬౮॥

విమతేతి ॥ అమునా గురుణా ఉక్తః నయసారః శాస్త్రసారః శ్రీరహస్యత్రయసారాదిః విమతమతీనాం విరుద్ధధియాం ఆదౌ ప్రథమం విప్రతీపతయా ప్రాతికూల్యేన భాసమానోऽపి అన్తతః నిర్ణయావసరే సమ్యక్పర్యాలోచనాయామిత్యర్థః । రసాయనతాం రసాయనాఖ్యదివ్యౌషధతుల్యతాం బిభర్తి ఖల్వితిప్రసిద్ధౌ ॥ ప్రతికూలా

నామపి సమ్యగ్వీమర్శే పరమానన్దద ఏవ స్యాదితిభావః । అత్రనయ సారఇతిశబ్దః విప్రతీపభావేన ప్రతిలోమతయావస్థానేన రసాయనతాం రసాయనశబ్దతాం బిభ్రత్ త్వర్థాన్తరమపి చమత్కారి ॥ ॥౧౫౮॥

విప్రతశరజి త్సృ)బన్ధాన్సంధారితనాథయామున
గ్రన్థాః । శ్రీభాష్యసానుబన్ధాన్సమిన్ధతాం జగతి
దేశికనిబన్ధాః ॥ ॥౧౫౯॥

విప్రతేతి ॥ సంధారితాః ప్రాణితాః "ధృఞ్ అవస్థానే" ఇత్యస్మాణ్ణిజన్తాత్కర్మణి క్తః ॥ ॥౧౫౯॥

నవనవరస జనిభవనం కవనం నిగమాన్తగురు
వదనభవనమ్ । అవనావవనమ్రాణా మవనం వి
నుమః కృతాచ్యుత స్తవనమ్ ॥ ॥౧౬౦॥

నవన వేతి ॥ త్రయ్యన్తగురువదనే భవనం జన్మ యస్యతత్ ॥

యఃఖ్యాతిలాభపూజావిముఖోఽపి సదాఽభ్యు
పేతసత్ఖ్యాతిః । బహులాభోఽచ్యుతపూజాసక్తో
ఽయం జయతువేంకటేశగురుః ॥ ॥౧౬౧॥

యఇతి ॥ యః ఆచార్యః ఖ్యాతిః వైదుష్యాదిప్రథా । లాభః ధనధాన్యాద్యల్పఫలప్రాప్తిః । పూజా సభాదిషునృపాలాదిసమ్మాననా । తాసుఖ్యాతిలాభపూజాసు విముఖోఽపి సదా అభ్యుపేతా సతీఖ్యాతి ర్యస్యసః బహుః అధికః లాభః యస్యసః అచ్యుతం యథాతథా పూజాయా మాసక్త ఇతి విరోధః । అభ్యుపేతసత్ఖ్యాతిః అఖ్యాత్యన్యథాఖ్యాతిపరిహారేణ సత్ఖ్యాతిస్వీకర్తా । బహులా ఆభా యస్యసః అచ్యుతస్య భగవతః పూజాయాంసక్త ఇతిపరిహారః ॥

శ్రయణీయోఽప్యనఘధియాం క్రయణీయో
వైష్ణవైజనైయోఽభూత్ । వరణీయగుణశ్శరణీ
కరణీయస్సఖలు దేశికవతంసః ॥ ॥౧౬౨॥

క్రయణీయఇతి ॥ వైష్ణవజనే క్రయణీయః క్రేతుం యోగ్యః తథాऽర్పితపారతన్త్ర్య ఇతిభావః । అనేన పద్యద్వయేన "యః ఖ్యాతిలాభపూజాసు" ఇతిపద్యోక్తార్థసంగ్రహః ॥ ||౧౬౨||

ధావితకథకకదమ్బం దైవతమత్యద్భుతం ప్రప
న్నానామ్ । భావితమనిశం త్రయ్యాజీవితముజ్జీ
వయతు కిమప్యస్మాన్ ॥ ||౧౬౩||

దన్తావలాచలోత్తమ సంతానే దత్తనిజభరో
వరదే । వరదేశికమణితరణిః స్ఫురదేనస్తమసి
మనసి మేస్ఫురతాత్ ॥ ||౧౬౪||

దన్తావలేతి ॥ దన్తావలాచలోత్తమసంతానే హస్తిగిరికల్పతరౌ వరదే । తరణిః భానుః స్ఫురదేనస్తమసి ప్రకాశమానదురితతిమిరే ॥ ||౧౬౪||

క్షాన్త్యా దాన్త్యా కాన్త్యా శక్త్యా భక్త్యాऽగ్ర్య
యా విరక్త్యాచ । భాష్యశ్రీ సూక్త్యాऽపిచ
కృతవిఖ్యాతిం కమపి దక్షిణం కలయే ||౧౬౫||

క్షాన్త్యేతి ॥ క్షాన్త్యాదీనాం స్త్రీలిఙ్గమహిమ్నా నాయికాత్వం- దక్షిణమిత్యనేన "తుల్యోఽనేకత్రదక్షిణః" ఇత్యుక్తలక్షణదక్షిణనాయకత్వంచ ప్రతీయతే ॥ ||౧౬౫||

స్తవ్యం పవిత్రచర్యైస్సేవ్యం శ్రీబ్రహ్మతన్త్ర
యతివర్యైః । భావ్యం వరదాచార్యైర్భవ్యం
తత్కిమపి దివ్యమవ్యాన్నః ॥ ||౧౬౬||

స్తవ్యమితి ॥ భవ్యం భవ్యత్వేనాధ్యవసితమాచార్యం । ఏవమగ్రేఽపి ॥ ||౧౬౬||

వివశితవిద్యారణ్యాం విరక్తివిభవేన కృతితతివరే
ణ్యామ్ । విశ్రుతతమనైపుణ్యాం పుణ్యాం తత్కి
మపి దీవ్యతుశరణ్యామ్ ॥ ||౧౬౭||

ప్రజ్ఞావదగ్రగణ్యాం ప్రశమిత కుమతహతనిగమ
వైవర్ణ్యమ్ । ప్రత్యస్తత్రైగుణ్యాం ప్రవిశతుమ
మమనసి కిమపి దాక్షిణ్యమ్ ॥ ॥౧౬౮॥

మమహృద్గుహా విహారీ విమతకుదృగ్ద్విరద నివ
హమదహారీ । కవితావనసంచారీ కవితార్కికకే
సరీభవతు హారీ ॥ ॥౧౬౯॥

సువిదితగుణసాకల్యాం సుదర్శనార్యోక్తి పద్మినీ
కల్యామ్ । కలితాఖిలానుకూల్యాం కిమప్యమూ
ల్యాం స్మరామి సౌశీల్యమ్ ॥ ॥౧౭౦॥

సువిదితేతి ॥ సువిదితం గుణానాం సాకల్యం పూర్ణత్వం యస్యతత్ । సుదర్శనార్యోక్తిరేవపద్మినీ తస్యాః కల్యం ప్రత్యూషమ్ ॥

శ్రుతశీలం శ్రుతిలోలం శ్రుతిజాలం పాలయన్త
మతివేలమ్ । అకరాలం సుకపోలం సకలాలవ్యాం
తమేవ కలయేఽలమ్ ॥ ॥౧౭౧॥

శ్రుతేతి ॥ శ్రుతం శాస్త్రం శీలయతిపరిచినోతీతి శ్రుతశీలః । తం "శ్రుతం శాస్త్రావధృతయోః" రిత్యమరః । ప్రఖ్యాత సద్వృత్తమితివా । శ్రుతిషు వేదేషు లోలం ఆసక్తమ్ । అకరాలం అతీక్ష్ణమ్ ॥

శ్రీపద్మనాభనన్దన సుచరితరామానుజార్య వర్య
స్య । అచ్యుతకరుణా జలధే రాత్రేయస్యైధ
తాం దయాపాత్రమ్ ॥ ॥౧౭౨॥

శ్రీతి ॥ అచ్యుతకరుణా భగవత్కృపా సైవజలధిః తస్య ఆత్రేయస్య చన్ద్రమసః చేతనేషు స్వాశ్రితేషు తత్కృపోత్తమ్భక స్యేత్యర్థః । శ్రీపద్మనాభస్య భగవతః నన్దనం ఆనన్దదం సుచరితం సదాచారో యస్యస తథోక్తః । యో రామానుజార్యవర్యః భగవాన్భాష్యకారః తస్య । అన్యత్ర- అచ్యుతాయాః అవికలాయాః కరు

గాయాః జలధేః ఆశ్రయస్యేతి యావత్ । ఆత్రేయస్య ఆత్రేయ గోత్రజస్య శ్రీయుక్తశ్చాసౌ పద్మనాభార్యః తస్య నన్దనః తనయః స చాసౌ సుచరితశ్చ యో రామానుజార్యవర్యః తస్య వాదిహంసాంబుదాపరనామ్నః శ్రీరామానుజాచార్యస్యేత్యర్థః దయాపాత్రం ఏధతామ్ । అనేన సందర్భేణ "నమో రామానుజార్యాయ" ఆత్రేయపద్మనాభార్యసుతాయేత్యేతత్పద్యార్థః "రామానుజదయాపాత్ర" మిత్యస్య పద్యస్యాచార్యద్వైధాఽపివర్ణితోఽర్థశ్చ శ్లేషేణ సంగృహీతః ॥ ॥౧౭౨॥

{ అప్రాకృతదేవమయీ యాప్రాగ్వేదాన్తదేశికాత్మాఽఽసీత్ । సాప్రాస్యతు లోకతమో దీప్రా ఫణిశిఖరిరమణమణిఘణ్టా ॥ ॥౧౭౩॥ }

{ ధున్వాన్తం కుమతిమతం ధిన్వాన్తం శ్రితమథోపచిన్వాన్తమ్ । నన్వాన్తరమముం చిన్తయ తన్వాన్తరవిఘటనం వితన్వాన్తమ్ ॥ ॥౧౭౪॥ }

ధున్వాన్తమితి ॥ అథశబ్దశ్చార్థకః ఉపచిన్వాన్తం చేత్యర్థః । నను అన్తః అముం ఇతిచ్ఛేదః । నను హే జనేత్యర్థః । తన్వాన్తరవిఘటనం జన్మాన్తరనైధుర్యమిత్యర్థః । వితన్వాన్తం అముం అన్తః మనసి చిన్తయేతియోజనా ॥ ॥౧౭౪॥

{ స్థేయాంసం శ్రేయాంసం ప్రేయాంసం సుగుణగణగరీయాంసమ్ । ఆయాసం భూయాంసం నేయాం సంప్రాప్య గురువరీయాంసమ్ ॥౧౭౫॥ }

స్థేయాంసమితి ॥ అతిశయేన స్థిరం స్థేయాంసం । అతిశయేన ప్రియం ప్రేయాంసం । అతిశయేన ప్రశస్యం శ్రేయాంసం । సుగుణగణైః గరీయాంసం అతిశయేన గురుం అతిశయేన ఉరుం వరీయాంసం గురూణాం వరీయాంసం ఉత్తమం సంప్రాప్య భూయాంసం అతి

శమేన బహుళం ఆయాసం సాంసారికఖేదం నేయాం నప్రాప్నుయాం ఇణస్సంభావనాయా ముత్తమైకవచనమ్ ॥ ॥౧౭౫॥

కాయాసన్నాయాసం ధ్యాయాసం నాద్య దేశి
కాయాసమ్ । ఆవాసం నాయాసం ధనినాం
తమిమం సదాఽనుభూయాసమ్ ॥ ॥౧౭౬॥

కామేతి ॥ అద్య కాయస్య శరీరస్య ఆసన్నం సమీపవర్తినం తత్సహజమితిభావః । ఆయాసం శ్రమం శరీరసామాన్యసులభం సాంసారికశ్రమం నధ్యాయాసం నానుచిన్తయే । కుత ఇత్యత్రాహ । దేశికాయాసం దేశికశేషభూతోఽభూవ మిత్యర్థః । ధనినాం ఆవాసంచ నాయాసం నాప్నుయాసం 'ఇటకిటీ' త్యత్రప్రశ్లిష్టస్య ఇధాతో రాశిషిలిఙుత్తమైకవచనం । తత్ర హేతుమాహ । తమిమం గురుమేవ సదా అనుభూయాసం అనుభవాని ॥ ॥౧౭౬॥

శాన్తం కుమతికశాన్తం కృపానిశాన్తం యన్నో
భృతా శాన్తమ్ । దాన్తం కృతభేదాన్తం
హ్యధివేదాన్తం గురుం హృదాఽఽదాంతమ్ ॥

శాన్తమితి ॥ కుమతీనాం కశాన్తం కశాప్రహారతుల్యమిత్యర్థః । అధివేదాన్తం వేదాన్తేషు విభక్త్యర్థేఽవ్యయీభావః । కృతభేదాన్తం కృతః భేదస్య జీవపరభేదస్య అన్తోనిశ్చయో యేనతమ్ । అధివేదాన్తమిత్యేతన్మధ్యమణిన్యాయేనోభయత్రాన్వేతి । అధివేదాన్తం । ఉక్తోఽర్థః । గురుం వేదాన్తాచార్యమిత్యర్థః । తం హృదా మనసా ఆదాం అగృహ్ణామ్ । అచిన్తయమిత్యర్థః ॥ అత్ర ఆదామితి క్రియాగోపనం యమకవిశేషశ్చ ॥ ॥౧౭౭॥

ఫణధరధరణిభృదధిపతి నియమసపదికలితజవన
ఇహజగతి । కృతమతి పతిశత సువిదిత కృతితతిర
మితమతి రఖిలగురురవతు ॥ ॥౧౭౮॥

ఫణేతి ॥ కృతమతయో వైజ్ఞానికాః "వైజ్ఞానికః కృతమతి" రిత్యమరః । తత్పతీనాం శస్తైః సువిదితాః కృతితతయః ప్రబన్ధనివహాః యస్యసః । సర్వలఘురియం గీతిః ॥ ॥౧౨౮॥

{ రసఘనకనదసదృశతరకృతితతిరనఘకృతికలిత
చరణఇహ ।. సహరిణదలలసదధికలశశధరకరశ
శిరతరహృదధిజయతి ॥ ॥౧౨౯॥ }

రసేతి॥ రసైః శాన్తాదిభిః ఘనాః కనన్తః అసదృశతరాః కృతితతయః గ్రన్థనివహాః యస్యసః । అనఘైః కృతిభిః విద్వద్భిః కలితౌ సేవితౌ చరణౌ యస్యసః । ఉత్తరార్ధాదౌ సః ఇతిచ్ఛేదః । హరిణదలం శుక్లపక్షః తస్మిన్ లసన్త్యః అధికలాః అధికాః కలాః యస్యసః, శశధరః పూర్ణచన్ద్రమా ఇత్యర్థః । తస్యకర ఇవ శిశిరతరం హృత్ చేతః యస్యసః ఆచార్యః ఇహలోకే అధిజయతి అధికముత్కర్షం ప్రాప్నోతీత్యర్థః । అయం సర్వలఘునిరోష్ఠ్యవర్ణనిబద్ధః శ్లోకః । అత్రఅకారేకార ఋకారాత్మకత్రిస్వరనియమోఽప్యర్థిక ఇతిధ్యేయమ్ ॥ ॥౧౨౯॥

{ భవతిరవిభాసమానో విభాసమానో యయాఽఽ
గమాన్తగురుః । సాఽవతువిభాఽసమానోఽవి
భాసమానో నజాతు తేన స్యామ్ ॥ ॥౧౩౦॥ }

భవతీతి ॥ యయా ప్రభయా విభాసమానః ఆగమాన్తగురుః రవిభాసమానః రవేః భయా ప్రభయా సమానో భవతి । అసమా అసదృశీ సా విభా ప్రభా నః అస్మాన్ అవతు । తేన గురువరప్రభాకర్త్రా కావనేన అవిభాసమానః విభాసః విశేషేణ ప్రకాశః మానః సమ్మానః న న్తౌ న విద్యేతే యస్యతథోక్తః జాత్వపి న స్యాం న భవేయం నిగమాన్త దేశికప్రభాకర్త్రా కరక్షణేన తేజస్వీ సర్వమాననీయ ఏవ స్యామిత్యర్థః । పూర్వోత్తరార్ధయోరేకరూపం సన్దష్టయమకమ్ । ॥౧౩౦॥

{ స్ఫురదుదయమానరవిరుచిమతిమృదుదయమా
నమనసమనుమీడే । లసదుదయమానసజ్జనప
రిషదుగయ మానసౌకసాంశరదమ్ ॥౧౮౧॥ }

స్ఫురదితి ॥ స్ఫురన్తీ ఉదయమానస్యరవేః రుచిర్యస్యతం అతి మృదుదయమానంచ మనః యస్యతం । లసత్ ఉత్కృష్టశ్చాసౌ అయః శుభావహావిధిః మానః పూజాచ యస్యాస్సా సజ్జనపరిషత్ తస్యాః ఉదయాః అభ్యుదయాఏవ మానసౌకసః హంసాః. తేషాంశరదం అముం ఆచార్యం ఈడే ఇతియోజనా । పూర్వోత్తరార్ధయోస్తు ల్యరూపం సస్వరవ్యఞ్జనపఙ్క్త్యావృత్తిరూపాసందంశయమకం॥

{ కృతిపరిషదతులసీమా తులసీమాలావిభూషితో
రస్కః । భాయాన్నో బహుధామా బహుధా
మాన్యస్సగురుషు మూర్ధన్యః ॥ ॥౧౮౨॥ }

కృతీతి ॥ కృతిపరిషదాం అతులసీమా అనన్యశావధిభూతః నె తఃపరంపూర్వంవా ఈదృశోవిపశ్చిదన్యస్సంభవేదితి భావః । మ మభాయాత్ । చక్షుర్గోచరో ధ్యానగోచరోవాభూయాదిత్యాశా సనమ్ ॥ ॥౧౮౨॥

{ సదసిధుతావిమతతతిః కింకుర్యాద్వేఙ్కటేశ్వర
స్య గురోః । సదసిధుతావిమతతతిః కింకుర్యా
ద్వేఙ్కటేశ్వరస్య గురోః ॥ ॥౧౮౩॥ }

సదసీతి॥అత్రపూర్వోత్తరార్ధాభ్యాం ప్రశ్నోత్తరయోరైకరూ ప్యకథనాచ్చిత్రోత్తరాలంకారవిశేషః। తథాహి ॥ సదసి సభాయాం ధుతా నిరస్తా సతా అసినా ధుతాచ । విమతానాం విరుద్ధమతానాం కుదృష్టీనాం విపక్షాణాంచ తతిః సంహతిః వెఙ్కటేశ్వరస్యగురోః నిగ మాన్తదేశికస్య శ్రీశ్రీనివాసస్యచ కింకుర్యాత్ కింకుర్వీతేతిప్రశ్నః। కింకుర్యాదిత్యజానతఇవప్రతుక్తిః। కింకరోభవేదితియథావదుత్తరం।

కిం కుర్యాత్, నకిమపి కర్తుం క్షమేత కింతు కింకర ఏవ భవేదితి భావః । కించ తాత్పర్యమాత్రభేదేన శబ్దార్థపౌనరుక్త్యలక్షణలాటానుప్రాస విశేషః ॥ ॥౧౭౩॥

దేవనదీదీనవదేవాసీత నిరీక్ష్య వాగ్ఘరీం తస్య ।
ధీరమపాత్ పామరధీ రపియస్తత్సూక్తిమయమ
మృతపూరమ్ ॥ ॥౧౭౪॥

దేవేతి ॥ తస్య వాగ్ఘరీం నిరీక్ష్య దేవనదీ గఙ్గా దీనవదేవ ఆసీత । దీనతుల్యాం దీనార్హాం వా ఆసీత । తత్పరాభూతత్వాదితి భావః । యః పుమాన్ పామరధీరపి ధీరం మతిప్రదం "రాదానే" డప్రత్యయః । తస్యాచార్యస్య సూక్తిమయం అమృతపూరం అపాత్ అపిబత్ । పిబతేర్లుజ్ । అత్ర ప్రథమతృతీయచరణయోస్సస్వరవ్యఞ్జనచతుష్టయస్యానులోమ్యప్రాతిలోమ్యరూపయమకవిశేషః ॥౧౭౪॥

వినతిం విధూతకలయే వేదాన్తార్యాయ సన్తతం
కలయే । ధీర్మే ప్రపదనకలయేప్సితదే౽స్మిన్ భ
వతు కలితనరకలయే ॥ ॥౧౭౫॥

వినతిమితి ॥ విధూతః కలిః యేన తస్మై వేదాన్తార్యాయ వినతిం కలయే రచయే । ప్రపదనకలయా న్యాసవిద్యయా ఈప్సితదే అతఏవ కలితః నరకస్య లయో యేన తస్మిన్ అస్మిన్ గురౌ మే ధీః భవతు । సర్వపాదాన్తేషు సస్వరవ్యఞ్జనత్రయావృత్తిరూపయమకవిశేషః ॥

ఉద్దామభూమధామ శ్రీమన్నిగమావతంస గురు
నామ । ధీమత్ స్తోమక్షేమస్థేమదమధిరసపమస్తు
మమనామ ॥ ॥౧౭౬॥

ఉద్దామేతి ॥ ఉద్దామ్నః భూమ్నః మహిమ్నః ధామ స్థానం ధీమతాం స్తోమస్య క్షేమస్థేమానం కుశలస్థైర్యం దదాతీతి తథోక్తం

శ్రీమన్నిగమావతంసగురునామ మమఅధరసనం జిహ్వాయాం అస్తు నామేతి యోజనా । నామశబ్దోఽభ్యుపగమే ॥ ॥౧౪౬॥

మలినం రాగాదిభిరపి తలినం వా మాం స్వభా
వతో భగవాన్ । బలినం దేశికవరపదనలినా
శ్రయణేన కిం న గోపాయేత్ ॥ ॥౧౪౭॥

మలినమితి ॥ రాగాదిభిః ఆదిశబ్దేన క్రోధాదేర్గ్రహణమ్ । మలినమపి స్వభావతః తలినం స్వల్పమపి అదూరదర్శినమపీత్యర్థః । “తలినం విరలేస్తోకే” ఇత్యమరః । దేశికవరపదనలినాశ్రయణేన బలినం తదాశ్రయాభిన్నబలశాలినం తదేకావలమ్బమితిభావః । మాం భగవాన్ కిం న గోపాయేత్ గోపాయేదేవ ॥ ॥౧౪౭॥

నన్తాఽనన్తా నన్తానఘగుణపదయోస్సదా శుభా
స్పదయోః । హన్తా హన్తా హన్తా వేదాన్తార్యః
ప్రసీదతు మమాయమ్ ॥ ॥౧౪౮॥

నన్తేతి ॥ అనన్తస్య ఉల్లఙ్ఘితత్రివిధపరిచ్ఛేదస్య భగవతః “నాన్తగుణానాం గచ్ఛన్తి తేనానన్తోఽయముచ్యతే” ఇత్యేతదత్రస్మర్తవ్యమ్ । అనన్తాః అనవధికాః అనఘాః హేయప్రత్యనీకాః యే గుణాః మార్దవభోగ్యతాద్యాః యయోః తథోక్తయోః పదయోః సదానన్తా నమనకర్తా । అహన్తాయాః అహంకృతేః హన్తా నిరాకర్తా “అహం తేనాహం తే” ఇతి తేనైవోక్తత్వాదితిభావః । అయం వేదాన్తార్యః మమ ప్రసీదతు । హన్తేత్యేవం విధాచార్యనుగుణపరిచిన్తనజనితహర్షే ॥

మమతాసక్తిం నాముఞ్చదమితాం యస్తేన నిర్మ
మస్య గురోః । సమతాసురేశగురుణా మమతావ
న్నైవరోచతే మనసే ॥ ॥౧౪౯

మమతేతి ॥ అమితాం మమతాయాః “మమేతి ద్వ్యక్షరో మృత్యు” రిత్యుక్తమమకారస్య ఆసక్తిం యః నాముఞ్చత్ నాత్యా

క్షిత్ । ముచేః కర్తరి లుఙ్ । మమతాఖ్యాయా ముచథ్యమానాయాయా మాసక్తిం సాత్మ్యాక్షీదితి చ । బృహస్పతేర్మమతాయామనురక్తతా ప్రసిద్ధ్యేతి భారతాదౌ । తేన సురేశ్వరగురుణా బృహస్పతినా । "గాఢీప్రేప్సీ" త్యాద్యుక్తసురావిక్రేతృగురుణాత్యపి గమ్యతే । నిర్మమస్య తాదృశమమకారవిధురస్య గురోః నిగమాన్తదేశికస్య సమతా సామ్యం మమమనసి నరోచతే తావత్ । సాకల్యేనన స్వదత ఇత్యర్థః । అనేన పద్యద్వయేన "అనాత్మన్యాత్మబుద్ధిర్యా అస్వే స్వమితి యామతిః । అవిద్యాతరుసంభూతి బీజమేతద్ద్విధా స్థితమ్" మిత్యుక్తాహంకారమమకారరూపమహాదోషదవీయస్త్వేనాచార్యసార్వస్య లోకోత్తరమహిమనత్త్వాఖ్యాపితా ॥ ॥౧౮౯॥

శ్లోకం నిగమాన్తగురోరేకంవా సమ్యగభిదధ
న్మనుజ । ఉత్తమమనావిలంబత విశఙ్కమపి నైతి
యాతి చ శ్లోకమ్॥ ॥౧౯౦॥

శ్లోకమితి ॥ అనావిలం అకలుషం నిర్దోషమిత్యర్థః । ఉత్తమం గుణభూయస్త్వాచ్ఛ్రియాంసం విశఙ్కమపి విగమితాశఙ్కాయేనతం అపిస్సముచ్చయే । తత్త్వహితపురుషార్థపారమార్థ్యనిర్ధారణేన సకలసన్దేహనిరాకర్తారం చేత్యర్థః। ఏకంవానిగమాన్తగురోః శ్లోకం తత్ప్రతిపాదితం తద్విషయకంవాపద్యం అభిదధత్ పఠన్ మనుజః ఏకమిత్యేతదత్రాప్యనుషజ్యతే । ఏకం శ్లోకం అముమేవైకం శ్లోకం నైతి నజానాతి । శ్లోకాభిధాతా శ్లోకం నజానాతీత్యేకోవిరోధః । యాతిచ శ్లోకమజానానోపి శ్లోకం జానాతీత్యపరోవిరోధశ్చ బతేత్యనేన సూచ్యతే పరిహారస్తు- ఉత్తమం అనావిలంచ నిగమాన్తగురోః శ్లోకం అభిదధత్ । విశం, కం, అపి, ఇతిచ్ఛేదః । కమపి విశం మనుజం సార్వభౌమమపీతిభావః । నైతి స్వాభీప్సితలిప్సయానాశ్రయతీత్యర్థః । తథావి

శ్రీమన్నిగమావతంసగురునామ మమలధరసనం జిహ్వాయాం అస్తు నామేతి యోజనా । నామశబ్దోఽభ్యుపగమె ॥ ॥౧౭౬॥

మలినం రాగాదిభిరపి తలినం వా మాం స్వభా
వతో భగవాన్ । బలినం దేశికవరపదనలినా
శ్రయణెన కిం నగోపాయెత్ ॥ ॥౧౭౭॥

మలినమితి ॥ రాగాదిభిః ఆదిశబ్దేన క్రోధాదేర్గ్రహణమ్ । మలినమపి స్వభావతః తలినం స్వల్పమపి అదూరదర్శినమపీత్యర్థః । "తలినం విరలెస్తోకె" ఇత్యమరః । దేశికవరపదనలినాశ్రయణెన బలినం తదాశ్రయాభిన్నబలశాలినం తదేకావలమ్బమితిభావః । మాం భగవాన్ కింనగోపాయెత్ గోపాయెదెవ ॥ ॥౧౭౭॥

నన్తాఽనన్తా నన్తానఘగుణపదయోస్సదా శుభా
స్పదయోః । హన్తాహన్తా హన్తా వెదాన్తార్యః
ప్రసీదతుమమాయమ్॥ ॥౧౭౮॥

నన్తేతి ॥ అనన్తస్య ఉల్లఙ్ఘితత్రివిధపరిచ్ఛెదస్య భగవతః "నాన్తగుణానాం గచ్ఛన్తి తెనానన్తోఽయముచ్యతె" ఇత్యేతదత్రస్మర్తవ్యమ్ । అనన్తాః అనవధికాః అనఘాః హెయప్రత్యనీకాఃయెగుణాః మార్దవభోగ్యతాద్యాః యయోస్తథోక్తయోః పదయోః సదానన్తా నమనకర్తా । అహన్తాయాః అహంకృతెః హన్తా నిరాకర్తా "అహం తెనాహంతె" ఇతితెన్నైవోక్తత్వాదితిభావః । అయం వెదాన్తార్యఃమమప్రసీదతు । హన్తేత్యేవం విధాచార్య నుగుణపరిచిన్తనజనితహర్షె ॥

మమతాసక్తిం నాముచదమితాం యస్తెన నిర్మ
మస్యగురోః । సమతాసురెశగురుణా మమతావ
న్నైవరోచతె మనసె ॥ ॥౧౭౯

మమతెతి ॥ అమితాం మమతాయాః "మమెతిద్వ్యక్షరో మృత్యుః" రిత్యుక్తమమకారస్య ఆసక్తిం యః నాముచత్ నాత్యా

క్షీత్ । ముచేః కర్తరి లుఙ్ । మమతాఖ్యాయాముచథ్యజాయాయా మాసక్తిం సాత్యాక్షీదితిచ । బృహస్పతేర్మమతాయామనురక్తతా ప్రసిద్ధ్యతి భారతాదౌ । తేన సురేశ్వరగురుణా బృహస్పతినా । "గాఢీప్రేప్సీ" త్యాద్యుక్తసురావిప్రకృతగురుణైత్యపిగమ్యతే । నిర్మమస్య తాదృశమమకారవిధురస్య గురోః నిగమాన్తదేశికస్య సమతా సామ్యం మమమనసి నరోచతే తావత్ । సాకల్యేననస్వదత ఇత్యర్థః । అనేన పద్యద్వయేన "అనాత్మన్యాత్మబుద్ధిర్యా అస్వేస్వమితి యామతిః । అవిద్యాతరుసంభూతి బీజమేతద్ద్విధాస్థితం" మిత్యుక్తాహంకారమమకారరూపమహాదోషదవీయస్త్వేనాచార్యసార్వస్య లోకోత్తరమహిమవత్త్వాఖ్యాపితా ॥ ॥౧౮౯॥

శ్లోకం నిగమాన్తగురోరేకంవా సమ్యగభిదధ
న్మనుజ । ఉత్తమమనావిలంబతవిశఙ్కమపి నైతి
యాతిచశ్లోకమ్॥ ॥౧౯౦॥

శ్లోకమితి ॥ అనావిలం అకలుషం నిర్దోషమిత్యర్థః । ఉత్తమం గుణభూయస్త్వాచ్ఛ్రేయాంసం విశఙ్కమపి విగమితాశఙ్కాయేనతం అపిస్సముచ్చయే । తత్త్వహితపురుషార్థపారమార్థ్యనిర్ధారణేన సకలసన్దేహనిరాకర్తారం చేత్యర్థః । ఏకంవానిగమాన్తగురోః శ్లోకం తత్ప్రతిపాదితం తద్విషయకంవాపద్యం అభిదధత్ పఠన్ మనుజః ఏకమిత్యేతదత్రాప్యనుషజ్యతే । ఏకం శ్లోకం అముమేనైకం శ్లోకం నైతి నజానాతి । శ్లోకాభిధాతా శ్లోకం నజానాతీత్యేకోవిరోధః । యాతిచ శ్లోకమజానానోపి శ్లోకం జానాతీత్యపరోవిరోధశ్చ బతేత్యనేన సూచ్యతే పరిహారస్తు- ఉత్తమం అనావిలంచ నిగమాన్తగురోః శ్లోకం అభిదధత్ । విశం, కం, అపి, ఇతిచ్ఛేదః । కమపి విశం మనుజం సార్వభౌమమపీతిభావః । నైతి స్వాభీప్సితలిప్సయానాశ్రయతీత్యర్థః । తథావి

ధజ్ఞానభక్తివైరాగ్యసమృద్ధిదాయకత్వాత్తస్యేతిభావః । కింతు- శ్లోకం మహావైరాగ్యాదిప్రయుక్తం యశః "పద్యోయశసిచశ్లోక" ఇత్యమరః । యాతీతి । కించ । మహామనాః విలం బతేతిచ్ఛేదః । మహామనాస్సన్ విశిష్టా శఙ్కా భయం యస్మిం స్తం మహాభయప్రదమితి యావత్ । విలం విగతలకారం శ్లోకం శోకం పరమపురుషార్థోపలమ్భసందేహాతిసంభావనాప్రయుక్తం దైన్యం నప్రాప్నోతి । తస్యశ్లోకస్యైకస్యాపి సర్వప్రకారసంశయకూలంకషత్వాదితిభావః । నైతావదేవ । అనావిలం అప్రాకృతత్వాదతిస్వచ్ఛం కమపి విశం విగతశకారం శ్లోకం లోకం "లోకంవైకుణ్ఠనామానం" మిత్యుక్తమకృతకనగరమిత్యర్థః । యాతి ప్రాప్నోతి । నిగమాన్తమహాదేశికశ్లోకవక్తా పరమపురుషావాప్తిసందేహగన్ధదవీయాన్ అప్రాకృతం పరమవ్యోమవిన్దత ఇతి నిర్గలితోఽర్థః ॥ ॥౧౯౦॥

శ్రీధీకృపా (౧౧౯౨) మితశకే శుక్లేవర్షేఽవతీర్ణ
వాన్ధరణౌ । గోధారక (౧౨౯౩) శకసామ్యావధి
జయతిస్మాత్రవేఙ్కటేశగురుః ॥ ॥౧౯౧

శ్రీతి ॥ వేంకటేశగురుః శ్రీధీకృపామితే ద్వినవత్యుత్తరైకశతాధికసహస్రసమ్మితే శకే శాలివాహనశకే । అత్ర శ్రీవర్ణే అధస్థరేఫగ్రహణం । సచ కటపయాదివర్ణక్రమేణద్విసంఖ్యాబోధకః । ఏవంధీత్యాదావపిసంఖ్యాఽనుసంధేయా । తేనచ ద్వినవత్యైకైకసంఖ్యానాం లాభేఽపి "సంఖ్యానాం వామతోగతి" రితి న్యాయేన వైపరీత్యేనదర్శనే ద్వినవత్యధికైకసహస్రసంఖ్యాస్సంపద్యన్త ఇతి ధ్యేయమ్ । ఏవముత్తరార్థేఽపి । శుక్లే శుక్లవత్సరే ధరణౌ అవతీర్ణః । గోధారకశకసామ్యే త్రినవత్యధికద్విశతోత్తరైకసహస్రతమశాలివాహశకాబ్దస్థసామ్యవత్సరేఇత్యర్థః । అత్రధరణౌ జయ

తిష్ఠ । ఏకోత్తరశతవత్సరాన్ ధరాతలం పర్యష్కార్షీదిత్యర్థః । య
థోచ్యతే । "శ్రీధీయోగ్యైశకే శుక్లఉదభూద్వేంకటేశ్వరః । లబ్ధప్రా
యెశకే ప్రాయాత్సౌమ్యేసపరమంపదమ్" ఇతి । శ్రీధీకృపాసు అమి
తశకే అతిమాత్రశక్తే శుక్లే సర్వప్రకారశుద్ధే ఇతి గోధారకే వాగ్ధురం
ధరేషు శక్తే సౌమ్యే అనుగ్రే ఇత్యప్యర్థః ప్రతీయతే ॥ ॥౯౧॥

కవితార్కిక కేసరిణం కల్యాణగుణాకరం ధరా
భరణమ్ । శ్రీవేంకటేశమనిశం శ్రీవేదాన్తార్య
వర్యముపసేవే ॥ ॥౯౨॥

కవీతి ॥ అనేన పద్యేన "కవితార్కికసింహాయే" తి పద్యా
ర్థోఽనుసంహితః ॥ ॥౯౨॥

ఇతిపద్యై రనవద్యై రతిహృద్యై ర్బ్రహ్మవిద్భి
రాస్వాద్యైః । అస్తావి గురుర్యతినా శ్రీకృష్ణబ్ర
హ్మతన్త్రకలిరిపుణా ॥ ॥౯౩॥

వేదాన్తగురు శిఖామణి పాదామ్భోజైక ధన
సుజనయోగ్యమ్ । ఇదమస్తు సతాం భోగ్యం
స్తోత్రం నామ్నా ప్రపన్నసౌభాగ్యమ్ ॥౯౪॥

అనయాస్తుత్యా ఘనయా వినయాత్కృతయా
మయా సుభావనయా । నిగమాన్తదేశికాత్మా
నియతం ప్రీణాత్వనాదిరమలాశ్వః ॥ ॥౯౫॥

పటునామ (౫౦౧౧) కలియుగాబ్దే ద్విత్ర్యష్టైక
(౧౮౩౨) మితశాలివాహశకే ॥ సౌమ్యేఽబ్దే ర
చితమిదం జయతు స్తోత్రం ప్రపన్నసౌభాగ్యమ్॥

పటునామేతి ॥ అత్ర కాదివర్గసంఖ్యాక్రమేణ పకారటకా
రాభ్యామేకైకం నాకారేణ బిన్దుః మకారేణ పఞ్చసంఖ్యాలభ్యన్తే
"అఙ్కానాం వామతోగతి" రితినియమేన వైపరీత్యాద్దర్శనే ఏకాద

శాధిక పఞ్చసహస్రమితి లభ్యతే । తత్సంఖ్యా సమ్మితేషు కలియుగాబ్దేషు గతేషు । ద్వితృిషష్టికేతి ॥ అత్రాపి సంఖ్యానాం వైపరీత్యేన దర్శనే ద్వాత్రింశదధికాష్టశతోత్తర సహస్రసంఖ్యాలాభేన తావతి శాలివాహనశకాబ్దే ఇతిలభ్యతే ॥ ॥౧౯౬॥

కర్ణాటదేశభూషణ మహీశూరపురేశ కులన్రు
పాచార్యాః ॥ విజయన్తాం యతివర్యా ఆచా
ర్యా బ్రహ్మతన్త్ర పరకాలాః ॥ ॥౧౯౭॥

రఙ్గేశదేశికేన్ద్ర శ్రీనిధ వేదావతంస ఘణ్టాంశాన్
అస్మద్గురూన్యతీన్ద్రాన్ ప్రణమామో బ్రహ్మత
న్త్రపరకాలాన్ ॥ ॥౧౯౮॥

రామావరజ శ్రీనిధి వేదాన్త శ్రీనివాసపరకా
లాన్ । పరకాలమపి మహాన్తం తంచ శ్రీబ్ర
హ్మతన్త్రగురుమీడే ॥ ॥౧౯౯॥

నిగమాన్త దేశికాయ శ్రీమద్రామానుజాయచ
నమోఽస్తు । మహతే పూర్ణాయనమో యా
మునరామాబ్జనయననాథేభ్యః ॥ ॥౨౦౦॥

వకులాభరణాయనమ స్సకలాగమతత్త్వపార
దృశ్వధియే । సేనేశాయ రమాయై శ్రీమన్నా
రాయణాయచ నమోఽస్తు ॥ ౨౦౧॥

రఙ్గేశేత్యాది పద్య చతుష్టయేన స్వాచార్య శ్రీరఙ్గనాథ బ్రహ్మతన్త్రపరకాలమహాదేశిక ప్రభృతి శ్రీమన్నారాయణ పర్యన్తమారోహక్రమేణ గురుపరంపరాఽనుసంహితా । ఉపక్రమే త్వవరోహ క్రమేణేతి విశేషః । ఇదంప్రకారద్వయమపి "కమప్యాద్యం గురుం వన్దే" ఇతి "గురుభ్యస్తద్గురుభ్యశ్చ" త్యప్యనుసందధతాం శ్రీమదాచార్యాణామభిమత మిత్యస్మాభిరపి స సంప్రదాయ ఏవానుస్స

తః । విస్తరస్తు అస్మదీయే లక్ష్మీసహస్ర ప్రారమ్భస్తబక వ్యాఖ్యానే ద్రష్టవ్యః ॥ ॥౨౦౧॥

శ్రీహయవదనో జయతాద్ద్విజయేతాం యతివ
రాగమాన్తగురూ । శ్రీబ్రహ్మతన్త్ర పరకాలా
స్థానస్యాభివర్ధతాంచ శ్రీః ॥ ॥౨౦౨॥

అత్ర ఆద్యన్తయోః శ్రీశబ్దగ్రథనం మఙ్గలభూయస్త్వాయేతి సర్వమనవద్యమ్ । ॥౨౦౨॥

స్వోక్తప్రపన్నసౌభాగ్యస్తుతేర్లక్ష్మీర్వమయాకృ
తా । ప్రపన్నాభరణాభిఖ్యా వ్యాఖ్యాఽఽచార్య
ముదేఽస్త్వియమ్ ।

ఇతి శ్రీమద్వేదమార్గప్రతిష్ఠాపనాచార్య పరమహంస పరివ్రాజకాచార్య సర్వతన్త్రస్వతన్త్రోభయవేదాన్తాచార్య శ్రీమత్కవికథకకణ్ఠీరవ చరణనళినయుగల విన్యస్తసమస్తాత్మభర శ్రీమద్రామానుజ సిద్ధాన్త నిర్ధారణ సార్వభౌమ శ్రీమచ్ఛ్రీనివాస బ్రహ్మతన్త్ర పరకాలసంయమి సార్వభౌమ కరుణాకటాక్షవీక్షితస్య తత్కృపాసమధిగత బ్రహ్మవిద్యావైశద్యస్య తాదృశ శ్రీశ్రీనివాసదేశికేన్ద్ర బ్రహ్మతన్త్ర పరకాలయతీన్ద్ర మహాదేశిక కృపాసముపార్జిత రహస్యార్థ సంప్రదాయస్య తచ్చరణనలిన సమర్పితాత్మరక్షాభరస్య తాదృశ శ్రీరఙ్గనాథ బ్రహ్మతన్త్ర పరకాలమునివరేణ్యమహాదేశిక కృపాసుధాసార సంప్రాప్త తురీయాశ్రమ బ్రహ్మతన్త్ర పరకాల గురువరమహాస్థానాభిషేకస్య శ్రీకర్ణాట దివ్యరత్నసింహాసన సామ్రాజ్యాభిషిక్త శ్రీమన్మహీశూర నగరాధీశ్వర శ్రీకృష్ణరాజసార్వభౌమసంతతి సన్తతదేశికస్య శ్రీ శ్రీకృష్ణబ్రహ్మతన్త్ర పరకాలయతీన్ద్రస్య కృతిషు ప్రపన్నాభరణాఖ్య లఘుటీకాసమగ్రా ప్రపన్నసౌభాగ్యస్తుతిర్నామ షట్షష్టితమీ కృతిః ॥

శ్రీమన్నిగమాన్తమహాదేశికేభ్యో నమః

